

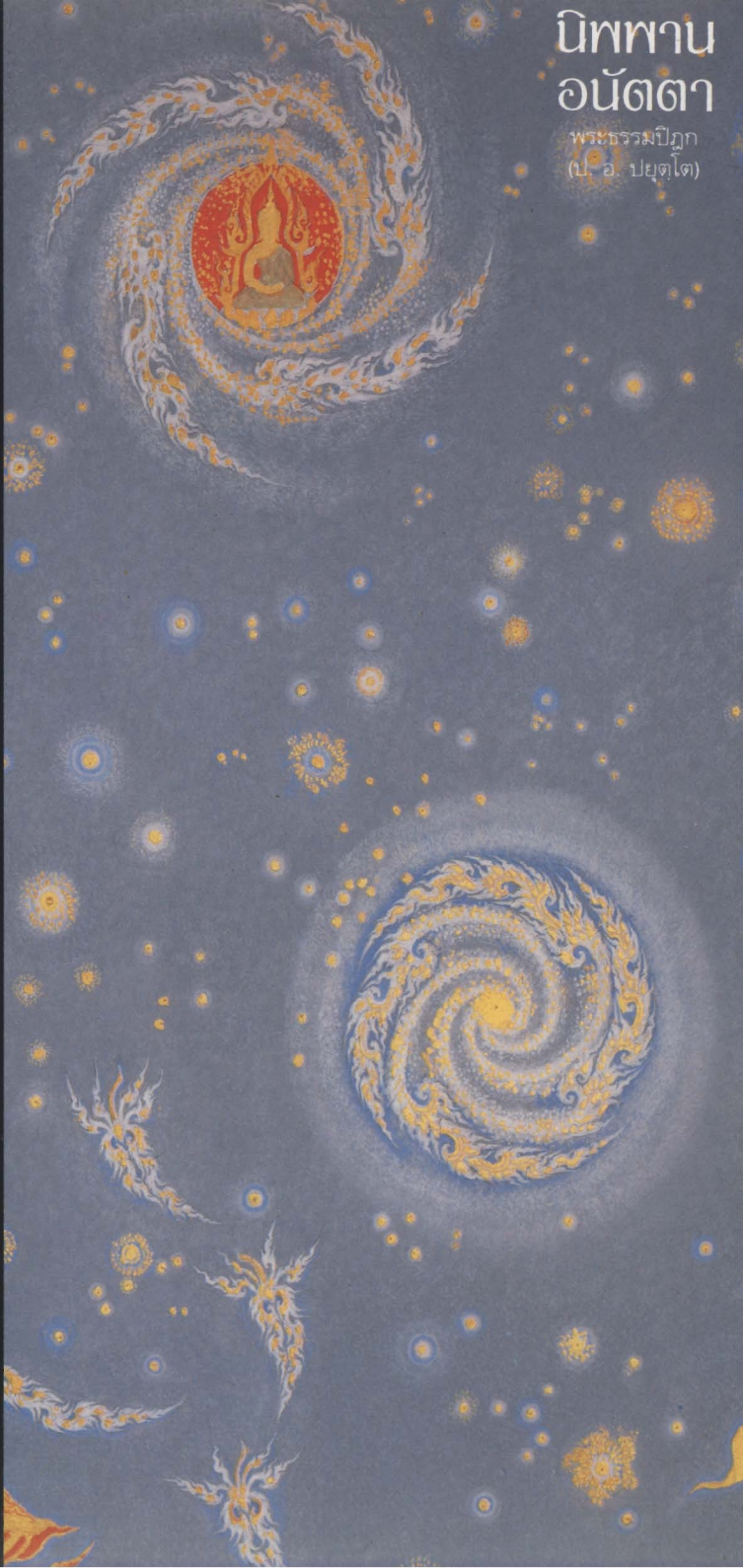

นิพพาน-อนัตตา

พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต)

นิพพาน
อนัตตา

พระธรรมปิฎก
(ป. อ. ปยุตฺโต)

นิพพาน อนัตตา

๒๕๖
๒๕๖๗

พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต)

มูลนิธิพุทธธรรม

สหุพพานิ ชุมทวนิ นินาติ
การให้ธรรมเป็นทาน ชนะการให้หังปวง

นิพพาน-อนัตตา

พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต)

ISBN 974-7891-87-5

พิมพ์ครั้งแรก - สิงหาคม ๒๕๔๒ ๗,๗๐๐ เล่ม
เดิมคือ “ภาค ๑ อนัตตา-ธรรมกาย-อายตนะนิพพาน” จากหนังสือ “กรณีธรรมกาย
ฉบับขยายความ เพิ่มเติม” ของ พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต)

- มูลนิธิพุทธธรรม	๔,๐๐๐ เล่ม
- ผู้มีจิตศรัทธาพิมพ์แจกเป็นธรรมทาน	๓,๓๐๐ เล่ม
- คุณหม่อจันท์ทิพย์ มีศีล	๑๐๐ เล่ม
- ทุนนิธิประชาอวารง	๑๐๐ เล่ม
- ครอบครัววิญญูธรรม	๑๐๐ เล่ม
- คุณวิบูลย์ อิงคากุล	๕๐ เล่ม
- คุณเอื้ออารีย์-คุณชาติชาย คุ้มทรัพย์	๕๐ เล่ม

สำนักพิมพ์ : มูลนิธิพุทธธรรม ๘๗/๑๒๖ ถนนเทศบาลสงเคราะห์
แขวงลาดยาว เขตจตุจักร กรุงเทพฯ ๑๐๘๐๐
โทร. ๕๘๕-๘๐๑๒, ๕๘๐-๒๗๑๕ โทรสาร ๕๕๔-๔๗๕๑

จัดจำหน่าย : สายส่งดวงแก้ว โทร. ๘๖๔-๐๔๓๕-๕ โทรสาร ๔๑๒-๓๐๘๗

พิมพ์ที่ : บริษัท สหธรรมิก จำกัด ๕๔/๖๗-๖๘, ๗๑-๗๒ ซอย ๑๒
ถ.จรัญสนิทวงศ์ แขวงวัดท่าพระ เขตบางกอกใหญ่ กรุงเทพฯ ๑๐๖๐๐
โทร. ๔๑๒-๕๘๘๗, ๔๑๒-๕๘๘๑ โทรสาร ๔๑๒-๓๐๘๗

ราคาเล่มละ ๓๕ บาท

มูลนิธิพุทธธรรม

๘๗/๑๒๖ ถนนเทศบาลสงเคราะห์

แขวงลาดยาว เขตจตุจักร กทม. ๑๐๘๐๐

๒๔ สิงหาคม ๒๕๓๗

เรื่อง ขออนุญาตพิมพ์หนังสือ
กราบนำสการ ท่านเจ้าคุณพระธรรมปิฎก ที่เคารพอย่างยิ่ง

เนื่องด้วย มูลนิธิพุทธธรรมได้เล็งเห็นถึงคุณค่าอันประมาณมิได้ใน
ผลงานของพระเดชพระคุณท่านเจ้าคุณอาจารย์ จึงมีความประสงค์ที่จะ
รวบรวมผลงานทั้งหมดที่เคยมีการพิมพ์ไว้ ณ โอกาสต่างๆ และจัดพิมพ์
ต่อไป เพื่อเป็นการเผยแพร่พระสัทธรรมของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าใน
วงกว้าง โดยจะแบ่งหนังสือดังกล่าวเป็นสองส่วน ส่วนหนึ่งจะได้จัดส่งยัง
สถาบันต่างๆ เช่น โรงเรียน หอสมุด และหน่วยราชการ เป็นต้น อีกส่วน
หนึ่งจะได้วางจำหน่าย ณ ร้านขายหนังสือทั่วไป

ดังนั้น กระผมในนามของมูลนิธิพุทธธรรม จึงกราบขอโอกาสจาก
ท่านเจ้าคุณอาจารย์ เพื่อจะได้ดำเนินการจัดพิมพ์หนังสือดังกล่าวต่อไป

ด้วยความเคารพอย่างสูง

(นายยงยุทธ์ ชนะปุระ)

ประธานมูลนิธิพุทธธรรม

๓๐ สิงหาคม ๒๕๓๗

เรื่อง ขออนุญาตพิมพ์หนังสือ

เจริญพร ประธานมูลนิธิพุทธรธรรม

อ้างถึง หนังสือของมูลนิธิพุทธรธรรม ลงวันที่ ๒๔ สิงหาคม ๒๕๓๗

ตามหนังสือที่อ้างถึง ทางมูลนิธิพุทธรธรรมได้แจ้งความประสงค์ที่จะรวบรวมผลงานของอาตมภาพ ทั้งที่เคยพิมพ์มาก่อนแล้วและจะพิมพ์ต่อไป มาจัดพิมพ์ขึ้นให้ครบทั้งหมด ดังความแจ้งแล้วนั้น อาตมภาพเห็นว่าเป็นความดีที่ดียิ่ง ทั้งในแง่ที่เป็นการประมวลผลงานทั้งหมดให้มารวมอยู่ด้วยกัน เป็นที่เดียว ไม่กระจัดกระจาย และในแง่ที่เป็นแหล่งกลาง ซึ่งจะอำนวยความสะดวกให้ผู้ต้องการเกิดความมั่นใจว่า จะหาหนังสือได้ครบถ้วน จึงขออนุโมทนากุศลเจตนาของมูลนิธิพุทธรธรรมไว้ ณ ที่นี้

อย่างไรก็ดี เนื่องจากอาตมภาพถือเป็นหลักที่ได้ปฏิบัติตลอดมาว่า หนังสือของอาตมภาพ ผู้ใดจะพิมพ์เผยแพร่ก็ได้ โดยไม่มีค่าลิขสิทธิ์ใดๆ ทั้งสิ้น (แต่ก็ควรบอกกล่าวให้ทราบ และทำโดยสุจริต) ... จึงขอให้ปฏิบัติ (ตามหลัก ๓ ประการที่ได้ แจ้งให้ทราบแล้ว)

ขอให้ความดีอันเป็นกุศล และบุญจรรยาของมูลนิธิพุทธรธรรม ในการจรรโลง พระพุทธศาสนานี้ จงสัมฤทธิ์ผล เพื่อความดีrangมั่นแห่งพระสัทธรรม และความแผ่ขยายแห่งประโยชน์สุขของประชาชนอย่างกว้างขวางยั่งยืนตลอดกาลนาน

ขอเจริญพร

พระธรรมปิฎก

(พระธรรมปิฎก)

สารบัญ

นิพพาน-อนัตตา

ภาค ๑ : อนัตตา-ธรรมกาย-อายตตนิพพาน

นิพพานเป็นอนัตตา

- นิพพาน ไม่ใช่ปัญหาอภิปราย ๑
- แหล่งความรู้ที่ชัดเจนมีอยู่ ก็ไม่เอา
- กลับไปหาทางเดาร่วมกับพวกที่ยังสับสน ๖
- พระพุทธเจ้าตรัสไว้แน่นอนเด็ดขาด ว่าลัทธิถืออัตตา
- ไม่ใช่คำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ๑๐
- แท้จริงนั้น ไม่มีอัตตา ที่จะยกมาถกเถียง
- ว่านิพพานเป็นอัตตาหรือไม่ ๑๒
- คนธรรมดาถืออัตตา พราหมณ์ยิ่งพัฒนาอัตตาที่ยึดไว้ให้พิเศษ
- พระพุทธเจ้ามา ให้เลิกยึดถืออัตตา แล้วมองเห็นธรรม ๑๖
- เป็นธรรมตามมนุษย์ปุถุชน เมื่อตัวตนที่เคยยึดไว้จะหลุดหาย
- ย่อมค้นหาอัตตาที่จะเอามายึดใหม่ ๑๗
- พุทธพจน์ตรัสไว้ อัตตาจบแค่ขั้น ๕ นิพพาน
- ผ่านพ้นขั้น ๕ ไม่มีอัตตาที่ต้องมาพูดถึง ๑๙
- ถึงจะนึกเลยไปนอกขั้น ๕
- ก็ไม่มีอะไรที่พระอริยมองเห็นเป็นอัตตา ๒๓
- จะยึดอะไรก็ตามเป็นอัตตา
- ก็คือยืนยันว่ายังไม่รู้จักนิพพาน ๒๕
- พระอรหันต์ไม่มี “มัถุนา”
- ที่จะให้มามองนิพพานเป็นอัตตา ๒๘

ยังยึดถืออวดตา ก็ไม่รู้จักนิพพาน

พอบรรลุนิพพาน ก็ละอวดตาเสียแล้ว	๓๑
พระไตรปิฎกและอรรถกถาระบุว่า นิพพานเป็นอนัตตา	๓๔
การหาทางตีความ ให้นิพพานเป็นอวดตา	๔๓
การใช้ตรรกะที่ผิด เพื่อให้คิดว่านิพพานเป็นอวดตา	๔๗
การจับคำความที่ผิดมาอ้างเป็นหลักฐาน	
เพื่อให้นิพพานเป็นอวดตา	๕๑
เมื่อจำนนด้วยหลักฐาน ก็หาทางทำให้สับสน	๕๕
เมื่อหลักฐานก็ไม่มี ตีความก็ไม่ได้	
ก็หันไปอ้างผลจากการปฏิบัติ	๕๗
เพราะไม่เห็นแก่พระธรรมวินัย	
จึงต้องหาทางดิ้นรนเพื่อหนีให้พ้นสักจะ	๖๑
พระพุทธศาสนา คือศาสนาของพระพุทธเจ้า	
จึงต้องหาคำสอนของพระองค์มาเป็นมาตรฐานให้ได้	๖๔
จะรักษาพระพุทธศาสนาได้	
พุทธบริษัทต้องมีคุณสมบัติที่น่าไว้วางใจ	๖๖
ความเชื่อตรงต่อหลักพระศาสนา และมีเมตตาต่อประชาชน คือหัวใจ	
ของการรักษาระบบไตรสิกขาไว้ให้แก่ประชาสังคม	๖๗
มีทัศนะส่วนตัวได้ไม่เสียหาย	
แต่อย่าเลยไปถึงขั้นจาบจ้วงธรรมวินัย	๗๑
พูดกันไป พูดกันมา ระวังอย่าหลงคำว่า “อนัตตา”	๗๔
พูดกันไป พูดกันมา ระวังอย่าหลงประเด็น	๗๕

นิพพาน-อวดตา

ในการพิมพ์ครั้งนี้ เป็นการนำเนื้อหาจากหนังสือ

- “กรณีธรรมกาย ฉบับขยายความ เพิ่มเติม” มาแยกเป็น ๒ เล่ม
๑. จาก ภาคที่ ๑ เฉพาะในหัวข้อ “นิพพานเป็นอนัตตา” หน้า ๕๐-๑๐๔ เป็นหนังสือชื่อ “นิพพาน-อนัตตา” เล่มหนึ่ง
 ๒. จาก ภาคที่ ๒ ในหัวข้อ “บุญกิริยา บุญ เพื่อสร้างสรรค์ชีวิตและชุมชน” หน้า ๒๕๕-๓๕๕ เป็นหนังสือชื่อ “บุญ-บารมี ที่จะกู้แผ่นดินไทย” เล่มหนึ่ง

อนัตตา-ธรรมกาย-อายตตนิพพาน

นิพพานเป็นอนัตตา

นิพพาน ไม่ใช่ปัญหาอภิปรัชญา

ที่พูดไปแล้วนั้นเป็นเรื่องความสำคัญของพระไตรปิฎก ต่อไปนี้
ย้อนกลับไปพูดเรื่องนิพพานไม่ใช่ปัญหาอภิปรัชญา

เอกสารของวัดพระธรรมกาย กล่าวไว้ว่า

“... เรื่องซึ่งอยู่พื้นเกินกว่าประสบการณ์ของปุถุชนคน
สามัญจะไปถึงหรือเข้าใจได้ เช่น เรื่องนรก สวรรค์ กฎแห่ง
กรรม นิพพาน ที่ท่านเรียกว่าเป็นเรื่องอภิปรัชญา หรือเรื่องที่เป็น
อจินไตยนั้น หลายๆ เรื่อง เช่น เรื่องนิพพาน ในทางวิชาการ
สามารถตีความได้หลายนัย”

คำกล่าวนั้นไม่ถูกต้อง เพราะนิพพานไม่ใช่ทั้งเรื่องอจินไตย
และก็ไม่ใช่เรื่องปัญหาอภิปรัชญาด้วย

อจินไตยมี ๔ อย่าง ตามพุทธพจน์ที่ตรัสแสดงว่า

“ภิกษุทั้งหลาย อจินไตยมี ๔ อันไม่พึงคิด^๑ ซึ่งเมื่อคิด

^๑ ไม่ได้หมายความว่าห้ามคิด แต่ถ้าคิด จะคิดไม่ออก คือเป็นสิ่งที่ไม่สำเร็จด้วยการคิด
หรือไม่สามารถเข้าถึงได้ด้วยการคิด

จะฟังมีส่วนแห่งความเป็นบ้า จิตเครียดไปเปล่า ๔ อย่างนั้น คือ

๑. พุทธวิสัย

๒. ฌานวิสัย

๓. กรรมวิบาก หรือวิบากแห่งกรรม และ

๔. โลกจินตา ความคิดเกี่ยวกับเรื่องโลก (อง.จตุกก. ๒๑/๗๗/๑๐๔)

นิพพานไม่อยู่ในอจินไตย ๔ นี้ และก็ไม่ได้เป็นปัญหา metaphysics หรือ อภิปรัชญา

ปัญหา metaphysics หรือ อภิปรัชญานั้น เป็นเรื่องที่ พระพุทธเจ้าไม่ทรงพยากรณ์ คือไม่ทรงตอบ หรือไม่ทรงเสียเวลา ที่จะพยายามทำให้กระจ่าง แต่นิพพานนั้น ตรงข้ามกับปัญหา metaphysics เลยทีเดียว เรื่องนี้เป็นอย่างไรจะไม่ต้องบรรยายยาว ขอให้มาดูคำสอนของพระพุทธเจ้า เรื่องมีว่า

ครั้งหนึ่ง เมื่อพระพุทธเจ้าประทับอยู่ที่นครสาวัตถี ในวัด พระเชตะวัน พระภิกษุชื่อ มาลุงกยบุตร ได้เกิดข้อสงสัยขึ้นมาว่า มีแห่งที่ซึ่ง พระพุทธเจ้าไม่ทรงตอบ คือ เรื่องโลกเที่ยง หรือไม่เที่ยง (โลกในที่นี้ คือ จักรภพ หรือมวลแห่งทุกสิ่งทุกอย่างที่แวดล้อมตัวมนุษย์เราอยู่) โลกหรือจักรภพนี้มีที่ที่สุด หรือไม่มีที่สุด ซึ่งะกับสรีระเป็นอันเดียวกัน หรือซึ่งะก็อย่างหนึ่ง สรีระก็อย่างหนึ่ง ตถาคตหลังจากมรณะแล้วมีอยู่ หรือว่าตถาคตหลังจากมรณะแล้วไม่มี หรือว่าตถาคตหลังมรณะ มีอยู่ก็ไม่ใช่ ไม่มีอยู่ก็ไม่ใช่

พระมาลุงกยะคิดว่าจะไปทูลถามพระพุทธเจ้าขอให้ทรงตอบ ถ้าพระพุทธเจ้าตรัสตอบก็จะอยู่ประพฤติพรหมจรรย์ต่อไป แต่ถ้า พระพุทธเจ้าไม่ตรัสตอบก็จะบอกคืน (ลาสิกขา) เสรีจแล้วก็ไปเฝ้า

พระพุทธเจ้ากราบทูลความคิดของตนอย่างทีกล่าวไปแล้วว่า ถ้า พระพุทธเจ้าตอบก็จะอยู่ประพฤติพรหมจรรย์ต่อไป แต่ถ้าพระ พุทธเจ้าไม่ตอบก็จะบอกคืนสิกขา (คือจะลาสิก)

พระพุทธเจ้าได้ตรัสถามว่า มาลุงกยบุตร เราได้กล่าวหรือเปล่า ว่า มาลุงกยบุตร เธอมานี่นะ มาประพฤติพรหมจรรย์ เราจะตอบ เรื่องโลกมีที่ที่สุดหรือไม่มีที่สุด เป็นต้นนี้ มาลุงกยบุตรก็กราบทูลว่า พระพุทธเจ้าไม่ได้ตรัสอย่างนั้น แล้วพระพุทธเจ้าก็ตรัสถามต่อไปว่า แล้วเธอเองจะได้บอกเราไว้ไหมว่า เธอจะประพฤติพรหมจรรย์ แล้วให้เราตอบเรื่องโลกเที่ยงหรือโลกไม่เที่ยงนี้ มาลุงกยบุตรก็ กราบทูลว่าไม่ได้เป็นเช่นนั้น พระพุทธเจ้าก็ตรัสว่าแล้วอย่างนี้ ใครจะเป็นคนบอกคืนใครละ แล้วพระองค์ก็ตรัสว่า

ถ้าใครจะพูดว่า ข้าพเจ้าจะไม่ประพฤติพรหมจรรย์ในพระ ศาสนาของพระพุทธเจ้า ตราบใดที่พระผู้มีพระภาคเจ้าไม่พยากรณ์ (ไม่ตอบ/ไม่ทำให้กระจ่าง) เรื่องโลกเที่ยงหรือโลกไม่เที่ยง เป็นต้นนี้ ถึงคนนั้นจะตาย พระตถาคตก็ยังไม่ได้อตอบ/ยังไม่ได้ทำให้กระจ่าง แล้วพระองค์ก็ตรัสอุปมาว่า

เปรียบเหมือนว่า คนผู้หนึ่งถูกเขายิงด้วยลูกศรอาบยาพิษที่ ร้ายแรง เพื่อนๆ ญาติมิตรสหายก็พาหมอผ่าตัดมา คนที่ถูกลูกศร นั้นก็บอกว่า ข้าพเจ้าจะไม่ยอมให้ผ่าตัดเอาลูกศรนี้ออก จนกว่า ข้าพเจ้าจะรู้ว่าใครเป็นคนยิงข้าพเจ้า เขาเป็นคนวรรณะกษัตริย์ หรือพราหมณ์ หรือแพศย์ หรือศูทร มีชื่อมีแซ่อย่างไร เป็นคนสูง เป็นคนร่างเตี้ย หรือสั้นทัด เป็นคนดำ หรือคนคล้ำ เขาอยู่หมู่บ้าน นิคม นครไหน และธนูที่ใช้ยิงนี้ เป็นแบบไหน ชนิดไหน หัวลูกศร

ทำด้วยอะไร สายธนูทำด้วยอะไร ปลายธนูติดขนนกชนิดไหน ดังนี้ เป็นต้น กว่าคนนั้นจะรู้สิ่งที่เขาถามเหล่านี้ เขาก็ตายเสียก่อนแล้ว

เหมือนกับคนที่มาบวชนี้ ถ้าจะรอให้พระพุทธเจ้าตรัสตอบ คำถามอภิปรายเหล่านี้ พระองค์ยังไม่ทันได้ตอบให้เขารู้กระจ่าง เขาก็ตายไปก่อนแล้ว

ไม่ว่าจะมีทิวฐิว่าโลกเที่ยงหรือไม่เที่ยง ฯลฯ การครองชีวิต ประเสริฐก็หาได้เกิดมีขึ้นไม่ ถึงจะมีทิวฐิเหล่านี้หรือไม่ ทุกข์ของคน ก็ยังมีอยู่นั่นเอง และทุกข์เหล่านี้แหละคือสิ่งที่พระองค์ทรงประสงค์ จะแก้ไขให้เสร็จสิ้นไปในปัจจุบัน ฉะนั้น อะไรที่ไม่ทรงพยากรณ์ก็ให้รู้ว่าไม่ทรงพยากรณ์ และอะไรที่ทรงพยากรณ์ก็ให้รู้ว่าทรงพยากรณ์

เรื่องอย่างที่ว่ามานั้น เป็นปัญหาอภิปราย คือคำถามที่ว่า โลกเที่ยงหรือไม่เที่ยง มีที่สุดหรือไม่มีที่สุด เป็นต้นนั้น พระพุทธเจ้า ไม่ทรงพยากรณ์ เพราะอะไรจึงไม่ทรงพยากรณ์ ก็ตรัสตอบไว้ว่า

“นี่แน่ะมาลากยบุตร ถึงจะมีทิวฐิว่า โลกเที่ยง (คง อยู่ตลอดไป) การครองชีวิตประเสริฐจะได้มีขึ้นก็หาไม่ ถึงจะมีทิวฐิว่า โลกไม่เที่ยง การครองชีวิตประเสริฐจะได้มีขึ้น ก็หาไม่ . . . ถึงจะมีทิวฐิว่าโลกเที่ยง หรือโลกไม่เที่ยง ความ เกิด แก่ เจ็บ ตาย โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส อุปายาส (ความผิตหวังคับแค้นใจ) ก็ยังคงมีอยู่ อันเป็นทุกข์ที่เรา บัญญัติให้แก้ไขเสียในปัจจุบันนี้ทีเดียว . . .

“อะไรเล่าที่เราไม่พยากรณ์? ทิวฐิว่าโลกเที่ยง . . . โลก ไม่เที่ยง . . . โลกมีที่สุด . . . โลกไม่มีที่สุด . . . ฯลฯ . . . เราไม่พยากรณ์ . . . เพราะไม่ประกอบด้วยประโยชน์ ไม่เป็น

เบื้องต้นแห่งชีวิตประเสริฐ ไม่เป็นไปเพื่อนิพพิทา วิราคะ นิโรธ สันติ อภิญญา ความตรัสรู้ ไม่เป็นไปเพื่อนิพพาน

“อะไรเล่าที่เราพยากรณ์? เราพยากรณ์(ตอบ/ทำให้กระจ่าง) ว่า นี่ทุกข์ นี่ทุกข์สมุทัย (เหตุให้เกิดทุกข์) นี่ทุกข์นิโรธ (ความดับแห่งทุกข์) นี่ทุกข์นิโรธคามินีปฏิปทา (ข้อปฏิบัติที่นำไปสู่ความดับทุกข์) . . . เพราะประกอบด้วยประโยชน์ เป็นเบื้องต้นแห่งชีวิตประเสริฐ เป็นไปเพื่อนิพพิทา วิราคะ นิโรธ สันติ อภิญญา ความตรัสรู้ นิพพาน”

(ม.ม.๑๓/๑๕๑-๒/๑๕๐-๒)

จะเห็นว่า พระพุทธเจ้าทรงสอนหรือทรงพยากรณ์ เรื่องที่จะ ทำให้ดับทุกข์ได้ คือนิพพานนี้ และนิพพานก็อยู่ในข้อทุกข์นิโรธ ซึ่งเป็นเรื่องที่ตรัสโดยตรง และเป็นเรื่องตรงข้ามกับอภิปราย

เพราะฉะนั้น นิพพานสำหรับชาวพุทธ ไม่ใช่เรื่องอภิปราย แต่นักปรัชญาอาจจะเอาเรื่องนิพพานนี้ไปถกเถียงในแง่ของ ปรัชญาของเขาก็ได้ ส่วนใครจะไปร่วมวงถกเถียงเรื่องนิพพาน ในแง่อภิปราย กับนักปรัชญาก็แล้วแต่ แต่ถ้ามัวถกเถียงอยู่ ก็ไม่ได้ปฏิบัติ และก็ไม่บรรลุนิพพาน

นิพพานเป็นเรื่องของความรู้ทุกข์ ภาวะที่ปราศจากปัญหา หรือภาวะที่ไม่มีมีโลภะ โทสะ โมหะ ภาวะแห่งความสงบ สันติ อิศรภาพ เป็นความบริสุทธิ์ เป็นความสะอาด สว่าง สงบ ด้วยปัญญาที่ รู้เท่าทันความเป็นจริงของสังขาร หรือโลกและชีวิต ที่เป็นอยู่ เฉพาะหน้าตลอดเวลา

แหล่งความรู้ที่ชัดเจนมีอยู่ ก็ไม่เอา

กลับไปหาทางเดาร่วมกับพวกที่ยังสับสน

ต่อไป เอกสารของวัดพระธรรมกายเขียนไว้ว่า

“เรื่องอตตานิและอนัตตานิ เป็นเรื่องหนึ่งที่มีการถกเถียงกันมาตั้งแต่ยุคโบราณหลังพุทธกาลเป็นต้นมา และมีมาตลอดประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา แม้ในยุคปัจจุบันก็มีนักวิชาการพระพุทธศาสนาทั้งในดินแดนตะวันตก เช่น ยุโรป อเมริกา และทางตะวันออก เช่น ญี่ปุ่น จีน เกาหลี ถกเถียงกันมาก ประเด็นที่ถกเถียงกันก็มีหลากหลายเช่น ...

ข้อความนี้ ถ้าจะให้ถูกต้องและชัดเจน ควรพูดใหม่ว่า

“เรื่องอตตานิ มีการยึดถือกันมาตั้งแต่ก่อนพุทธกาล โดยเฉพาะในลัทธิศาสนาพราหมณ์ และหลังพุทธกาลแล้ว ศาสนายินดูก็ได้พยายามทำให้มั่นคงยิ่งขึ้น เห็นได้จากหลักเรื่องพรหมัน-อาตมัน หรือปรมาตมัน-ชีวาตมัน แต่ในพุทธศาสนา นั้นท่านมีท่าทีที่ชัดเจน คือไม่ยอมรับทฤษฎีอตตาด้วยประการใดๆ คือ ไม่ยอมรับอตตานิโดยปริมาตร ซึ่งเป็นท่าทีที่ชัดเจนอย่างยิ่ง เพราะฉะนั้นจึงต้องระวังไม่ให้ลัทธิภายนอก และลัทธิเดิมก่อนพุทธกาลที่พระพุทธเจ้าทรงปฏิเสธแล้วนั้น กลับแทรกแซงเข้ามา”

การที่จะยืนยันหลักพุทธศาสนาไว้ได้ จะต้องมีความเข้มแข็งมาก เพราะ

๑. ลัทธิอาตมัน/อตตานิเดิม ก็มีอิทธิพลมากอยู่แล้ว
๒. เป็นเรื่องที่เข้าใจยาก บุคคลที่เข้ามาในพระพุทธศาสนา

แม้มาบวชก็อาจจะนำเอาความคิดเห็นที่ผิดเข้ามาได้

ลัทธิที่ออตตานิว่ามีจริงนี้ ท่านผู้รักษาพระธรรมวินัยในอดีต ถือเป็นเรื่องสำคัญมากที่จะต้องระวังไม่ให้แทรกหรือแปลกปลอมเข้ามาในพระพุทธศาสนา เพราะเป็นลัทธิที่มีกำลังครอบงำสังคมชมพูทวีปอยู่ก่อนพระพุทธศาสนา เป็นหลักการใหญ่ที่ตรงข้ามกันระหว่างพระพุทธศาสนากับลัทธิศาสนาเก่า ซึ่งเขาจะต้องพยายามแผ่อิทธิพลเข้ามา และเป็นสภาพความเชื่อของมนุษย์ที่แวดล้อมพระพุทธศาสนาตลอดมา

พูดง่ายๆ ว่า พระพุทธศาสนาทั้งทวนกระแสปฏิวัติของลัทธิศาสนาที่มีอิทธิพลใหญ่ และทวนกระแสจิตใจของมนุษย์ปุถุชน

อย่างไรก็ตาม พระเถระในอดีตท่านมั่นคงยิ่งนักในหลักการของพระธรรมวินัย ดังที่ปรากฏว่า หลังจากพุทธกาลไม่นาน ประมาณ พ.ศ. ๒๓๕ ในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช พระสงฆ์มีพระโมคคัลลิตบุตรติสสเถระเป็นประธาน ได้ปรารภเรื่องทิวติความเห็นแตกแยกแปลกปลอมเข้ามาในพระพุทธศาสนา ซึ่งมีจำนวนมากมาย แยกกันไปถึง ๑๘ นิกาย ซึ่งจะต้องแก้ไข จึงได้จัดการสังคายนาครั้งที่ ๓ ขึ้นในพระบรมราชูปถัมภ์ของพระเจ้าอโศกมหาราช

ในการสังคายนาครั้งนี้ พระโมคคัลลิตบุตรติสสเถระ ได้รวบรวมคำวินิจฉัยขึ้นมาคัมภีร์หนึ่งชื่อว่า *กถาวัตถุ* อยู่ในพระอภิธรรมปิฎก พิมพ์เป็นพระไตรปิฎกบาลีอักษรไทยเล่มที่ ๓๗ ซึ่งประมวลเอาความเห็นแตกแยกแปลกปลอมมาตั้งขึ้น ๒๑๙ หัวข้อ แล้วท่านก็กล่าวแก้

เรื่องการถืออัตตานี้เป็นเรื่องสำคัญที่สุดเรื่องหนึ่ง ที่เป็นข้อปรารภในการที่ต้องสังคายนา ถึงกับจัดเป็นหัวข้อแรกของ *ภควัตถุ* นี้ เรียกว่า “บุคคลกถา”

คำว่า บุคคละ ใน “บุคคลกถา” นี้ ท่านใช้แทนคำทั้งหมดที่เกี่ยวกับการถืออัตตา อย่างที่ในภาษาไทยในวงการธรรมเราพูดกัน อยู่เสมอจนติดปากว่า สัตว์ บุคคล ตัวตน เรา เขา ดังที่ท่านให้ความหมายไว้ว่า

ตตถ บุคฺคโลติ อตฺตตา สตุโต ชีโว (ปญจ.อ. ๑๒๙)

แปลว่า: “ในพระบาลีนั้น คำว่าบุคคล ได้แก่ อัตตา สัตว์ ชีวะ” และคำว่า “อนัตตา” ท่านก็ให้ความหมายไว้ด้วยว่า

อนตฺตตติ อตฺตตนา ชีเวน บุคฺคเลน รหิโต (ปญจ.อ. ๑๔๘)

แปลว่า: “อนัตตา หมายความว่า ปราศจากอัตตา ปราศจากชีวะ ปราศจากบุคคล”

พวกบุคคลวาที ซึ่งถือว่า บุคคล หรืออัตตา หรือสัตว์ หรือชีวะ มีจริงโดยปรมาตมนี้ ท่านแนะนำให้อรรถกถาว่า

เก ปน บุคฺคลวาทีโนติ สาสเนว วชชิปุตฺตกา เจว สมิตฺติยา จ พหิทฺธา จ พหุ อญฺญตติตฺติยา (ปญจ.อ. ๑๒๙)

แปลว่า: “ชนเหล่าไหนเป็นบุคคลวาที ตอบว่า ในพระศาสนาเองได้แก่พวกภิกษุวัชชีบุตร และพวกนิกายสมิตติยะ และภายนอกพระศาสนาได้แก่ อัญญเดียรติย์จำนวนมาก” การที่ยกเรื่อง *ภควัตถุ* ขึ้นมาก็เพื่อให้เห็นว่า

๑. เรื่องนิพพานเป็นอัตตาหรือเป็นอนัตตา และการถืออัตตา ในรูปแบบต่างๆ นั้น

ก) หลักการของเถรวาทมีความชัดเจน และได้ปฏิเสธไว้แน่นอนแล้วว่า อัตตาไม่มีจริงโดยปรมาตม มีเพียงโดยสมมติ

ข) ท่านถือเป็นเรื่องสำคัญที่จะไม่ทิ้งไว้ให้สาวกหรือศาสนิกทั้งหลายจะต้องมาคิดเห็นและถกเถียงกัน วุ่นวายไป

๒. เป็นการชี้ให้เห็นว่า เรื่องอย่างนี้ที่มีการถกเถียงกันนั้น

พระเถระผู้ดำรงพระศาสนา ท่านมีความตระหนักรู้กันอยู่ตลอดมาว่าอะไรเกิดขึ้น และเป็นเรื่องที่ท่านแสดงไว้ชัดเจนแล้ว ท่านรู้มาเนิ่นนานในเรื่องการถือความเห็นแตกแยกแปลกปลอม ซึ่งเกิดขึ้นตั้งแต่สมัยหลังพุทธกาล เพราะสืบเนื่องมาจากลัทธิเก่าก่อนด้วย และท่านก็แยกไว้ชัดเจนแล้ว เพราะฉะนั้นถึงเราจะไปพบเห็นคัมภีร์หรือแนวคิดทฤษฎีอะไรเกี่ยวกับเรื่องอัตตาอีก ก็ให้รู้ว่าเป็นเพียงหลักฐานยืนยันสิ่งที่ท่านได้ชำระสะสางไว้นานมาแล้ว

ในขณะที่หลักการของพระพุทธรศาสนาที่ตนบวชเข้ามาชัดเจนแน่นอนอยู่แล้ว *เอกสารของวัดพระธรรมกาย* กลับจะให้รอไปหวังพึ่งคนภายนอก ที่ท่านปฏิเสธไปแล้วบ้าง ที่เขายังอยู่ในระหว่างศึกษาค้นหาทางอยู่บ้าง (เหมือนจะจับเอาองค์พระศาสดามาให้ผู้ศึกษาวินิจฉัย)

พระพุทธเจ้าตรัสไว้แน่นอนเด็ดขาด

ว่าลัทธิถืออัตตา ไม่ใช่คำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

การปฏิเสธอัตตาท่านถือเป็นเรื่องสำคัญเพียงไร จะเห็นได้จากการทำงานยกขึ้นตั้งเป็นหัวข้อแรก ในคัมภีร์ภิกขุวัตตุนี และอุทิสเนื้อที่ให้มากเป็นพิเศษ ดังเนื้อความภาษาบาลีอักษรไทยพิมพ์ในพระไตรปิฎกยาวถึง ๘๓ หน้า

จะยกตัวอย่างพุทธพจน์ที่ท่านอ้างไว้ใน “ปุคคลกถา” มาแสดงให้เห็นหลักการเกี่ยวกับเรื่องอัตตา ๓ แบบ ว่าอย่างไรไม่ใช่พุทธศาสนาอย่างไรเป็นพุทธศาสนาดังนี้

ตโยเม เสนีย สตุถาโร สนโต สวิชชมานา โลกสมิ . . .

ตตร เสนีย ยวาย สตุถา ทิฏฺเฐ เจว ธมฺเม อุตตานํ สจฺจโต
เถตโต ปญฺเฑติ, อภิสมฺปรายญจ อุตตานํ สจฺจโต เถตโต ปญฺเฑติ;
อัย วุจฺจติ เสนีย สตุถา สสฺสทวาโท.

ตตร เสนีย ยวาย สตุถา ทิฏฺเฐ ทิ โช ธมฺเม อุตตานํ สจฺจโต
เถตโต ปญฺเฑติ, โน จ โช อภิสมฺปรายํ อุตตานํ สจฺจโต เถตโต
ปญฺเฑติ; อัย วุจฺจติ สตุถา อูจฺเจทวาโท.

ตตร เสนีย ยวาย สตุถา ทิฏฺเฐ เจว ธมฺเม อุตตานํ สจฺจโต
เถตโต น ปญฺเฑติ, อภิสมฺปรายญจ อุตตานํ สจฺจโต เถตโต น
ปญฺเฑติ; อัย วุจฺจติ เสนีย สตุถา สมฺมาสมฺพุทฺโธ.

(อภิ.ภ. ๓๗/๑๘๘/๘๒ และ อภิ.ป. ๓๖/๑๐๓/๑๗๙)

แปลว่า: “ดูกรเสนียะ ศาสดา ๓ ประเภทนี้มีปรากฏอยู่ในโลก . . . ในศาสนา ๓ ประเภทนั้น

๑. ศาสดาที่บัญญัติ อัตตา โดยความเป็นของจริง โดยความเป็นของแท้ ทั้งในปัจจุบัน ทั้งในเบื้องหน้า นี้เรียก

ว่าศาสนาที่เป็นสัสสตวาท (ลัทธิมิจฉาทิฏฐิวาทเถียง)

๒. ศาสดาที่บัญญัติ อัตตา โดยความเป็นของจริง โดยความเป็นของแท้ เฉพาะในปัจจุบัน ไม่บัญญัติเช่นนั้น ในเบื้องหน้า นี้เรียกว่าศาสนาที่เป็นอุจเจทวาท (ลัทธิมิจฉาทิฏฐิวาทชาตสุญ)

๓. ศาสดาที่ไม่บัญญัติ อัตตา โดยความเป็นของจริง โดยความเป็นของแท้ ทั้งในปัจจุบัน ทั้งในเบื้องหน้า นี้เรียกว่าศาสนาผู้สัมมาสัมพุทธะ”

โดยเฉพาะลัทธิมิจฉาทิฏฐิวาทที่เรียกว่าสัสสตวาทนั้น อรรถกถาได้อธิบายไว้อีกว่า

อุตตานํ สจฺจโต เถตโต ปญฺเฑติ: อุตฺตา นามโก อตฺถิ นิจฺโจ ฐโว
สสฺสโตติ ภูตโต ติโรโต ปญฺเฑติ (ปญจ.อ.๘๓)

แปลว่า: “ข้อความว่า บัญญัติอัตตา โดยความเป็นของจริง โดยความเป็นของแท้ หมายความว่า (ศาสนาที่เป็นสัสสตวาท) บัญญัติโดยความเป็นของจริง โดยความเป็นของมันคงว่ามีภาวะอย่างหนึ่งที่เป็นอัตตา ซึ่งเที่ยง (นิจจะ) คงที่ (ฐวะ) ยั่งยืน (สัสสตะ)”

ถ้าจะพูดกันให้ชัดเจนไป ตามหลักการของพระพุทธศาสนานั้น ไม่มีเรื่องอัตตาที่จะเลยขึ้นมาให้ต้องพิจารณาในขั้นว่า นิพพานเป็นอัตตาหรือไม่ด้วยซ้ำ คือเรื่องอัตตานั้นจบไปตั้งแต่ขั้นพิจารณาเรื่องขั้น ๕ ว่าไม่เป็นอัตตา แล้วก็จบ คือท่านถือว่าอัตตาซึ่งเป็นศัพท์ที่ใช้แทนกันได้กับ ชีวะ หรือสัตว์ บุคคล ตัวตน เรา เขา นี้ เป็นคำที่มีโดยสมมติ เป็นภาษาสำหรับสื่อสารกันเท่านั้น

และในภาษาบาลีของพุทธศาสนาเถรวาท คำว่า “อตฺตา/ตฺวตฺน” นั้น ก็ใช้ในความหมายที่เป็นสมมติทั้งหมด

ถ้าอ่านพุทธศาสนาด้วยความเข้าใจถูกต้องอย่างนี้ ก็ไม่มีปัญหาเรื่องอตฺตาที่จะต้องมาพิจารณากันเลยในขั้นปรมาตฺถ์

สรุปสาระว่า พุทธพจน์ข้างต้นตรัสว่า ในคำสอนของ พระสัมมาสัมพุทธเจ้า อตฺตาไม่มีจริงโดยปรมาตฺถ์ อตฺตามีเพียงตามภาษาสมมติเท่านั้น

ขออย่าว่า ไม่มีเรื่องอตฺตาที่จะพิจารณาขึ้นมาถึงขั้นว่านิพพานเป็นอตฺตาหรือไม่ เพราะมันจบไปก่อนหน้านั้นแล้ว

แท้จริงนั้น ไม่มีอตฺตา ที่จะยกมาถกเถียง ว่านิพพานเป็นอตฺตาหรือไม่

สาเหตุสำคัญอย่างหนึ่ง ที่ทำให้หลายคนถกเถียงหรือคิดหาทางให้นิพพานเป็นอตฺตา/ตฺวตฺน ก็เพราะไม่เข้าใจความหมายของ คำว่า “อตฺตา” โดยหลงคิดไปว่า ถ้านิพพานเป็นอนัตฺตา/ไม่เป็นอตฺตา นิพพานก็จะเป็นความขาดสูญ ไม่มีอะไร

ความคิดเห็นว่านิพพานเป็นความขาดสูญ หรือความไม่มีนั้น เป็นมิจฉาทิฏฐิร้ายแรงอย่างหนึ่ง เรียกว่า อจฺเจทฺทิฏฐิ (ความเห็น ว่าขาดสูญ/เห็นว่าอตฺตาหายสิ้นไป) เป็นความเห็นสุดโต่ง ตรงข้ามกับสัสสตทิฏฐิ (ความเห็นว่ายั่งยืน/เห็นว่ามีอตฺตาที่ยั่งยืนตลอดไป)

เพื่อรวบรัด ขอทำความเข้าใจว่า

๑. สิ่งที่มี หรือสภาวะที่มีอยู่จริง ท่านเรียกว่า “ธรรม” หรือเรียกให้จำเพาะลงไปอีกว่า “สภาวะธรรม” ซึ่งแยกออกเป็น ๒ อย่าง

คือ

๑) ธรรม หรือสภาวะธรรม ที่มีอยู่อย่างมีเงื่อนไข ขึ้นต่อเหตุปัจจัย เรียกว่า สังขตธรรม หรือสังขาร เช่น รูป เวทนา เป็นต้น (ชั้น ๕)

๒) ธรรม หรือสภาวะธรรม ที่มีอยู่ โดยไม่ขึ้นต่อเหตุปัจจัย เรียกว่า อสังขตธรรม หรือวิสังขาร ได้แก่ นิพพาน

๒. สำหรับมนุษย์ปุถุชน จะมีความยึดถือขึ้นมาต่อธรรมหรือสภาวะธรรมนั้น ว่าเป็น “อตฺตา/ตฺวตฺน” (แยกกับตัวอื่น คนอื่น เป็นต้น) และ “อตฺตนิยยะ/สิ่งทีเนื่องด้วยตน” (เช่น ทรัพย์สินของตน)

อตฺตา/ตฺวตฺน จึงเป็นเพียงภาพที่มนุษย์สร้างขึ้นในจิตใจ ช้อนบึงสภาวะธรรมอีกชั้นหนึ่ง แล้วมนุษย์ก็ยึดติดในภาพคืออตฺตา/ตฺวตฺน แต่อตฺตา/ตฺวตฺนนั้นมีอยู่เพียงในความยึดถือหรือทิฏฐิของคนเท่านั้น ไม่มีอยู่จริง

ความยึดถือในภาพตฺวตฺน/อตฺตานั้น เรียกว่า อตฺตทิฏฐิ เมื่อมนุษย์มีอตฺตทิฏฐิ ยึดติดอยู่กับภาพอตฺตา/ตฺวตฺนแล้ว ภาพอตฺตา/ตฺวตฺนนั้นก็จะกั้นบังเขาไม่ให้เห็นสภาวะธรรม หรือเห็นบิดเบือนผิดเพี้ยนไป ทำให้คับแคบ อึดอัด ผูกมัด ไม่โปร่งโล่งเป็นอิสระ เป็นที่มาของทุกข์ ทั้งทุกข์ในใจคน และทุกข์เนื่องจากการเบียดเบียนกันในสังคม

เมื่อมีอตฺตทิฏฐิ ยึดติดอยู่กับภาพอตฺตา/ตฺวตฺน ก็เป็นธรรมดาที่จะมองไม่เห็นสภาวะธรรม เรียกว่า ไม่เห็นธรรม ไม่ว่าจะเห็น สังขตธรรม/สังขาร/ชั้น ๕ หรืออสังขตธรรม/วิสังขาร/นิพพาน ตามเป็นจริง หรือตามที่มันเป็น

แต่มนุษย์ปุถุชนรู้จักเพียงแค่สังขตธรรม/สังขาร/ขันธ ๕ ยังไม่รู้รู้จักนิพพาน สิ่งที่เขาจะยึดถือเป็นอัตตา/ตัวตนไว้ ก็คือสังขตธรรม/สังขาร/ขันธ ๕ เท่านั้น

เมื่อเรามองเห็นสังขาร/ขันธ ๕ นั้นตามเป็นจริง อัตตทิฏฐิ/ความยึดถือตัวตน ก็หมดไป พูดอีกสำนวนหนึ่งว่า อัตตทิฏฐิ/ความยึดถืออัตตาถูกละหมดไป จึงมองเห็นธรรมตามที่มันเป็น

เมื่อมองเห็นธรรมตามเป็นจริง นอกจากมองเห็นสภาวะธรรมที่เป็นสังขตะ/สังขาร/ขันธ ๕ ถูกต้องแล้ว ก็มองเห็นสภาวะธรรมที่เรียกว่านิพพาน ที่เป็นอสังขตะ/วิสังขาร ด้วย

ละอัตตทิฏฐิ/ความยึดถืออัตตาได้ จึงมองเห็นนิพพาน หรือว่าจะมองเห็นนิพพานก็เมื่อละความยึดถืออัตตา/ตัวตนแล้ว หรือว่าเมื่อลุนิพพาน ก็ไม่เหลืออัตตทิฏฐิ พูดเป็นสำนวนว่า ผู้บรรลุนิพพาน ไม่เห็นอัตตา ก็จึงเห็นแต่ธรรม หรือเพราะมองเห็นธรรม ก็ไม่เห็น(ว่ามี)อัตตา

เมื่อภาพอัตตา (ที่เคยสร้างขึ้นมายึดไว้เอง) ซึ่งบังธรรมไว้หายไป จึงมองเห็นธรรม ก็ไม่มีเรื่องอัตตา/ตัวตน ที่จะต้องมาพูดถึงกันอีก

เพราะฉะนั้น ว่ากันโดยแท้โดยจริง จึงไม่มีเรื่องอัตตาที่จะมาพูดถึงกันอีก ในขั้นที่ว่านิพพานเป็นอัตตาหรือไม่ (เพราะอัตตทิฏฐิ/การยึดถืออัตตา มีอยู่กับปุถุชน ที่ยังวุ่นวายอยู่กับสังขาร/ขันธ ๕ พอละอัตตทิฏฐิในสังขารได้ เรื่องอัตตา/ตัวตนหมด หรือเลิกไปแล้ว ก็เห็นสภาวะธรรมแห่งนิพพาน)

เมื่อยังยึดถืออัตตา(มีอัตตทิฏฐิ) ก็ไม่เห็นนิพพาน พอเห็น

คำว่า "อัตตา/ตัวตน" และคำอื่นๆ ในชุดนี้ทั้งหมด

ภาพอัตตาที่ยึดถือไว้ และการยึดติดถือมั่นนั้น นอกจากปิดกั้นบังไม่ให้เห็นความจริงแล้ว ก็ทำให้คับแคบ ผูกมัด จำกัด บีบคั้น อึดอัด ก่อความรู้สึกกระทบกระทั่ง ขุ่นมัว เศร้าหมอง กัดค้นให้ตื่นรณหาความสุขที่ขาดไป และติดหลงกับความสุขที่ได้ประสบพร้อมกับแฝงไว้ด้วยความหวั่นหวาดต่อทุกข์และความเลือนหายไปแห่งสุขนั้น

เมื่อการยึดถือและภาพอัตตานี้หมดหายไป ก็สว่างโล่ง มองเห็นความจริงทั่วตลอด ปลอดโปร่งโล่งเบา เป็นอิสระ จิตเป็นวิมริยาทิกัด คือกว้างขวางไร้เขตแดน มีสุข เกษมศานต์ เป็นคุณสมบัติประจำอยู่ภายในโดยไม่ต้องตื่นรณใฝ่หา

หลักอนัตตาของพระพุทธศาสนา ที่ไม่มีตัวตน มีแต่ธรรมนี้ พระพุทธเจ้าทรงสอนขึ้นมา ท่ามกลางความยึดถือในศาสนาเก่าของชมพูทวีป คือศาสนาพราหมณ์ ที่สอนหลักอัตตา/อาตมัน อันสืบมาจากพรหม หรือพรหมัน

เมื่อมีพรหม ก็มีอาตมัน(อัตตา) เมื่อมีแต่ธรรม ก็เป็นอนัตตา (ไม่มีอัตตาหรืออาตมัน)

จากหลักการใหญ่ที่ต่างกันนี้ คำสอนปลีกย่อยทั้งหลายก็ไปคนละทาง เริ่มแต่ข้อปฏิบัติในชีวิตประจำวัน

ในศาสนาพราหมณ์ หลักปฏิบัติใหญ่ ในชีวิตของทุกคน คือการบูชาโยถุ หรือโยถุกรรม ได้แก่การเซ่นสรวงอ้อนวอนต่อเทพเจ้า ขอผลที่ปรารถนาให้แก่ตน มุ่งงาม ทั้งลาภ ยศ หรือทรัพย์ อำนาจ ความยิ่งใหญ่ ความมีชัยเหนือศัตรู และทุกอย่างที่จะเสริมขยาย

นิพพาน ภาพัฏฐตาที่ยึดถือไว้ด้วยอติตติฏฐิก็หมดไปแล้ว จึงเลิกพูดเรื่องอติตตา

คนธรรมดาที่ยึดถืออติตตา พราหมณ์ยังพัฒนาอติตตาที่ยึดไว้ให้พิเศษ พระพุทธเจ้ามา ให้เลิกยึดถืออติตตา แล้วมองเห็นธรรม

เมื่ออยู่ในโลก คนจำเป็นต้องสื่อสารกัน จึงต้องเรียกชื่อสิ่งต่างๆ หรือกำหนดชื่อให้แก่ธรรมต่างๆ ตามที่ตกลงยอมรับร่วมกัน (สมมติ) ชื่อและการกำหนดหมายต่างๆ ก็เกิดซ้อนขึ้นมาบนสภาวะธรรมนั้นๆ ไปๆ มาๆ มนุษย์ปุถุชนก็หลงยึดถือไปตามชื่อหรือข้อกำหนดซ้อนตามตกลง(สมมติ)นั้น เวลาพูดถึงสิ่งทั้งหลายก็เห็นอยู่แค่ชื่อและภาพที่ซ้อนบังนั้น ไม่เห็นสภาวะธรรมที่เป็นจริง

แต่พระอรชยะ แม้จะใช้ชื่อเรียกต่างๆ ตามภาษาสื่อสารที่ตกลงกันในโลก ก็ใช้อย่างรู้เท่าทัน ไม่ติดหรือมองอยู่แค่ภาพที่กำหนดด้วยชื่อเรียก แต่ตระหนักรู้อยู่ในสภาวะธรรมตามที่เป็น

เมื่อมองถึงสภาวะธรรม ถ้อยคำที่กำหนดเป็นชื่อเรียกสิ่งต่างๆ ก็เป็นเพียงเรื่องรู้กันตามตกลง(สมมติ)สำหรับสื่อสาร คำสำคัญๆ ที่มนุษย์ใช้เป็นหลักเพราะโยงเข้าหาตัว ก็คือ สัตว์ บุคคล ตัวตน เรา-เขา หรือตามภาษาบาลีว่า สัตโต ปุคฺคโล อตฺตา อหํ-ปโร (เติมบาลีอีกคำหนึ่ง คือ ชิโว = ชีวะ) คำเหล่านี้เป็นคำชุดเดียวกัน สื่อความหมายอย่างเดียวกัน หรือใช้แทนกันได้

บรรดาคำเหล่านี้ คำที่เด่นคือ "อติตตา/ตัวตน" เพราะแสดงนัยของการแบ่งแยกชัดเจน จึงสื่อความหมายถึงการยึดถือได้ลึกซึ้ง แต่บางแห่ง เช่นคัมภีร์ภิกขุภาววัตถุ ใช้คำว่า "ปุคฺคโล/บุคคล" แทน

อติตตา/ตัวตนที่ยึดถือไว้นั้นยิ่งขึ้นไป ท้ายสุดเห็นอติการบุชายัญ คือ การที่อติตตา/อติตน ได้เข้าร่วมกับพรหม

ในพุทธศาสนา หลักปฏิบัติใหญ่ในชีวิตของทุกคน คือการทำบุญ หรือบุญกรรม ได้แก่การทำความดี อันเกื้อกูลแก่ชีวิตของตน และบุคคลอื่น อันชำระล้างความยึดถือในตัวตน ลดทอนความเห็นแก่ตัว ด้วยไม่เบียดเบียนตน ไม่เบียดเบียนผู้อื่น และเพิ่มเติมเสริมพัฒนาคุณภาพแห่งชีวิต ให้กาย วาจา ใจดี และปัญญา มีคุณสมบัติประณีตแก่กล้า มีความดีงามและความสุขยิ่งขึ้น พร้อมกันไปกับความสามารถที่จะทำประโยชน์สุขแก่ผู้อื่น จนท้ายสุดขึ้นเหนือบุญ ละความยึดถืออติตตา/ตัวตน ได้สิ้นเชิง มีชีวิตที่เป็นอยู่ด้วยปัญญา มีสันติ และอิสรภาพอย่างสมบูรณ์

เป็นธรรมตามมนุษย์ปุถุชน เมื่อตัวตนที่เคยยึดไว้จะหลุดหาย ย่อมตื่นรณหาอติตตาที่จะเอามายึดใหม่

สาเหตุสำคัญอีกอย่างหนึ่ง ที่ทำให้บางท่านพยายามคิดให้นิพพานเป็นอติตตา/ตัวตน ก็เพราะเห็นพุทธพจน์ที่ตรัสปฏิเสธให้รู้ว่าขันธ ๕ เป็นอนัตตา/ไม่เป็นอติตตา แล้วคิดต่อไปว่า พระพุทธเจ้าคงจะ ทรงมีพระประสงค์ให้เห็นว่า สิ่งที่เป็นอติตตานั้นมีอยู่เลยขันธ ๕ ไป ได้แก่ นิพพาน

ท่านที่ถูกเรียกว่าเป็นนักปราชญ์พุทธศาสนาชาวตะวันตกหลายท่านในยุคที่ผ่านมา ก็ได้ร่วงหล่นลงไปในกลุ่มความคิดนี้ จึงพากันหลงผิดไปว่าพระพุทธศาสนา(คงจะ)สอนว่ามีอติตตา/ตัวตนที่อยู่เหนือเลยขันธ ๕ ไป จนกระทั่งถึงยุคที่ชาวตะวันตกมาบวช

เป็นพระภิกษุเองบ้าง ปราชญ์ในตะวันตกรุ่นใหม่ได้ศึกษาชัดเจนขึ้นอีกบ้าง จึงพ้นจากความหลงผิดของนักปราชญ์ตะวันตกรุ่นเก่าเหล่านั้นไปได้

คิดง่าย ๆ ว่า ในเมื่อนิพพานเป็นธรรมสำคัญยิ่ง เป็นจุดหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าเมื่อทรงปฏิเสธชั้น ๕ ให้รู้ว่าไม่ใช่อัตตาไปแล้ว และทรงอุทิศสำหรับอธิบายมากมายว่า นิพพานเป็นวิสุทธิ เป็นวิมุตติ เป็นสันติ ฯลฯ ถ้านิพพานเป็นอัตตาทำไมจะทรงปล่อยทิ้งไว้ พระองค์ก็ต้องตรัสระบุนลงไปอย่างแน่นอน

แต่ที่พระพุทธองค์ตรัสปฏิเสธชั้น ๕ แล้ว ไม่ตรัสถึงอัตตาอีก ก็เพราะอัตตาเป็นเรื่องของความยึดถือ มีอยู่กับการยึดถือชั้น ๕ เมื่อเลิกยึดถือชั้น ๕ แล้ว เรื่องอัตตาก็จบแค่นั้น ไม่ต้องพูดถึงอีกต่อไป

เรื่องนี้ไม่ควรจะต้องเสียเวลาอธิบายยาว เพราะมีพุทธพจน์ตรัสไว้ชัดเจนอยู่แล้ว ขอสรุปว่า

๑. แท้ที่จริง พระพุทธเจ้ามิได้ทรงปฏิเสธเฉพาะชั้น ๕ เท่านั้น ว่าเป็นอนัตตา/ไม่เป็นอัตตา แต่มีพุทธพจน์ที่ตรัสละเอียดกว่านั้น ซึ่งปฏิเสธอายตนะหมดทั้ง ๑๒^๑ เลยทีเดียว คือปฏิเสธทุกสิ่งทุกอย่างประดามีที่มนุษย์จะรู้ถึงได้ ไม่ให้ยึดอะไรทั้งนั้นเป็นอัตตา หรือให้รู้ว่าไม่มีอัตตา ไม่ว่าด้วยประการใดๆ (นอกจากโดยสมมติ)

^๑ อายตนะ ๑๒ คือ ตา-รูป หู-เสียง จมูก-กลิ่น ลิ้น-รส กาย-โณภูมิจุฬารูป ใจ-ธรรม ครอบคลุมนิสัยทุกอย่าง

โดยเฉพาะอายตนะที่ ๑๒ คือ ธรรม (= ธัมมายตนะ) นั้น รวมทั้งนิพพาน ด้วย เพราะเป็นสภาวะที่รู้ด้วยใจ

[ที่จริงพุทธพจน์ว่า สังขาร ทั้งปวงไม่เที่ยง ... เป็นทุกข์ ธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา ก็เพียงพออยู่แล้ว แต่การทรงปฏิเสธอายตนะ ๑๒ ยิ่งทำให้ชัดมากขึ้นอีก]

๒. พระพุทธเจ้าตรัสไว้ด้วยว่า อัตตามีขึ้นเพราะการยึดถือชั้น ๕ และมีอยู่กับการยึดถือชั้น ๕ เท่านั้น เมื่อพ้นการยึดถือชั้น ๕ ไปแล้ว ก็ไม่มีเรื่องอัตตาที่จะพูดถึงอีก (เพราะฉะนั้น จึงตรัสว่า พระอรหันต์ละอัตตา คือหมดความยึดถือหรือความเห็นว่ามีอัตตาไปแล้ว)

พุทธพจน์ตรัสไว้ อัตตาจบแค่ชั้น ๕

นิพพาน ผ่านพ้นชั้น ๕ ไม่มีอัตตาที่ต้องมาพูดถึง

เมื่อสรุปหลักการทั่วไปเกี่ยวกับอัตตา-อนัตตาแล้ว ก็มาดูพุทธพจน์ไว้เป็นหลักฐานอ้างอิง

พระพุทธเจ้าตรัสว่า เมื่อมีชั้น ๕ และเพราะยึดถือชั้น ๕ นั้น จึงมีทิฏฐิ คือความเห็น ความเชื่อ ความยึดถือ หรือความเข้าใจผิดว่า มีอัตตา/ตัวตน

กิสฺมี นุ โข ภิกฺขเว สติ, ทิ อฺปาหยา, ทิ อภินิวิสฺส เหวํ ทิฏฺฐิ อฺปฺปชฺชติ: เอตํ มม, เอโสทมสมฺมิ, เอโส เม อุตฺตาคฺติ ...

รูป โข ภิกฺขเว ... เวทนาย ... สญฺญาเย ... สงฺขาราเส ... วิญญาณสฺติ (รูป ... เวทน ... สญฺญ ... สงฺขาร ...) วิญญาณํ อฺปาหยา ... อภินิวิสฺส เหวํ ทิฏฺฐิ อฺปฺปชฺชติ: เอตํ มม, เอโสทมสมฺมิ, เอโส เม อุตฺตาคฺติ.

(ส.ข.๑๗/๔๑๗/๒๕๐)

แปลว่า: ภิกษุทั้งหลาย เมื่ออะไรมีอยู่ เพราะอาศัยอะไร เพราะยึดถืออะไร จึงเกิดทิฏฐิขึ้นว่า นั่นของเรา, เราเป็นนั่น,

นั่นเป็นอัตตา/ตัวตนของเรา . . .

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อรูป . . . เมื่อเวทนา . . . เมื่อสัญญา . . . เมื่อสังขาร . . . เมื่อวิญญาณมีอยู่ เพราะอาศัย (รูป . . . เวทนา . . . สัญญา . . . สังขาร . . .) วิญญาณ เพราะยึดมั่น (รูป ... เวทนา ... สัญญา ... สังขาร ...) วิญญาณ จึงเกิดทิวฏฐิขึ้นว่า นั่นของเรา, เราเป็นนั่น, นั่นเป็นอัตตา/ตัวตนของเรา”

เป็นอันว่า อัตตามีแค่ที่มีขั้นที่ ๕ และมีเพราะไปยึดมั่นขั้นที่ ๕ นั้นไว้

พุทธพจน์อีกแห่งหนึ่ง ก็ตรัสไว้ชัดว่า การที่จะมองอะไรเป็นอัตตา ก็มองเอาอุปาทานขั้นที่ (ขั้นที่อันเป็นที่ตั้งแห่งอุปาทาน หรือขั้นที่ประกอบด้วยอุปาทาน) ๕ นี้แหละเป็นอัตตา เมื่อหมดอวิชชา เกิดวิชชาขึ้นแล้ว ความยึดถือตัวเรา/ตัวกู และตัวเรา/ตัวกู จะเป็นอย่างนั้นอย่างนี้ ก็จะไม่มี นอกจากนั้นยังตรัสถึงเหตุปัจจัยที่ทำให้เกิดการยึดถืออัตตานั้นขึ้นมาด้วย แต่พุทธพจน์นี้ค่อนข้างยาว จะยกมาเพียงบางส่วน ผู้ต้องการศึกษา ฟังดูตามที่มาข้างท้าย

เย हि เกจิ ภิกขเว สมณา วา พุราหฺมณา วา เอนกวิทฺติ อุตตานิ สมฺนุสฺสสมานา, สมฺนุสฺสสนฺติ สทฺเพ เต ปญฺจุปาทานกฺขนฺธ, สมฺนุสฺสสนฺติ เอเตสํ วา อญฺญตฺรํ. กตเม ปญฺจ?

อิธ ภิกขเว อสฺสุตฺวา ปุฏฺฐชนฺ . . . รูปี อตฺตโต สมฺนุสฺสตี, รูปนฺนตฺตํ วา อุตตานิ, อุตตนิ วา รูปี, รูปสฺมี วา อุตตานิ, เวทนี . . . สญฺญํ . . . สขฺขเร . . . วิญฺญาณํ . . .

แปลว่า: “ภิกษุทั้งหลาย สมณะทั้งหลาย ก็ดี พุราหฺมณทั้งหลาย ก็ดี เหล่าหนึ่งเหล่าใด ก็ตาม เมื่อจะมองเห็น

อัตตา/ตัวตน แบบต่างๆ เป็นอเนก ย่อมมองเห็นอุปาทานขั้นที่เหล่านั้นทั้งหมด หรือไม่ก็มองเห็นอย่างใดอย่างหนึ่งในบรรดาอุปาทานขั้นที่เหล่านั้น กล่าวคือ:

ภิกษุทั้งหลาย ปุถุชนในโลกนี้ ผู้มิได้เรียนสดับ . . . ย่อมมองเห็นรูปว่าเป็นอัตตา/ตัวตนบ้าง ย่อมมองเห็นอัตตา/ตัวตนมีรูปบ้าง ย่อมมองเห็นรูปในอัตตา/ตัวตนบ้าง ย่อมมองเห็นอัตตา/ตัวตนในรูปบ้าง ย่อมมองเห็นเวทนา . . . สัญญา . . . สังขารทั้งหลาย . . . วิญญาณ (ทำนองเดียวกัน) โดยนัยดังกล่าวนั้น การมองเห็นนี้แล ก็กลายเป็นความปักใจของเขาว่า “ตัวเรามี/ตัวเราเป็น”

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อเขาก็กังขาว่า “ตัวเรามี/ตัวเราเป็น” ดังนี้แล้ว เมื่อนั้น ก็มี การลงสนอง (อวักกันติ) ของอินทรีย ๕ คือ จักขุนทรีย โสตินทรีย ฆานินทรีย ชิวหินทรีย กายินทรีย (ตา หู จมูก ลิ้น กาย)

ภิกษุทั้งหลาย มนะ(ใจ)มีอยู่ ธรรมทั้งหลาย (อารมณ์ต่างๆ) มีอยู่ อวิชชาธาตุมีอยู่ เมื่อปุถุชนผู้มิได้เรียนสดับ ถูกกระทบด้วยการเสวยอารมณ์ที่เกิดจากอวิชชาสัมผัสแล้ว เขาย่อมมีความรู้สึกยึดถือว่า ตัวเรามี/ตัวเราเป็นบ้าง เราเป็นนี้ๆ บ้าง เราจักเป็นบ้าง เราจักไม่เป็นบ้าง ฯลฯ

ภิกษุทั้งหลาย ทั้งที่อินทรีย ๕ ยังคงอยู่อย่างนั้น (แต่) อริยสาวกผู้ได้เรียนสดับแล้ว ละอวิชชาได้ วิชชาเกิดขึ้น, เพราะอวิชชาจางคลายไป วิชชาเกิดขึ้น เขาย่อมไม่มีความรู้สึกยึดถือว่า ตัวเรามี/ตัวเราเป็นบ้าง เราเป็นนี้ๆ บ้าง เราจัก

เป็นบ้าง เราจักไม่เป็นบ้าง ฯลฯ”

พระพุทธเจ้าตรัสไว้ด้วยว่า เมื่อมีอัตตา/ตัวตน ก็จึงมีอัตตนิยะ/สิ่งทีเนื่องด้วยอัตตาหรือสิ่งทีเนื่องด้วยตน เมื่อมีอัตตนิยะ/สิ่งทีเนื่องด้วยตน ก็จะต้องมีอัตตา/ตัวตน แต่เมื่อตามความเป็นจริง ไม่มีทั้งอัตตา/ตัวตน และอัตตนิยะ/สิ่งทีเนื่องด้วยตน การยึดถืออัตตา/ตัวตน ทีจะเป็นอยู่เที่ยงแท้นรันดร จึงเป็นพาลธรรม (ธรรมของคนพาล) อย่างเต็มที่ ดังพุทธพจน์ว่า

อตตนิ วา ภิกขเว สติ, อตตนิย เมติ อสฺสชาติ, เอวํ ภนฺเต. อตตนิเย วา
ภิกขเว สติ, อตตนิ เมติ อสฺสชาติ, เอวํ ภนฺเต.

อตตนิ จ ภิกขเว อตตนิเย จ สจฺจโต เตตโต อนุปสพฺภิกขมาน, ยมฺปิหํ
ทิกฺขจฺจุจฺจนํ โส โลโก โส อตตนิ โส เปจฺจ ภวิสฺสามิ นิจฺโจ อูโว สสฺสโต
อวิปริณามธมฺโม สสฺสตีสมํ ตเถว จสฺสามีติ นนฺายํ ภิกขเว เกวโล ปริบุโร
พาลธมฺโมติ. กิญฺหิ โน ลียา ภนฺเต, เกวโล ทิ ภนฺเต ปริบุโร พาลธมฺโมติ.

(ม.มู.๑๒/๒๘๔/๒๗๕)

แปลว่า: ภิกษุทั้งหลาย เมื่อมีอัตตา ก็จะมี(ความยึดถือว่า) อัตตนิยะ/สิ่งทีเนื่องด้วยอัตตา ของเรา ใช่ไหม? เป็นอย่างนั้น พระเจ้าข้า

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อมีสิ่งทีเนื่องด้วยอัตตา ก็จะมี(ความยึดถือว่า) อัตตา/ตัวตน ของเรา (ทีเป็นเจ้าของอัตตนิยะนั้น) ใช่ไหม? เป็นอย่างนั้น พระเจ้าข้า

ภิกษุทั้งหลาย ในเมื่อทั้งอัตตา และอัตตนิยะ เป็นสิ่งหาไม่ได้โดยจริง โดยแท้, ฐานแห่งทิกฺขุทีวํ “นั้นโลก นั้นอัตตา, ตัวเรานั้น ละชีวิตนี้แล้ว จักเป็นผู้เที่ยงแท้ ยั่งยืน คงอยู่เรื่อยไป ไม่ต้องผันแปร จักดำรงคงอยู่อย่างนั้น เที่ยงแท้

สม่ำเสมอตลอดไป ดังนี้ ก็ย่อมเป็นพาลธรรม (ธรรมของพาลชน) อย่างเต็มที่สิ้นเชิง มิใช่หรือ? ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ จะไม่เป็นพาลธรรมได้อย่างไร แท้จริง ฐานแห่งทิกฺขุทีวํนั้น ย่อมเป็นพาลธรรมอย่างเต็มที่สิ้นเชิงเลยทีเดียว”

ถึงจะนึกเลยไปนอกขั้น ๕

ก็ไม่มีอะไรที่พระอริยมองเห็นเป็นอัตตา

พระพุทธเจ้าตรัสไว้ด้วยแล้วว่า ไม่เฉพาะขั้น ๕ เท่านั้น ทีพระอริยะไม่ยึดถือเป็นอัตตา/ตัวตน แต่พระอริยะไม่ยึดถือธรรมทีเป็นขั้น ๕ และอายตนะหมดทั้ง ๑๒ (รูป เวทนา สัญญา สังขาร ตา-รูป หู-เสียง จมูก-กลิ่น ลิ้น-รส กาย-โผฏฐัพพะ ใจ-ธรรมารมณ์) ดังนี้

สุตฺวาจ ไซ ภิกขเว อริยสาวโก . . . รูป . . . เวทนํ . . . สัญญํ . . . สงฺขารา
. . . ยมฺปิหํ ทิกฺขํ สุตํ มุตํ วิณฺณตํ ปตฺตํ ปริเวสิตํ อนฺวิจิริตํ มนฺสา ตมฺปิ . . .
ยมฺปิหํ ทิกฺขจฺจุจฺจนํ โส โลโก โส อตตนิ โส เปจฺจ ภวิสฺสามิ นิจฺโจ อูโว สสฺสโต
อวิปริณามธมฺโม สสฺสตีสมํ ตเถว จสฺสามีติ ตมฺปิ ‘เนตํ มม, เมโสหฺมสมฺมิ, น
เมโส อตตนิ ตมฺปิ สสฺสตี, โส เอวํ สมนฺุสฺสโต อสฺติ น ปริตฺสสฺตีติ.

แปลว่า: “ภิกษุทั้งหลาย อริยสาวกผู้ได้เรียนสดับแล้ว ย่อมมองเห็นรูป . . . เวทนา . . . สัญญา . . . สังขาร . . . รูปทีเห็น เสียงทีได้ยิน อารมณ์ทีสพบทราบ (ทางจมูก ลิ้น กาย) ธรรม/สิ่งทีแจ้งใจ ทีถึงแล้ว แสวงหาแล้ว ตรองแล้ว ด้วยใจ . . . แม้ทั้งฐานแห่งทิกฺขุทีวํทีวํ นั้นโลก นั้นอัตตา เรานั้น ละชีวิตนี้แล้ว จักเป็นผู้เที่ยงแท้ ยั่งยืน คงอยู่เรื่อยไป ไม่ต้องผันแปร จักดำรงคงอยู่อย่างนั้น เที่ยงแท้สม่ำเสมอ

ตลอดไป (มองเห็นธรรม/สิ่ง) แม้ทั้งนั้นว่า นั้นของเรา
ก็หาได้ เราเป็นนั่น ก็หาได้ นั้นเป็นอัตตา/ตัวตน ของเรา
ก็หาได้; อริยสาวกเมื่อมองเห็นอย่างนี้ ถึงสิ่งใดๆ จะไม่มี
ก็ไม่สะอึกใจ"

นักศึกษาศาธรรมทราบกันดีว่า อายตนะภายนอกที่ ๖ (=
อายตนะที่ ๑๒) คือ ธรรมทั้งหลาย (เรียกเข้าชุดว่า ธรรมายตนะ)
นั้น รวมทั้งนิพพานด้วย พุทธพจน์ข้างต้นนี้แสดงว่า อริยสาวกมองเห็น
สภาวะทุกสิ่งทุกอย่างไม่เป็นอัตตา ไม่มียกเว้น

แต่เมื่ออรรถกถาอธิบาย อรรถกถาก็จะจำกัดความลงมาว่า
ธรรมายตนะในที่นี้ หมายถึงธรรมที่ยังยึดถือเป็นตัวเป็นตนได้
(สกุทายปริพนฺ - ม.๑.๑/๔๐) ซึ่งสอดคล้องกับพุทธพจน์บทก่อนที่ยกมา
ให้ดูแล้วว่า ได้แก่ อุปาทานชั้น ๕

พึงสังเกตว่า เมื่อพระพุทธเจ้าตรัสว่า รูป เวทนา สัญญา
สังขาร วิญญาณ (อุปาทานชั้น ๕) ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มาตาม
ลำดับแล้ว ก็จะตรัสต่อไปว่า สิ่งเหล่านั้นเป็นอนัตตา

แต่ถ้าตรัสแยกต่างหากกัน จะตรัสว่า

- อุปาทานชั้น ๕ เป็นอนิจจัง/ไม่เที่ยง (เช่นเดียวกับตรัสว่า
อุปาทานชั้น ๕ เป็นทุกข์) แต่
- อายตนะ ทั้งภายในและภายนอก ๖ คู่ (=๑๒) คือรวมทั้ง
ธรรมายตนะ เป็นอนัตตา/ไม่เป็นตัวตน
ขอให้ดูพุทธพจน์ต่อไปนี้

รูปี ... เวทนา ... สัญญา ... สงฺขารว ... วิญญาณํ ... อนิจฺจมนฺติ อิติ อิมสฺสุ
ปฺนฺตฺยสฺส อุมํจทานกฺขณฺตฺสฺส อนิจฺจาปฺนฺตฺสฺส วิหฺรติ ...
จกฺขุ ... รูปี ... โสตี ... สทฺทา ... สฺขรํ ... คนฺธว ... ชิวฺห ... รสา ... กวโณ

... โฉฏฺฐพฺพา ... มโน ... ธมฺมา อนตฺตตติ อิติ อิมสฺสุ ฉฺสฺส อหฺมตฺตํกิพฺพาทเรสุ
อายตฺตเนสุ อนตฺตานุปฺสฺส วิหฺรติ ... (อ.พ.สก. ๒๔/๖๐/๑๑๖)

แปลว่า: "(ภิกษุ) ตามเห็นในอุปาทานชั้นทั้ง ๕ เหล่านี้
ว่าเป็นสภาวะไม่เที่ยง ดังนี้ คือว่า รูป ... เวทนา ... สัญญา
... สังขาร ... วิญญาณ ไม่เที่ยง ...

(ภิกษุ) ตามเห็นในอายตนะภายในและภายนอก ทั้ง ๖
(คู่) ว่าเป็นอนัตตา/ไม่เป็นอัตตา ดังนี้ คือว่า ตา ... รูป ... หู
... เสียง ... จมูก ... กลิ่น ... ลิ้น ... รส ... กาย ...
โณภูมฺพพะ ... ใจ ... ธรรม เป็นอนัตตา/ไม่เป็นตัวตน"

ทั้งนี้ก็เช่นเดียวกับที่ตรัสแยกว่า สพฺเพ สงฺขารว อนิจฺจา ... ทุกฺขา

แต่ สพฺเพ ธมฺมา อนตฺตา

จะยึดอะไรก็ตามเป็นอัตตา ก็คือยืนยันว่ายังไม่รู้จักนิพพาน

มีพุทธพจน์สำคัญที่ตรัสไว้ชัดเจน ซึ่งปรากฏในพระไตรปิฎก
หลายแห่งว่า เป็นไปไม่ได้ที่พระอริยมุคคตั้งแต่โสดาบันขึ้นไป
จะยึดถือสิ่งใดๆ หรือยึดถืออะไรๆ ว่าเป็นอัตตา เช่น

- ฉยมานี ภิกฺขเว อภพฺพุทฺธานานิ กตฺมานิ จ?
๑. อภพฺโพ ภิกฺขิสฺมปฺนฺโน ปุคฺคโล กณฺธิ สงฺขารํ มิจฺจโต ลุปฺคณฺตุ.
 ๒. อภพฺโพ ภิกฺขิสฺมปฺนฺโน ปุคฺคโล กณฺธิ สงฺขารํ สฺวโท ลุปฺคณฺตุ.
 ๓. อภพฺโพ ภิกฺขิสฺมปฺนฺโน ปุคฺคโล กณฺธิ ธมฺมํ ฉตฺตโต อุปฺคณฺตุ.
 ๔. อภพฺโพ ภิกฺขิสฺมปฺนฺโน ปุคฺคโล อหฺมตฺตริชกมฺมํ ทาตุ.
 ๕. อภพฺโพ ภิกฺขิสฺมปฺนฺโน ปุคฺคโล โกตฺตมมฺกฺเลมฺ สฺหวิ ปจฺจาคนฺตุ.
 ๖. อภพฺโพ ภิกฺขิสฺมปฺนฺโน ปุคฺคโล อิติ พหิทฺธา ทกฺขิณฺเดยฺยํ คเวสิตุ.

แปลว่า: “ภิกษุทั้งหลาย อภัพพฐาน (ฐานะที่ไม่อาจเป็นไปได้) มีอยู่ ๖ ประการดังนี้ กล่าวคือ

๑. บุคคลผู้มีความเห็นถูกต้องสมบูรณ์ (คือพระโสดาบัน) เป็นผู้ไม่อาจเป็นไปได้ ที่จะยึดถือสังขารใดๆ ว่าเที่ยง
๒. ...ไม่อาจเป็นไปได้ ที่จะยึดถือสังขารใดๆ ว่าเป็นสุข
๓. ...ไม่อาจเป็นไปได้ ที่จะยึดถือธรรมใดๆ ว่าเป็นอัตตา
๔. ...ไม่อาจเป็นไปได้ ที่จะกระทำอนันตริยกรรม
๕. ...ไม่อาจเป็นไปได้ ที่จะเชื่อความบริสุทธิ์สำเร็จด้วยการตื่นของขลังมงคล
๖. ...ไม่อาจเป็นไปได้ ที่จะแสวงหาทักษิณีนอกหลักคำสอนนี้”

บางแห่งก็ตรัสโดยเทียบระหว่างพระโสดาบันกับปุถุชน ขอแยกเฉพาะคำแปลแบบรวบความมาให้ดูดังนี้

“ดูก่อนอานนท์ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมรู้ชัดว่า มิใช่ฐานะ มิใช่โอกาส ที่บุคคลผู้มีความเห็นถูกต้องสมบูรณ์ (พระโสดาบัน) จะพึงยึดถือสังขารใดๆ ว่าเที่ยง ... จะพึงยึดถือสังขารใดๆ ว่าเป็นสุข ... จะพึงยึดถือธรรมใดๆ ว่าเป็นอัตตา นั้นมิใช่ฐานะที่จะเป็นไปได้

“แต่มีฐานะซึ่งเป็นไปได้ ที่ปุถุชน จะพึงยึดถือสังขารบางอย่างว่าเที่ยง ... จะพึงยึดถือสังขารบางอย่างว่าเป็นสุข ... จะพึงยึดถือธรรมบางอย่างว่าเป็นอัตตา นั้นเป็นฐานะที่เป็นไปได้ ...”

(ดู ม.อ. ๑๔/๒๔๕/๑๗๐; อ.อ.ก. ๒๐/๑๕๓/๓๔; อ.ภ.ว. ๓๕/๘๓๓/๔๕๕)

คัมภีร์ต่างๆ ตั้งแต่อรรถกถาเป็นต้นมา อธิบายพุทธพจน์นี้ไว้ทำนองเดียวกัน^๖ ขอยกมาให้ดูเฉพาะโมหวิจเฉทนี ซึ่งพูดไว้สั้นๆ ว่า

อตโต อุปคมนาเว กลีณาภิณณตติยา นิพพานสส จ สยคณหนตฺถ์ “สขารนฺติ อวตฺวา “กณฺจ ธิมฺมนฺติ วุตฺถ์.

(โมหวิจเฉทนี ฉบับผู้แปลสังคีติ น. ๒๗๖)

แปลว่า: “ในตอนว่าด้วยการยึดถือว่าเป็นอัตตา ไม่ตรัสว่า “สังขาร” แต่ตรัสว่า “ธรรมใดๆ” เพื่อรวมทั้งนิพพาน และบัญญัติ เช่น กลีณ เป็นต้น เข้าด้วย”

^๖ อรรถกถาและฎีกาต่างๆ อธิบายความตอนนี้อย่างสนใจ สรุปได้ความว่า

ในตอนว่าด้วยการยึดถืออัตตาที่ตรัสว่า “ธรรมใดๆ” นั้น สำหรับอริยสาวกหมายถึงธรรมในภูมิ ๔ ทั้งหมด (คือรวมถึงโลกุตตรธรรมทั้งนิพพาน) แต่สำหรับปุถุชนได้แค่ธรรมในภูมิ ๓

อีกอย่างหนึ่ง แม้แต่สำหรับอริยสาวก จะกำหนดเอาแค่ธรรมในภูมิ ๓ ก็ได้ เพราะเป็นการตรัสเทียบให้เห็นความแตกต่างระหว่างปุถุชนกับอริยสาวก หมายความว่า ปุถุชนยึดถือติดอยู่ในสิ่งใด อริยสาวกก็ถอนความยึดถือจากสิ่งนั้น คือเป็นการถอนความยึดถือที่มีอยู่ในปุถุชน ซึ่งยึดถือได้แค่ธรรมในภูมิ ๓

ส่วนธรรมในภูมิที่ ๔ คือ โลกุตตรธรรม (มรรค ผล และนิพพาน) ไม่ต้องพูดถึง เพราะผู้ที่บรรลุโลกุตตรธรรม ก็คือพระอริยบุคคล ตั้งแต่โสดาบันขึ้นไป ซึ่งเป็นผู้ละทิฏฐิได้แล้ว ดังนั้น การยึดถือสังขารในภูมิที่ ๔ (=มรรค และผล) หรือธรรมในภูมิที่ ๔ (=รวมทั้งนิพพาน) จึงไม่เกิดขึ้นเอง เป็นธรรมดา และด้วยเหตุนี้ คำว่า “ธรรมใดๆ” ที่จะมีการยึดถือขึ้นได้ ก็หมายถึง บัญญัติ เช่น กลีณ เป็นต้น เท่านั้น ส่วนนิพพานไม่อยู่ในวิสัยของทิฏฐิที่จะเกิดมีการยึดถือขึ้นได้ (หมายความว่า คนมีทิฏฐิก็ยังมีมีการยึดถือ ก็ยังไม่ได้บรรลุนิพพานที่จะเอามายึดถือ ผู้ที่บรรลุนิพพานก็หมดหรือไม่มีทิฏฐิที่จะมายึดถือนิพพานเสียแล้ว)

[ดู อ.อ. ๑/๔๐๓; ม.อ. ๔/๗๖; วิภค. ๑/๔๕๔; อ.ฎีกา. ๑/๒๖๒ เป็นต้น - และดูพุทธพจน์ที่จะยกมาให้พิจารณาต่อไปว่า พระอรหันต์ไม่สำคัญมั่นหมายนิพพาน ไม่ถือนิพพานเป็นของตน และไม่ติดใจนิพพาน เพราะรู้นิพพานแล้ว และสิ้นราคะ โสยะ โมหะ, ม.อ. ๑๒/๖๗/๓๗]

พระอรหันต์ไม่มี “มัชฌิมา” ที่จะให้เรามองนิพพานเป็นอัตตา

บางแห่งพระพุทธเจ้าตรัสถึงธรรมต่างๆ ที่ปุถุชนจำหมายไว้ ยึดถือ แต่พระอรหันต์รู้แจ้งไม่ยึดถือ ตั้งแต่สังขารไปจนถึงนิพพาน โดยระบุชื่อเรียงไปที่ละอย่าง ดังพุทธพจน์ต่อไปนี้ (ข้อความที่ตรัส ยาวมาก จะยกมาให้ดูเป็นตัวอย่าง โดยเฉพาะในพากย์ภาษาบาลี จะยกมาเพียงสั้นๆ ให้เห็นตอนสำคัญ คือ ความเข้าใจต่อนิพพาน)

อิธ ภิกขเว อสฺสทวา ปุถุชฺชโน ... ปจฺวี ... อาปี ... เตชฺ ... วายี
าเปฯ ทิฏฺฐํ ... สุตํ ... มุตํ ... วิญฺญาตํ ... เอกตฺตํ ... นานตฺตํ ... สหุพฺพํ ...
นิพฺพานํ นิพฺพานโต สญฺชานาติ นิพฺพานํ นิพฺพานโต สญฺญตฺวา

- นิพพาน มณฺเฑติ
- นิพพานสุมี มณฺเฑติ
- นิพพานโต มณฺเฑติ
- นิพพานมฺเมติ มณฺเฑติ
- นิพพานํ อภินนฺหติ

ตํ กิสฺส เหตุ? อปริญฺญาตํ ตสฺสชาติ วทามิ ...

โยปี โส ภิกขเว ภิกขุ อรหํ ชินฺนสโว ... ปจฺวี ... อาปี ... เตชฺ ... วายี
าเปฯ ทิฏฺฐํ ... สุตํ ... มุตํ ... วิญฺญาตํ ... เอกตฺตํ ... นานตฺตํ ... สหุพฺพํ ...
นิพฺพานํ นิพฺพานโต อภินนฺหาติ นิพฺพานํ นิพฺพานโต อภินนฺหาติ

- นิพพานํ น มณฺเฑติ
- นิพพานสุมี น มณฺเฑติ
- นิพพานโต น มณฺเฑติ
- นิพพานมฺเมติ น มณฺเฑติ
- นิพพานํ นานินนฺหติ

ตํ กิสฺส เหตุ? ปริญฺญาตํ ตสฺสชาติ วทามิ ... ขยา วทสฺส วิตฺตวคฺคตฺวา ...
ขยา โทสสฺส วิตฺตโอสฺสตา ... ขยา โมทสฺส วิตฺตโอสฺสตา ...

(ม.ม. ๑๒/๒-๗/๑-๙)

แปลว่า: “ภิกษุทั้งหลาย ปุถุชนในโลกนี้ ผู้มิได้เรียน
สดับ ... ย่อมจำหมาย ดิน ... น้ำ ... ไฟ ... ลม ฯลฯ

ย่อมจำหมายรูปที่มองเห็นโดยความเป็นรูปที่มองเห็น
ครั้นจำหมายรูปที่มองเห็น โดยความเป็นรูปที่มองเห็นแล้ว

- ย่อมสำคัญมั่นหมายรูปที่มองเห็น (เช่นว่าเป็นอัตตา/ตัวตน)
- ย่อมสำคัญมั่นหมายในรูปที่มองเห็น
- ย่อมสำคัญมั่นหมายสิ่งอื่นจากรูปที่มองเห็น
- ย่อมสำคัญมั่นหมายว่า รูปที่มองเห็น ของเรา
- ย่อมติดใจรูปที่มองเห็น

ข้อนั้นเพราะเหตุไร? เรากล่าวว่า เพราะเขายังมิได้รู้เข้าใจรูปที่
มองเห็น (ปุถุชนจำหมาย) เสียงที่ได้ยิน ... เรื่องที่สัทธาม ... อารมณ์
ที่แจ้งใจ ... ภาวะหนึ่งเดียว ... ภาวะต่างหลากหลาย ... สรรพภาวะ ...

(ปุถุชนจำหมาย) นิพพาน โดยความเป็นนิพพาน ครั้นจำหมาย
นิพพานโดยความเป็นนิพพาน แล้ว

- ย่อมสำคัญมั่นหมายนิพพาน (เช่นว่าเป็นอัตตา/ตัวตน)
- ย่อมสำคัญมั่นหมายในนิพพาน
- ย่อมสำคัญมั่นหมายสภาวะอย่างอื่นจากนิพพาน
- ย่อมสำคัญมั่นหมายว่านิพพานของเรา
- ย่อมติดใจนิพพาน

ข้อนั้นเพราะเหตุไร? เรากล่าวว่า เพราะเขายังมิได้รู้เข้าใจ
ใจนิพพาน

ภิกษุทั้งหลาย แม้ภิกษุใด เป็นอรหันต์ ลิ่นอาสวะแล้ว
... เธอย่อมรู้แจ่มชัด ดิน ... น้ำ ... ไฟ ... ลม ฯลฯ

ย่อมรู้แจ้งชัดรูปที่มองเห็น โดยความเป็นรูปที่มองเห็น
ครั้นรู้แจ้งชัดรูปที่มองเห็น โดยความเป็นรูปที่มองเห็นแล้ว

- ย่อมไม่สำคัญมั่นหมายรูปที่มองเห็น (ว่าเป็นอัตตา/ตัวตน เป็นต้น)
- ย่อมไม่สำคัญมั่นหมายในรูปที่มองเห็น
- ย่อมไม่สำคัญมั่นหมายสิ่งอื่นจากรูปที่มองเห็น
- ย่อมไม่สำคัญมั่นหมายว่ารูปที่มองเห็นของเรา
- ย่อมไม่ติดใจรูปที่มองเห็น

ข้อนั้นเพราะเหตุไร? เรากล่าวว่า เพราะเธอได้รู้เข้าใจ
รูปที่มองเห็น (ภิกษุผู้เป็นอรหันต์นั้นรู้แจ้งชัด) เสี่ยงที่ได้ยิน
... เรื่องที่สยบราบ ... อารมณ์ที่แจ้งใจ ... ภาวะหนึ่งเดียว ...
ภาวะต่างหลากหลาย ... สรรพภาวะ ...

(ภิกษุผู้เป็นอรหันต์นั้นรู้แจ้งชัด) นิพพานโดยความเป็น
นิพพาน ครั้นรู้แจ้งชัดนิพพานโดยความเป็นนิพพานแล้ว

- ย่อมไม่สำคัญมั่นหมายนิพพาน (ว่าเป็นอัตตา/ตัวตน เป็นต้น)
- ย่อมไม่สำคัญมั่นหมายในนิพพาน
- ย่อมไม่สำคัญมั่นหมายสภาวะอย่างอื่นจากนิพพาน
- ย่อมไม่สำคัญมั่นหมายว่านิพพานของเรา
- ย่อมไม่ติดใจนิพพาน

ข้อนั้นเพราะเหตุไร? เรากล่าวว่า เพราะเธอได้รู้เข้าใจ
นิพพาน ... เพราะเธอเป็นผู้ปราศจากราคะ ด้วยราคะสิ้นไป
... เพราะเธอเป็นผู้ปราศจากโทสะ ด้วยโทสะสิ้นไป ... เพราะ

เธอเป็นผู้ปราศจากโมหะ ด้วยโมหะสิ้นไป”

ข้อความตัวเอนในวงเล็บว่า “ว่าเป็นอัตตา/ตัวตน เป็นต้น”
นั้น เป็นคำอธิบายความหมายโดยย่อ ยังไม่ครบถ้วน จึงขอชี้แจง
เพิ่มเติมว่า

ความสำคัญมั่นหมายนั้น คำบาลีเรียกว่า “มัญญนา” หรือ
“มัญญิตะ” จำแนกเป็น ๓ อย่าง คือ^๕

๑. ตัณห์มัญญนา ได้แก่ความสำคัญมั่นหมายด้วยตัณหา
ว่า “เอต มม” (นั่นของเรา, นั่นของกู)

๒. มานมัญญนา ได้แก่ความสำคัญมั่นหมายด้วยมานะว่า
“เอโสหมสมฺมิ” (เราเป็นนั่น, กูเป็นนั่น)

๓. ทิฏฐิมัญญนา ได้แก่ความสำคัญมั่นหมายด้วยทิฏฐิว่า
“เอโส เม อตฺตา (นั่นเป็นอัตตา/ตัวตนของเรา, นั่นเป็นตัวกู)

พุทธพจน์ที่ยกมาให้ดูข้างต้นนั้น แสดงให้เห็นชัดว่า พระ
อรหันต์บรรลุนิพพานแล้ว ไม่สำคัญมั่นหมายสิ่งใดๆ ไม่ว่าอะไร
ทั้งสิ้น ตลอดถึงนิพพาน ด้วยมัญญนาทั้ง ๓ อย่างนั้น มีแต่ปุถุชน
ซึ่งยังไม่บรรลุนิพพาน ที่จะสำคัญมั่นหมายเขานิพพานและ
สิ่งต่างๆ ทั้งหมด เป็นนั่นเป็นนี่ เป็นอัตตา เป็นตัวตน เป็นของตน

ยังยึดถืออัตตา ก็ไม่รู้จักนิพพาน

พอบรรลุนิพพาน ก็ละอัตตาเสียแล้ว

เนื่องจากอัตตา/ตัวตน มีขึ้นมาเพราะความหลงยึดถือ
หรือมีอยู่ในความยึดถือ และมีอยู่กับความยึดถือเท่านั้น เมื่อไม่มี

^๕ มาใน ชุ.ม.๒๓/๑๓๓/๑๔๓ และอรรถกถา เช่น ปฎิ.อ.๒/๔๘, ๗๖

ความยึดถือ ก็ไม่มีอัตตา บางครั้งท่านจึงใช้ “อัตตา” คำเดียว ในความหมายว่าเป็นความยึดถืออัตตา (=อัตตทิกฺขุสฺสี) เช่นในพุทธพจน์ว่า “ละอัตตา” จะแปลว่า ละความยึดถืออัตตา หรือละอัตตาที่ยึดถือไว้ หรือจะแปลเพียงว่า ละความยึดถือ ก็ได้

แต่จะใช้อย่างไรก็ตาม ความหมายก็คือ พระอรหันต์ไม่มีความยึดถืออะไรๆ ว่าเป็นอัตตา เพราะท่านละอัตตา (=ความยึดถือหรือความเห็นว่ามีอัตตา) เสียแล้ว จึงพูดว่า อัตตา/ตัวตน ไม่เป็นเรื่องที่จะต้องยกขึ้นมาพูดถึงเกี่ยวกับนิพพาน ขอให้ดูพุทธพจน์ว่า

อตตํ ปหาย ออนุปัตถิยาโน
 ฌาณเปโส นิสฺสยํ โน กโรติ
 ส เว วียตฺเตสฺส น วคฺคสสารี
 ทิกฺขุจิมปิโส น ปจฺเจติ กิณฺจจิ (พ.สุ.๒๕/๔๑๒/๔๓๑)

แปลว่า: “ละ(การถือหรือเห็นว่าเป็นหรือมี)อัตตา/ตัวตนแล้ว ไม่ยึดติดถือมั่น(อะไรๆ) เขาไม่สร้างที่พักพิงแม้ในความรู้ (ญาณ) ไม่แล่นไปเข้าฝักฝายในหมู่ชนผู้แยกกันด้วยทิกฺขุสฺสีหลากหลาย ไม่ค้นหาทิกฺขุสฺสีแม้อย่างใดๆ”

เป็นธรรมดาสำหรับมนุษย์ปุถุชนทั่วไป ที่จะหลงผิดยึดติดถืออัตตา/ตัวตน ดังเหตุผลที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้แล้ว แต่พวกพราหมณ์ได้พัฒนาแนวคิดยึดติดถืออัตตา/ตัวตนนั้นให้ประณีตเหนียวแน่นลึกซึ้งยิ่งขึ้น

พระพุทธศาสนาเกิดขึ้นท่ามกลางแนวคิดอாதมวาท หรืออัตตทิกฺขุสฺสีของพราหมณ์นี้ แต่พระพุทธเจ้าได้ทรงสอนสวนทางกับพราหมณ์อย่างตรงข้าม คือสอนหลักอนัตตา ให้เลิกละความยึดติดถืออัตตาว่ามีจริง ไม่ว่าด้วยประการใดๆ และให้รู้จักธรรมคือ

สภาวะที่มีอยู่ตามธรรมดา

หลักการถืออாதมณ/อัตตา กับหลักอนัตตานี้ เป็นหลักการพื้นฐานที่ต่างกันระหว่างศาสนาพราหมณ์กับพระพุทธศาสนา

พระพุทธเจ้าทรงสอนพราหมณ์ด้วยว่า ถ้าจะเป็นพราหมณ์แท้ ก็คือเป็นพระอรหันต์ ซึ่งเป็นผู้ละอัตตา คือละความยึดติดถืออัตตาได้ เรียกว่า “อัตตัญฺชหะ” (ผู้ละอัตตา คือละความยึดติดถืออัตตา) ดังพุทธพจน์ว่า

น พฺราหมโณ อญฺญโต สุตฺธิมาห
 ทิกฺขุเจ สุตเต สิวเต มุเต วา
 ปุณฺณเย จ ปาเป จ ออนุปลิตฺโต
 อตตณฺชโห นยิธ ปกฺขุพฺพมาโนติ

(พ.สุ. ๒๕/๔๑๑/๔๘๓)

แปลว่า: “พราหมณ์(ที่แท้) ไม่กล่าวว่าจะมีความบริสุทธิ์ได้โดยมรรคอย่างอื่น ไม่ว่า(ด้วยลัทธิที่ถือความบริสุทธิ์) ด้วยสิ่งมองเห็น ด้วยสิ่งสดับ ด้วยศีลและพรต หรือด้วยสิ่งสทราบ พราหมณ์(ที่แท้)นั้น ไม่ติดในบุญและในบาป เป็นผู้ละ(การถือหรือเห็นว่าเป็นหรือมี)อัตตา/ตัวตนได้ ไม่ก่อความปรุ้งแต่งในโลกนี้”

สรุปอีกครั้งหนึ่งว่า

- ไม่มีพุทธพจน์ที่เน้นตรัสว่า มีอตฺตา/ตัวตน ไม่ว่าจะในกรณีใดๆ นอกจากโดยสมมติ (ข้อตกลงในการสื่อสาร)
- มีแต่พุทธพจน์ที่ปฏิเสธอตฺตา/ตัวตน กระจายทั่วไป
- สิ่งใดที่คนจะยึดถือเป็นอตฺตา พระพุทธเจ้าได้ทรงปฏิเสธทุกอย่าง
- พันความยึดถือของปุถุชนขึ้นมาแล้ว ก็ไม่มีเรื่องอตฺตา/ตัวตนที่จะต้องยกขึ้นมาถกเถียงกันว่านิพพานเป็นอตฺตาหรือไม่
- ไม่มีที่จุดหรือช่องให้ลงสำหรับความเห็นว่าเป็นนิพพานเป็นอตฺตา/อาตมัน/ตัวตน
- ในพุทธกาลไม่ปรากฏว่ามีใครยึดถือเป็นนิพพานเป็นอตฺตา ที่จะต้องยกขึ้นมาเป็นเรื่องให้พิจารณา

พระไตรปิฎกและอรรถกถาระบุว่า นิพพานเป็นอนัตตา

อย่างไรก็ตาม เมื่อยังจะยืนยันให้ได้ว่า นิพพานเป็นอตฺตา ท่านก็ให้หลักการที่ชัดเจนไว้ สำหรับเอามาใช้เป็นหลักฐาน ที่จะแสดงว่านิพพานเป็นอนัตตา

ก่อนจะพูดกันต่อไป ต้องทำความเข้าใจ หรือตกลงกันให้ชัดว่า

๑. คำตอบที่ต้องการ คือ

- พระพุทธเจ้าตรัสว่า^๑ นิพพานเป็นอตฺตา หรือตรัสว่า นิพพานเป็นอนัตตา

^๑ คำตรัสของพระพุทธเจ้า เท่าที่มีมาถึงเรา หรือเท่าที่เราจะรู้ได้ = พระไตรปิฎก

- แหล่งต้นเดิมที่เราเอาคำว่า “นิพพาน” มาพูดกันนี้ บอกไว้เองว่า นิพพานเป็นอตฺตาหรืออนัตตา
- หลักการที่เป็นมาตรฐานกลางของพระพุทธศาสนา เถรวาท^๒ ถือว่า นิพพานเป็นอตฺตาหรืออนัตตา

เพราะฉะนั้น คำตอบต่อไปนี้ จึงเป็นการนำเอาหลักฐาน มาแสดงตามที่พระไตรปิฎก และอรรถกถาเป็นต้นแสดงไว้ ชนิดที่ระบุโดยตรงอย่างชัดแจ้งเท่านั้น ไม่เอาแม้แต่การตีความ

ไม่เอาทัศนะ ความคิดเห็น คำกล่าว คำเล่าผลการปฏิบัติ ของผู้ใดทั้งสิ้น ไม่ว่าจะเป็พระมหาเถระ พระเถระ หรือครูอาจารย์ ท่านใด (รวมทั้งของผู้เขียนหนังสือนี้เอง)

ถ้าที่ใดมีการตีความ หรือเป็นความคิดเห็น ก็จะวงเล็บหรือเขียนบอกไว้ แต่ตามปกติอย่างมากก็จะมีเพียงคำอธิบายประกอบ^๓

๒. ที่ว่านิพพานเป็นอนัตตานั้น คำว่า “เป็นอนัตตา” เป็นการทับศัพท์บาลี เพื่อความสะดวกในการกำหนดหมายเท่านั้น โดยสภาวะ ก็คือ เป็นการปฏิเสธอตฺตา (= น + อตฺตา)

มิใช่มีอะไรอย่างหนึ่งเรียกว่าอนัตตา ที่ตรงข้ามกับอตฺตา

^๑ แหล่งต้นเดิมที่เราได้คำว่า “นิพพาน” มา ก็ = พระไตรปิฎก

^๒ หลักการของพระพุทธศาสนาเถรวาท = คำสอนในพระไตรปิฎกบาลี พร้อมทั้งคัมภีร์สำคัญ เช่น อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา

^๓ คำอธิบายประกอบ คือ การขยายความหมายของคำออกไปตามหลักที่มีอยู่แล้ว เช่น ถ้ามีหลักฐานกล่าวถึงอริยสังข์ ๔ หากกลัวว่าคนทั่วไปจะไม่เข้าใจ ก็อาจวงเล็บไว้ว่า (คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค) อย่างนี้เป็นคำอธิบายประกอบ ไม่ใช่ความเห็น

- นิพพานเป็นอตตะหรืออนัตตา = นิพพานเป็นอตตะหรือไม่เป็นอตตะ^๑
- ภาษาไทยว่า “ไม่เป็นอตตะ” = พุทธทับศัพท์บาลีว่า “เป็นอนัตตา”
- “อนัตตะ” ในภาษาบาลีก็คือ “ไม่เป็นอตตะ” ในภาษาไทยเท่านั้นเอง

ส่วนการยึดถือที่ตรงข้ามกับอตตะ นั้น ท่านมีคำให้ช้อยู่แล้ว พระพุทธเจ้าทรงใช้คำว่า “นิรัตตะ” แต่เรื่อง อตตะ กับ นิรัตตะ ไม่ใช่ประเด็นที่จะพูดกันที่นี่^๒

ขอสรุปให้ว่า

- ในคัมภีร์พระพุทธศาสนา เริ่มแต่พระไตรปิฎก และอรรถกถา ไม่มีหลักฐานในคัมภีร์ใดเลยที่กล่าวถ้อยคำระบุลงไปว่านิพพานเป็นอตตะ
- แต่หลักฐานในคัมภีร์ที่ระบุลงไปว่านิพพานเป็นอนัตตานั้นมี และมีหลายแห่ง

หลักฐานในพระไตรปิฎกและอรรถกถา ที่ระบุว่านิพพานเป็นอนัตตา มีมากแห่ง ในที่นี้จะยกมาพอเป็นตัวอย่าง

๑. ในพระไตรปิฎกเล่มที่ ๘ มีคำสรุประบุชัดไว้ ดังนี้

อนิจจา สัพพสงขรา ทุกขานตตะ จ สงขตา

^๑ จะแปล “อนัตตะ” ว่า ไม่เป็นอตตะ ไม่ใช่อตตะ หรือไม่อตตะ ก็ไม่ต้องเถียงกัน อยู่ที่เข้าใจให้ชัดว่า โดยสาระก็คือเป็นการปฏิเสธความเป็นอตตะ เท่านั้นเอง

^๒ “นิรัตตะ” หรือ “นิรัตตะ” เข้าคู่กับ “อตตะ” หรือ “อตตะ” เป็นการยึดถือที่ตรงกันข้าม คือ อตตะ/อตตะ = การยึดถือว่าเป็นอตตะเที่ยงแท้ถาวร กับ นิรัตตะ/นิรัตตะ = การยึดถือว่าไม่มีอตตะแบบลัทธิชาตสุญ (เช่น พุ.สุ.๒๕/๔๑๐/๔๘๘; ๔๑๗/๕๐๑; ๔๒๑/๕๑๔ และอธิบายใน พุ.ม.๒๙/๑๐๗/๘๗ เป็นต้น) แต่เรื่องนี้เกินขอบเขตที่พิจารณาในที่นี้ จึงจะไม่อธิบาย ถ้าพูดไว้สั้นๆ ก็ว่า อตตะ กับนิรัตตะ เป็นเรื่องของความยึดถือ(ทิฏฐิ) ส่วนอนัตตะ เป็นเรื่องของความรู้ (ปัญญา/ญาณ)

นิพพานญเจะ ปณตติ อนตตะ อิติ นิจฺจยา ฯ

(วินย. ๘/๘๒๖/๒๒๔)

แปลว่า: “สังขารทั้งปวง อันปัจจัยปรุงแต่ง ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา นิพพานและบัญญัติเป็นอนัตตา วินิจฉัยมีดังนี้”^๑

คัมภีร์วิมุตติวิโมหนีได้อธิบายข้อความในคาถาสรุปนี้ไว้ว่า

ปาฬิย นิพพานญเจะ ปณตติตีติ เอตถ ยสฺมา สงฺขตธมฺเม อุปาทย ปณตตะ สมนฺตัสจฺจกฺกตา ปุคฺคลาทิปณตติ ปรมุตฺตโต อวิชฺขมานตตะ อุปฺปตฺติวินาสยุตตวตฺถุณฺณมฺนินฺยเตน อนิจฺจทุกฺข-ลกฺขณทฺวเณ ยุตตะตี วตฺตํ อยุตตะ, การกเวทกาทิจฺรูเปณ ปน ปริกฺกปิเตน อตฺตสฺภาเวน วิรหิตตตะ “อนตตะ”ตี วตฺตํ ยุตตะ.

ตสฺมา อยฺ ปณตติปิ อสงฺขตตฺตสฺสามณฺนโต วตฺถุณฺเณ นิพฺพานเณ สห “อนตตะ อิติ นิจฺจยา” ตี วตฺตะ.

อวิชฺขมานาปิ ทิ สมนฺตติ เณจิจฺ ปจฺจเณน อกตตตะ อสงฺขตา เอวาติ (วิมุตติวิโมหนีกา ๒/๓๕๑)

แปลว่า: “ในข้อความนี้ว่า “นิพพานญเจะ ปณตติ” ในพระบาลี มีอธิบายดังนี้

ด้วยเหตุที่บัญญัติมีบุคคลเป็นต้น อันเป็นสมมติสังขจะเป็นสิ่งที่อาศัยสังขตรธรรมบัญญัติขึ้น เพราะเป็นสิ่งที่ไม่มีจริง โดยปรมาตฺถ์ จึงไม่ควรจะกล่าวว่าประกอบด้วยลักษณะ ๒ คือ อนิจจลักษณะ และทุกขลักษณะ ซึ่งกำหนดด้วยสิ่งที่ประกอบด้วยอุบัติ และวินาส (เกิด-ดับ) แต่ควรจะกล่าวว่า เป็นอนัตตา เพราะปราศจากสภาวะที่เป็นอตตะ ซึ่งกำหนด

^๑ มีบางท่านแปลข้อความในพระไตรปิฎกตรงนี้ แทนที่จะแปลว่า “นิพพานและบัญญัติเป็นอนัตตา” กลับไปแปลว่า “บัญญัติ คือนิพพาน เป็นอนัตตา” ซึ่งเป็นการแปลที่ผิดพลาดอย่างเห็นได้ชัด ดังจะเห็นได้จากคำอธิบายในคัมภีร์วิมุตติวิโมหนี

ด้วยอาการที่เป็นผู้กระทำและผู้สวดยหรือรับผลเป็นต้น
เพราะฉะนั้น กับทั้งนิพพาน ที่เป็นสิ่งมีอยู่ แม้บัญญัติ
นี้ ท่านก็กล่าวว่า “วินิจฉัยว่าเป็นอนัตตา” เพราะเสมอกัน
โดยความเป็นอสังขตะ

จริงอยู่ สมมติ(=บัญญัติ)แม้ไม่มีอยู่ ก็เป็นอสังขตะ
เพราะไม่ถูกปัจจัยใดๆ กระทำขึ้น”

(นิพพานเป็นอสังขตะที่มีจริง ส่วนบัญญัติเป็นอสังขตะที่ไม่มี
จริง เพราะฉะนั้นอสังขตธรรมแท้จริงมีอย่างเดียว คือนิพพาน แต่
ทั้ง ๒ อย่างนั้นเป็นอนัตตา)

๒. หลักธรรมหมวดใหญ่ที่ครอบคลุมทุกสิ่งทุกอย่าง ซึ่งชาวพุทธ
รู้จักกันดี คืออริยสัจ ๔ นิพพานก็อยู่ในอริยสัจ ๔ ด้วย คือเป็น
จุดหมายของพระพุทธศาสนา ได้แก่ อริยสัจข้อ ๓ ที่เรียกว่า “นิโรธ”

นิโรธนี้เป็นไวยากรณ์ คือใช้แทนกันได้กับ “นิพพาน” โดยมักใช้
เป็นคำแสดงความหมายของกันและกัน ดังพุทธพจน์ที่บันทึกไว้ใน
พระไตรปิฎกบ่อยครั้งว่า ภาวะสงบระงับสังขารทั้งปวง...วิราคะ
นิโรธ นิพพาน นี้ เป็นธรรมที่พระองค์ตรัสรู้ ซึ่งลึกซึ้ง เห็นได้ยาก
(เช่น ที.ม.๑๐/๔๒/๔๑; อรรถกถาก็อธิบายว่า นิพพานเมว นิโรธสัจจนฺติ =
“นิพพานนั่นเองคือนิโรธสัจจ” — วิกงค ๑.๔๔๕ เป็นต้น)

พระไตรปิฎกเล่ม ๓๑ ระบุว่าอริยสัจ ๔ ทั้งหมด ซึ่งรวมทั้ง
นิโรธ คือนิพพานด้วยนั้น เป็นอนัตตา ดังนี้

อนตตภูเณ จตตริ สจฺจานิ เอกปฏิเวธานิ . . . นิโรธสฺส นิโรธฺโง
อนตตภูโง. (ขุ.ปฎิ. ๓๑/๕๔๖/๔๕๐)

แปลว่า: “สัจจะทั้ง ๔ (ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค) มีการ

ตรัสรู้ด้วยกันเป็นอันเดียว (คือด้วยมรรคญาณเดียวกัน)
โดยความหมายว่าเป็นอนัตตา . . . นิโรธมีความหมายว่าดับ
(ทุกข์) ก็มีความหมายว่าเป็นอนัตตา”
อรรถกถาอธิบายว่า

อนตตภูเณนาติ จตฺตุนนฺปิ สจฺจานํ อตฺตวิริหิตตฺตา อนตตภูเณ
(ปฎิ.ส.๑.๒/๒๒๓)

แปลว่า: “คำว่า ‘โดยความหมายว่าเป็นอนัตตา’ หมาย
ความว่า โดยความหมายว่าเป็นอนัตตา เพราะสัจจะแม้ทั้ง ๔
เป็นสภาวะปราศจาก อัตตา”

๓. อีกแห่งหนึ่ง ในพระไตรปิฎกเล่ม ๓๑ คัมภีร์ปฏิสัมภิทามัคค์
กล่าวไว้ว่า

เอกสงฺคหิตาติ ทฺวาทสฺหิ อากาเรหิ สพฺเพ ธมฺมา เอกสงฺคหิตา
ตตฺตภูเณ อนตตตฺตภูเณ สจฺจภูเณ . . .

(ขุ.ปฎิ. ๓๑/๒๔๒/๑๕๕)

แปลว่า: ที่ว่ารวมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน อธิบายว่า
ธรรมทั้งปวงรวมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันโดยอาการ ๑๒
คือ โดยอรรถว่าเป็นอย่างนั้น โดยอรรถว่าเป็นอนัตตา โดย
อรรถว่าเป็นสัจจะ...”

อรรถกถาอธิบายความตรงนี้ไว้ให้ชัดขึ้นว่า

สพฺเพ ธมฺมา เอกสงฺคหิตา สงฺขตาสงฺขตธมฺมา เอกเณ สงฺคหิตา
ปริจฺจินฺนา. ตตฺตภูเณนาติ ภูตฺตภูเณ, อตฺตโน อตฺตโน สภาวเสณ วิชฺชมานภูเณนาติ
อตฺโต. อนตตตฺตภูเณนาติ การกเวทกสงฺขาเตน อตฺตนา รหิตฺตภูเณ.

(ปฎิ.ส.๑. ๑/๓๔๓)

แปลว่า: ธรรมทั้งหลายทั้งปวงสงเคราะห์เป็นอันหนึ่งอัน

เดียวกัน คือ ทั้ง สังฆตธรรม (สังฆาร/ชั้น ๕) และ
อสังฆตธรรม (นิพพาน) สงเคราะห์ หมายความว่า กำหนด
ได้โดยความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

ที่ว่า “โดยอรรถว่าเป็นอย่างนั้น” (ตถา) คือโดยอรรถว่า
มีอยู่ หมายความว่า โดยอรรถว่า มีอยู่ตามสภาพของมัน ๆ

ที่ว่า “โดยอรรถว่าเป็นอนัตตา” คือโดยความหมายว่า
ปราศจากอัตตา ซึ่งนับว่าเป็นผู้ทำและผู้สวดยหรือรับผล...”

๔. ในพระไตรปิฎกเล่ม ๑๗ กล่าวถึงพุทธพจน์ว่า

สพฺเพ สงฺขารา อนิจฺจา, สพฺเพ ธมฺมา อนตฺตาติ

(ส.ข. ๑๗/๒๓๓๓)

แปลว่า: “สังขารทั้งหลายทั้งปวงไม่เที่ยง ธรรมทั้ง
หลายทั้งปวงเป็นอนัตตา”

อรรถกถา อธิบายว่า

สพฺเพ สงฺขารา อนิจฺจาติ สพฺเพ เตภูมกสงฺขารา อนิจฺจา. สพฺเพ ธมฺมา
อนตฺตาติ สพฺเพ จตุภูมกธมฺมา อนตฺตา

(ส.อ. ๒/๓๔๖)

แปลว่า: “พุทธพจน์ว่า สังขารทั้งหลายทั้งปวงไม่เที่ยง
หมายความว่า สังขารในภุมิ ๓ (กามาวจรภุมิ รูปาวจรภุมิ
อรูปาวจรภุมิ) ทั้งปวง ไม่เที่ยง

พุทธพจน์ว่า ธรรมทั้งหลายทั้งปวงเป็นอนัตตา
หมายความว่า ธรรมในภุมิ ๔ (กามาวจรภุมิ รูปาวจรภุมิ
อรูปาวจรภุมิ และโลกุตตรภุมิ คือมรรค ผล นิพพาน)
ทั้งหมดทั้งปวงเป็นอนัตตา”

๕. อรรถกถาที่อธิบายเรื่องเหล่านี้ยังมีอีกมากมาย จะยกมา
เพียงอีก ๒-๓ แห่งก็เพียงพอ ที่จริงเพียงแห่งเดียวก็ต้องถือว่าพอ
เพราะไม่มีที่ใดขัดแย้ง

๑) สพฺเพ ธมฺมา อนตฺตาติ นิพฺพานํ อนฺโตกริตฺวา วุตฺตํ

(นิท.อ.๒/๘)

แปลว่า: “ข้อความว่า ‘ธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา’ นั้น
พระพุทธองค์ตรัสรวมทั้งนิพพานด้วย”

๒) สพฺเพ ธมฺมาติ นิพฺพานมฺปิ อนฺโตกริตฺวา วุตฺตา อนตฺตา
วสวตฺตตฺตณฺเณน.

(นิท.อ. ๑/๒๑๘ และ ปฏิส.อ. ๑/๖๘)

แปลว่า: “ข้อความว่า ‘ธรรมทั้งปวง’ ตรัสไว้รวมแม้ทั้งนิพพาน
ด้วย ชื่อว่าเป็นอนัตตา โดยความหมายว่าไม่เป็นไปในอำนาจ”

บางแห่งใช้คำว่า *อิตตสฺสญฺญ* แปลว่า *ว่าง* หรือ *สูญ* จากอัตตา
ก็มี เช่น

๓) นิพฺพานธฺมโม อตฺตสฺเสว อภาวโต อตฺตสฺสญฺโ

(ปฏิส.อ. ๒/๒๘๗)

แปลว่า: “ธรรม คือนิพพาน สูญ (ว่าง) จากอัตตา
เพราะไม่มีอิตตานั้นเอง”

๔) สงฺขตาสงฺขตา ปน สพฺเพปิ ธมฺมา อตฺตสงฺขตสฺส ปุคฺคสฺส อภาวโต
อตฺตสฺสญฺภาติ.

(ปฏิส.อ. ๒/๒๘๗)

แปลว่า: “ก็ธรรมทั้งหลาย แม้ทั้งปวง ทั้งสังขตะ (สังขาร)
และอสังขตะ (นิพพาน) ล้วนสูญ (ว่าง) จากอัตตา เพราะไม่
มีบุคคล กล่าวคือ อัตตา”

๕) นิพฺพานํ อคฺคปรมตฺตวเสณ สฺสุปาทีเสสนูปาทิเสสวเสณ จ ทฺวิธา กตฺวา
วุตฺตํ. ตานิ เทว อตฺตตตฺตนิยสฺสญฺญโต สงฺขารสฺสญฺญโต จ สภาคานิ.

(ปฏิส.อ. ๒/๒๘๖)

แปลว่า: นิพพานตรัสแยกเป็น ๒ เป็นอัครสัจธรรมกับปรมาตม-
สัจธรรม และสัจธรรมที่เสสนิพพานกับอนุสัจธรรมที่เสสนิพพาน นิพพาน
ทั้ง ๒ ประเภทเหล่านั้นเสมอภาคกัน โดยเป็นภาวะที่ว่างจาก
อัตตาและสิ่งทีเนื่องด้วยอัตตา และโดยเป็นภาวะที่ว่างจาก
สังขาร”

เอกสารของวัดพระธรรมกาย กล่าวว่า

“อิตตามีนัยมากมาย ทั้งอิตตาโดยสมมติ...และอิตตาใน
ระดับที่สูงขึ้น”

ขออธิบายสั้นๆ ว่า ในที่นี้ ข้อความในพระไตรปิฎก และ
อรรถกถานั้น ปฏิเสธตรงไปที่อิตตาเลย ไม่ว่าจะมิกันัย คือ ไม่ต้อง
ปฏิเสธนัยไหนของอิตตาทั้งนั้น แต่ปฏิเสธอิตตาทีเดียวหมดไปเลย
คือปฏิเสธอิตตาว่าไม่มีอยู่จริงโดยปรมาตม เป็นอันว่าไม่ต้องไปพูด
ว่าเป็นอิตตาหรือตัวตนแบบไหน นัยอย่างไหน เพราะท่านไม่ได้
ปฏิเสธความหมายต่างๆ ของอิตตา แต่ท่านปฏิเสธที่คำว่าอิตตา
ตรงไปตรงมา ทีเดียวเสร็จสิ้นไปเลยว่า อิตตาโดยปรมาตมไม่มี

ส่วนอิตตาโดยสมมติ คือตัวตนตามภาษาพูดที่ใช้สื่อสาร
ในชีวิตประจำวันและในระดับศีลธรรม ก็เป็นธรรมดาอยู่แล้ว ไม่ได้มี
ปัญหาอะไร หมายความว่า นอกจากอิตตาที่ท่านปฏิเสธไปแล้วนี้
คำที่กล่าวถึงอิตตาก็เป็นการกล่าวโดยสมมติเท่านั้น

แต่ที่สำคัญก็คือว่า ไม่มีพุทธพจน์ หรือข้อความในอรรถกถา
หรือในคัมภีร์แห่งใดที่ระบุว่านิพพานเป็นอิตตา แต่มีชัดเจนที่ระบุว่า
นิพพานเป็นอนัตตา

ส่วนคำว่าอิตตาจะใช้ในนัยไหน อันนั้นเป็นอีกเรื่องหนึ่งหรือ

เป็นอีกประเด็นหนึ่งที่เดียว และก็ได้มีปัญหาอะไรในเมื่อเรา
รู้อยู่แล้วว่าเป็นการใช้โดยสมมติทั้งสิ้น

การหาทางตีความ ให้นิพพานเป็นอิตตา

ขอย้ำอีกครั้งหนึ่งว่า

- ไม่มีหลักฐานในคัมภีร์ใดเลยที่กล่าวถ้อยคำระบุลงไปว่านิพพาน
เป็นอิตตา
- แต่หลักฐานในคัมภีร์ที่ระบุลงไปว่านิพพานเป็นอนัตตานั้นมี
และมีหลายแห่ง

ดังที่ยกตัวอย่างมาแสดงแล้ว

เมื่อไม่สามารถหาหลักฐานมาแสดงว่านิพพานเป็นอิตตา
ผู้ที่หาทางจะให้นิพพานเป็นอิตตา ก็ใช้วิธีตีความ หรือทำให้เกิด
ความสับสน

ขอให้พิจารณาข้อความที่เอกสารของวัดพระธรรมกาย
ได้กล่าวไว้

“๓. คำว่า สัพเพ ธมฺมา อนตฺตา ธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา
ซึ่งเป็นคำที่มีการอ้างอิงกันมากนี้ คำว่า สัพเพ ธมฺมา คือ
ธรรมทั้งปวง กินความกว้างเพียงใดเพราะมีทั้งคัมภีร์ชั้น
อรรถกถาที่บอกว่า ธรรมทั้งปวงในที่นี้ รวมเอาพระนิพพาน
ด้วย (อรรถกถา ขุททกนิกาย จุฬนิกาย ฌบับมหาจุฬาลงกรณราช-
วิทยาลัย หน้า ๘; อรรถกถา ขุททกนิกาย มหานิกาย ฌบับ
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย หน้า ๒๑๕) และมีทั้งคัมภีร์
อรรถกถาที่บอกว่า ธรรมทั้งปวงที่ว่าเป็นอนัตตานั้นหมายเอา
เฉพาะจันท์ ๕ ไม่ได้ครอบคลุมถึงพระนิพพาน (อรรถกถา

ธรรมบท ฉบับมหาหมกุฎราชวิทยาลัย ภาค ๗ หน้า ๖๒)”

คำกล่าวนี้จะทำให้เกิดความเข้าใจผิดหรือสับสน ถ้าไม่เป็นเพราะตัวผู้กล่าวสับสนเอง ก็เป็นเพราะตั้งใจจะทำให้เกิดความสับสน เป็นการเสี่ยงต่อการดูพระธรรมวินัยเป็นอย่างยิ่ง ความจริงคำอธิบายของอรรถกถาไม่ได้ขัดกันเลย ขอให้ดูพุทธพจน์แสดงหลักนี้ที่ท่านนำมาอธิบายไว้ ซึ่งต่างกันเป็น ๒ แบบ

แบบที่ ๑ พุทธพจน์ที่แสดงแต่หลักทั่วไปเป็นกลาง ๆ ว่า

สพฺเพ ธมฺมา อนตฺตาติ (เช่น ส.ข. ๑๗/๒๓๓/๑๖๔)

แปลว่า: “ธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา”

ในกรณีเช่นนี้ คำอธิบายของพระอรรถกถาจารย์ จะกล่าวครอบคลุมหมดโดยไม่มีข้อแม้ว่า

สพฺเพ ธมฺมา อนตฺตาติ สพฺเพ จตฺตมฺมธมฺมา อนตฺตา

(ส.อ. ๒/๓๔๖)

แปลว่า: “พุทธพจน์ว่า ‘ธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา’ หมายความว่า

ธรรมที่มีในภูมิ ๔ ทั้งหมด เป็นอนัตตา”

ข้อนี้ชัดเจนไม่มีข้อแม้ ไม่มีเงื่อนไขใดๆ คือ ทุกอย่างรวมทั้งนิพพานด้วย เป็นอนัตตา

แบบที่ ๒ พุทธพจน์เฉพาะแห่ง ซึ่งมีข้อความที่เป็นเงื่อนไขจำกัดต่อท้าย

สพฺเพ ธมฺมา อนตฺตาติ

ยทา ปญฺญา ย สุตฺติ

อถ นิพฺพินฺนติ ทุกฺเช

เอส มคฺโค วิสุทฺธิยา

(ขุ.ธ. ๒๕/๓๐/๕๒; ขุ.เมว. ๒๖/๓๘๓/๓๖๖)

แปลว่า: “เมื่อใดบุคคลมองเห็นด้วยปัญญาว่าธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา เมื่อนั้นย่อมหน่ายในทุกข์ นี่เป็นทางแห่งวิสุทธิ”

ในกรณีนี้ อรรถกถาเถรคาถา อธิบายไว้บริบูรณ์ว่า

สพฺเพ ธมฺมา อนตฺตาติ สพฺเพปิ จตฺตมฺมิกา ธมฺมา อนตฺตา. อธิ ปน
เตภูมิกธมฺมาว คเหตุพฺพา (เถร.อ. ๒/๒๘๓)

แปลว่า: “ข้อความ (พุทธพจน์) ว่าธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา หมายความว่า ธรรมทั้งหลายที่เป็นไปในภูมิ ๔ แม้ทั้งหมด (คือ กามาวจรภูมิ รูปาวจรภูมิ อรูปาวจรภูมิ และโลกุตตรภูมิ คือ มรรค ผล นิพพาน) เป็นอนัตตา

แต่ในที่นี้ ฟังถือเอาเฉพาะธรรมที่เป็นไปในภูมิ ๓

(สังฆาร/ซันท์ ๕) เท่านั้น”

ที่จริงคำอธิบายนี้ก็ชัดเจนอยู่แล้ว คือ ท่านแบ่งเป็น ๒ ท่อน

ท่อนแรก แสดงหลักทั่วไป คือตัวความจริงแท้ๆ ที่เป็นกลาง ๆ ซึ่งเป็นความหมายที่สมบูรณ์ว่า ธรรมทั้งปวง รวมหมดทั้งภูมิ ๔ ซึ่งรวมทั้งนิพพานด้วยนั้น เป็นอนัตตา

ส่วนท่อนที่สอง จำกัดความหมายให้อยู่ในขอบเขตที่ต้องการหรือตามความประสงค์เฉพาะกรณี ดังจะเห็นว่ามีทั้งคำว่า อธิ ซึ่งจำกัดเทศะว่า “ที่นี่” หรือ “ในกรณีนี้” หรือ “ในคานานี้” และคำว่า คเหตุพพา ซึ่งจำกัดวัตถุประสงค์ว่า “ฟังถือเอา” (หรือในอรรถกถาธรรมบทใช้คำว่า อธิปุเปตา แปลว่า “ทรงประสงค์เอา”)

คำว่า ในที่นี้ กิติ คำว่า ฟังถือเอา หรือทรงประสงค์เอา กิติ เป็นคำจำกัดขอบเขต คือ อธิ “ที่นี่” ก็จำกัดสถานที่ หรือเฉพาะกรณี

๑ คำอธิบายตรงนี้อรรถกถาธรรมบทจับเฉพาะท่อนหลังที่ต้องการว่า ตถฺย สพฺเพ ธมฺมาติ ปญฺจกฺขนฺธาเอว อธิปุเปตา (ธ.อ. ๗/๖๔)

แปลว่า: “คำว่า ‘ธรรมทั้งปวง’ ในคานานี้ ทรงประสงค์เอาซันท์ ๕ เท่านั้น”

และ คเหตุพฺพา “ฟังถือเอา” หรือ อธิปุเปตา “ทรงประสงค์เอา” ก็จำกัดความต้องการ

การใช้คำจำกัดอย่างนี้เป็นการบอกชดอยู่แล้วว่า เป็นการตัดออกมาจากส่วนรวมทั้งหมด โดยจับเอาเฉพาะส่วนที่ประสงค์ในกรณีนั้นๆ เพราะในทางพุทธศาสนาถือว่าความจริงนั้นเป็นกลางๆ ไม่ขึ้นต่อความต้องการของใคร เพราะฉะนั้นท่านจึงแสดงหลักที่เป็นความจริงกลางๆ ไว้ก่อน แล้วก่อนหลังจึงแสดงความมุ่งหมายที่ต้องการใช้เฉพาะในกรณีนั้นๆ หรือเป็นเรื่องสัมพันธ์กับเงื่อนไขบางอย่างในที่นั้น

พูดง่าย ๆ ว่า *ไม่ว่าเราจะถือเอาแค่ไหน จะประสงค์เอาหรือจะเอามาใช้เท่าไร ความจริงก็เป็นอยู่ของมันอย่างนั้น*

อย่างในกรณีนี้ ขออธิบายประกอบ จะเห็นว่ามีคำว่า “อนิพฺพินฺทิตฺตํ ทุกฺโข” ซึ่งแปลว่า “เมื่อนั้นย่อมหน่ายในทุกข์” แสดงถึงความรู้สึกของผู้ปฏิบัติที่เป็นปุถุชน ก่อนจะหลุดพ้นจากทุกข์ และทุกข์คืออะไร ทุกข์ในทางธรรม ว่าโดยรวบยอดก็ได้แก่อุปาทาน-ขันธ ๕

กรณีนี้ อรรถกถาเองก็ได้อธิบายว่า เป็นวิปัสสนาวิธิตีในการปฏิบัติของผู้ที่กำลังพิจารณาธรรม ซึ่งในที่นี้หมายถึงพิจารณาเบญจขันธ์ โดยยกหลักทั่วไป คือ สพฺเพ สงฺขารา อนิจฺจา, สพฺเพ สงฺขารา ทุกฺขา, สพฺเพ ธมฺมา อนตฺตา มาแสดงเต็มตามแบบ แต่ความหมายที่ต้องการในที่นี้ ซึ่งใช้ในวิปัสสนาวิธิตีนั้น จำกัดเฉพาะการพิจารณาขันธ์ ๕ หรือพิจารณาสังขาร และเมื่อพิจารณาเห็นอย่างนั้นก็หน่ายในทุกข์ รับประทาน คือ หน่ายในขันธ์ ๕ หรืออุปาทานขันธ์ ๕ ที่

พิจารณานั้น

จะอธิบายตามหลักอย่างสั้นๆ ก็ได้ว่า “ธรรมทั้งปวง” สำหรับปุถุชนย่อมมีได้แค่ภูมิ ๓ ต่างจากพระอริยะที่เห็นครบคลุมภูมิทั้ง ๔ (ดูคำอธิบายในเชิงอรรถ หน้า ๑๒๑)

เป็นอันว่าในที่นี้เป็นการใช้จำกัดความหมายเฉพาะขอบเขตโดยมีเงื่อนไข แต่หลักกลางก็ไม่ได้เสียหายไปไหน เพราะได้บอกแจ้งไว้ก่อนต้นอยู่แล้ว เพราะฉะนั้น คำอธิบายของท่านจึงไม่ได้ขัดกันแต่ประการใด

และถึงอย่างไร คำอธิบายพุทธพจน์เหล่านี้ก็ไม่มีการระบุว่านิพพานเป็นอนัตตา แต่ตรงข้าม คำอธิบายที่ปรากฏข้างต้นนั้นก็บอกชัดว่า นิพพานรวมอยู่ในธรรมที่เป็นอนัตตา

บางท่านเมื่อหาพุทธพจน์ หรือคำระบุในคัมภีร์ว่านิพพานเป็นอนัตตาไม่ได้แล้ว ก็เลยมาเอาข้อความตรงนี้ที่ว่า “ในกรณีนี้ธรรมทั้งปวงทรงประสงค์เอาขันธ์ ๕” แล้วก็ไปตีความหมายเอาว่าเมื่อธรรมทั้งปวงหมายเอาขันธ์ ๕ เพราะฉะนั้นนิพพานก็เป็นอนัตตา ซึ่งก็

๑. ไม่มีพุทธพจน์ ไม่มีข้อความ ไม่มีถ้อยคำที่ระบุอย่างนั้น
๒. ขัดต่อคำอธิบายของอรรถกถาที่กล่าวข้างต้นนั้น ซึ่งขัดอยู่แล้ว

ขอสรุปปิดท้ายอีกหน่อยว่า คำอธิบายพุทธพจน์ “สพฺเพ ธมฺมา อนตฺตา — ธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา” ที่มีข้อความจำกัดขอบเขตของความหมายว่า “แต่ในที่นี้ฟังถือเอาเฉพาะธรรมในภูมิ ๓ (=สังขาร/ขันธ์ ๕) เท่านั้น” ก็ดี “คำว่า ‘ธรรมทั้งปวง’ ในคานานั้น ทรงประสงค์เอาขันธ์ ๕ เท่านั้น” ก็ดี เป็นคำอธิบายเฉพาะในกรณีของพุทธพจน์ “สพฺเพ ธมฺมา อนตฺตาติ” ในคานาที่มี “ยथा ปญฺญา ย ปสฺสตี” มาต่อ

ทำเช่นนั้น

แต่พุทธพจน์ “สัพเพ ธมฺมา อนตฺตา” ในที่อื่นๆ ซึ่งแสดงหลักทั่วไป โดยไม่มีข้อความที่เป็นเงื่อนไขหรือจำกัดขอบเขตมาต่อท้ายเลยนั้น อรรถกถาอธิบายว่า “ธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา หมายความว่า ธรรมในภูมิ ๔ ทั้งหมด เป็นอนัตตา” หรือไม่ก็อธิบายว่า “ที่ว่า ธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตานั้น พระพุทธเจ้าตรัสรวมทั้งนิพพานด้วย” เมื่อให้ความหมายชัดเจนเด็ดขาดอย่างนี้แล้ว ท่านก็จบแค่นั้น

ความหมายและเหตุผลต่างๆ ของอรรถกถาทั้งหลาย จึงชัดเจน และสอดคล้องกันทั้งหมด ไม่มีความขัดแย้งสับสนหรือเคลือบคลุม แต่ประการใด

ในหลักทั่วไปของไตรลักษณ์^๖ พระพุทธเจ้าตรัสมาตามลำดับว่า สังขาร(=ขันธ ๕)ทั้งปวงไม่เที่ยง สังขารทั้งปวงเป็นทุกข์ แต่พอถึงข้อ ๓ ทรงเปลี่ยนเป็นว่า ธรรมทั้งปวง เป็นอนัตตา

ถ้าสังขาร/ขันธ ๕ เท่านั้นเป็นอนัตตา เมื่อพระองค์ตรัสผ่าน ๒ ข้อแรกมาตามลำดับอยู่แล้วว่า สังขารทั้งปวงไม่เที่ยง สังขารทั้งปวงเป็นทุกข์ ก็ย่อมตรัสต่อไปได้เลยว่า สังขารทั้งปวงเป็นอนัตตา พระองค์จะทรงเปลี่ยนคำใหม่ทำไมให้ยุ่งยากลำบาก ทั้งแก่พระองค์เองและแก่ผู้ฟัง (และอรรถกถายังจะต้องมาอธิบายกลับให้ลำบากอีกว่า ธรรมหมายเอาแค่สังขาร/ขันธ ๕)

การที่พระองค์เปลี่ยนมาตรัสว่า ธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา ก็แสดงอยู่แล้วว่า ข้อที่ ๓ คือ “ธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา” มีอะไรแตก

^๖ ฟังสังเกตว่า “ไตรลักษณ์” กิตติ “สามัญลักษณ์ะ” กิตติ เป็นคำที่ใช้ในรุ่นอรรถกถา ส่วนในพระไตรปิฎก เรียกว่า ธรรมนิยาม (ธมฺมนิยามตา)

ต่างออกไปจาก ๒ ข้อต้น และสิ่งที่แตกต่างก็คือ เปลี่ยนจากสังขาร (สังขตธรรม/ขันธ ๕) มาเป็น ธรรม(สังขตธรรม+อสังขตธรรม/นิพพาน)

ฉะนั้น สังขาร(ขันธ ๕)ทั้งปวงไม่เที่ยง สังขาร(ขันธ ๕)ทั้งปวงเป็นทุกข์ ธรรม(ขันธ ๕+นิพพาน)ทั้งปวงเป็นอนัตตา จึงมีความหมายชัดเจนและสอดคล้องกันทุกกรณีแล้ว โดยสมบูรณ์

การใช้ตรรกะที่ผิด เพื่อให้คิดว่านิพพานเป็นอนัตตา

นอกจากนั้น เอกสารของวัดพระธรรมกาย ยังเขียนไว้ว่า

“และนิพพานนี้เป็นสิ่งที่อยู่พ้นจากกฎของไตรลักษณ์ แน่นอน เพราะมีพุทธพจน์ยืนยันว่า นิพพานนั้นเป็นนิจจัง คือเที่ยงแท้ ยั่งยืน และเป็นบรมสุข . . . นิพพาน ปรมฺ สุขํ แปลว่าพระนิพพานเป็นสุขอย่างยิ่ง”

อันนี้เป็นเรื่องธรรมดา ไม่ได้มีอะไรพิเศษ เพราะรับกันอยู่แล้วกับพุทธพจน์แสดงไตรลักษณ์ แต่ควรพูดให้ครบถ้วนว่า นิพพานพ้นจากไตรลักษณ์ ๒ ข้อแรก คือ

ข้อที่ ๑ สัพเพ สงฺขารา อนิจฺจา สังขารทั้งปวงไม่เที่ยง, ในเมื่อ นิพพานพ้นจากความเป็นสังขาร นิพพานก็เที่ยง เป็นนิจจัง ข้อนี้ถูก

ข้อที่ ๒ สัพเพ สงฺขารา ทุกฺขา สังขารทั้งปวงเป็นทุกข์, นิพพานไม่เป็นสังขาร พ้นจากสังขาร เพราะฉะนั้นนิพพานก็เป็นสุข ข้อนี้ก็มีหลักฐานยืนยันอยู่มากมาย ไม่มีปัญหา

แต่หลักฐานที่จะบอกว่า นิพพานเป็นอนัตตานั้น ไม่มี มีแต่ ธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา ซึ่งรวมทั้งนิพพานด้วยอยู่แล้ว เพราะฉะนั้น ข้อ ๓ นี้ ถึงอย่างไรก็เอานิพพานเป็นอนัตตาไม่ได้

เอกสารของวัดพระธรรมกาย ยังพยายามใช้วิธีตรรกศาสตร์ มาสรุปโดยอ้างพุทธพจน์ว่า “ยถนิจฺจํ ตํ ทุกฺขํ, ยํ ทุกฺขํ ตทหนตฺตา” ที่แปลว่า “สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์ สิ่งใดเป็นทุกข์ สิ่งนั้นเป็นอนัตตา” แล้วก็บอกว่า

“จึงนำคิดว่า ถ้ามองในเชิงกลับกัน ในเมื่อนิพพานเที่ยง และเป็นสุข เราก็จะสรุปได้ว่า สิ่งใดเที่ยง สิ่งนั้นเป็นสุข สิ่งใดเป็นสุข สิ่งนั้นก็น่าจะเป็นอัตตา”

คำว่า “น่าจะ” นั้นเป็นคำที่ท่านว่าเขาเอง ซึ่งไม่มีทางเป็นจริง ทั้ง ๒ ประการ

ประการที่ ๑ มีบาสิระบุไว้แล้วว่า นิพพานเป็นอนัตตา และไม่มีข้อความใดระบุว่านิพพานเป็นอัตตา

ประการที่ ๒ การใช้ตรรกะแบบนี้ไม่ถูกต้อง เหมือนกับคำพูดในประโยคที่ว่า

“ชีวิตใด เคลื่อนไหวย้ายที่เองได้ ชีวิตนั้นเป็นสัตว์, ชีวิตที่เป็นสัตว์ทั้งปวงต้องตาย”

แล้วก็จะมาสรุปเอาว่า

“พืชไม่เป็นชีวิตที่เคลื่อนไหวย้ายที่เองได้ ก็จึงไม่เป็นสัตว์ เพราะฉะนั้น พืชก็ไม่ต้องตาย”

การสรุปอย่างนี้ใช้ไม่ได้ เป็นตรรกะที่ผิดพลาดไร้ผล เพราะว่าชีวิตที่เป็นพืชก็ต้องตายเหมือนกัน เฉพาะข้อความที่ว่า ต้องตายนี้ครอบคลุมหมด ไม่เฉพาะชีวิตที่เคลื่อนไหวย้ายที่เองได้ ที่เป็นสัตว์เท่านั้น

เช่นเดียวกับคำว่า “ธรรมทั้งปวง เป็นอนัตตา” ก็คลุมไม่เฉพาะ

สิ่งที่ไม่เที่ยงเป็นทุกข์เท่านั้น แต่รวมทั้งสิ่งที่เที่ยงและเป็นสุขด้วย ในที่สุด ที่ว่ามาทั้งหมดก็สอดคล้องกลมกลืนกัน ลงในข้อสรุป แห่งพุทธพจน์ที่ว่า

สพฺเพ สงฺขารา อนิจฺจา = สังขาร (ขันธ ๕/สังขตธรรม) ทั้งปวง ไม่เที่ยง

สพฺเพ สงฺขารา ทุกฺขา = สังขาร (ขันธ ๕/สังขตธรรม) ทั้งปวง เป็นทุกข์

สพฺเพ ธมฺมา อนตฺตา = ธรรม (ขันธ ๕ + อสังขตธรรม) ทั้งปวง เป็นอนัตตา

ชีวิต มีความหมายกว้างกว่าสัตว์ คลุมไปถึงพืชด้วย ฉะนั้น

ธรรม ก็มีความหมายกว้างกว่าสังขาร(สังขตธรรม) คลุมไปถึง วิสังขาร (อสังขตธรรม) คือ นิพพานด้วย ฉะนั้น

การจับคำความที่ผิดมาอ้างเป็นหลักฐาน เพื่อให้นิพพานเป็นอัตตา

มีพุทธพจน์อีกแห่งหนึ่ง ที่บางท่านชอบนำไปอ้างเพื่อยืนยันว่า นิพพานเป็นอัตตา คือ พุทธพจน์ว่า

ชฌณา นิพฺพานมตฺตโน

(พ.อุ. ๒๔/๗๗)

แปลว่า: “พึงรู้นิพพานของตน”

ที่จริงในสูตรตนิบาตก็มีพุทธพจน์คล้ายกันว่า

สิทฺเฑ นิพฺพานมตฺตโน

(พ.สุ. ๒๔/๔๒๒)

แปลว่า: “พึงศึกษานิพพานของตน”

ที่จริงพุทธพจน์นี้ก็ชัดเจนอยู่แล้วว่า ไม่ใช่นิพพานเป็นอัตตา

แต่มีสิ่งหนึ่งที่ท่านใช้คำว่าอัตตา/ตน มาเป็นเจ้าของนิพพาน

สิ่งที่ว่าเป็นอัตตา/ตัวตนที่เป็นเจ้าของนิพพาน คือ อัตตโน
ตัวนี้ สำหรับในสุดตนิบาต ท่านมีคำอธิบายไว้ในพระไตรปิฎกนั้น
เอง คือคัมภีร์มหานิทเทส ซึ่งขยายความว่า

“สิกุเข นิพพานมตฺตโนติ . . . นิพพานมตฺตโนติ อตฺตโน รากฺสส
นิพพานาย โทสสส นิพพานาย โมหสส นิพพานาย...

แปลว่า: “พุทธพจน์ว่า ‘ฟังศึกษานิพพานของตน’ มี
ความหมายว่า ... นิพพานของตน คือ (ฟังศึกษา) เพื่อดับราคะ
เพื่อดับโทสะ เพื่อดับโมหะ ของตน” (ขุ.ม.๒๓/๘๑๖ เป็นต้น)

และอรรถกถา (ทั้งอรรถกถาสุตตนิบาต—สุดต.๑ ๒/๔๔๐ และ
อรรถกถามหานิทเทส—นิต.๑.๑/๒๗) ยังเอาไปไขความอีกคล้ายๆ กัน
ว่า

“สิกุเข นิพพานมตฺตโนติ อตฺตโน รากาทีน นิพพานมตฺตถาย อธิสสิลาทีน
สิกุเขยฺย”

แปลว่า: “พุทธพจน์ว่า ‘ฟังศึกษานิพพานของตน’ หมาย
ความว่า ฟังศึกษาอธิศีลเป็นต้น เพื่อประโยชน์ในการดับกิเลส
ทั้งหลาย มีราคะเป็นต้น ของตน”

เป็นอันว่า “นิพพานของตน” ก็คือ ดับกิเลสของตัวเรานั้นเอง
(และตนหรือตัวเราที่เป็นเจ้าของนิพพาน ก็คือตัวเราที่เป็นเจ้าของ
กิเลสและเป็นเจ้าของการดับกิเลสนั้น) ไม่เกี่ยวกับเรื่องที่นิพพาน
จะเป็นอัตตาแต่ประการใดเลย

ส่วนพุทธพจน์ในคัมภีร์อุทาน ที่ว่า “พึงรู้นิพพานของตน” นั้น
คำว่า “ของตน” อรรถกถา (อุ.๑.๒๐๑) อธิบายว่าได้แก่ มรรคญาณ
และผลญาณ ซึ่งก็ชัดอยู่แล้วว่า มรรค ก็ตาม ผล ก็ตาม ญาณ

หรือปัญญา ก็ตาม นั้นเป็น สังฆตธรรม คือเป็นสังฆารอยู่ในขั้น ๕
เพราะฉะนั้น คำว่าตนในที่นี้ จึงเป็นอัตตาโดยสมมติอย่างที่เรา
อยู่แล้ว เพราะว่าเมื่อ มรรคญาณ ผลญาณ เป็นสังฆาร อยู่ในขั้น ๕
ก็เป็นอนัตตานั้นเองโดยปรมาตย์

เรารู้กันดีว่า พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งการพึ่งตน และ
“พึ่งตน” ก็คือ ผลักดันกระบวนการแห่งเหตุปัจจัย ที่เรียกว่า “ธรรม”
ให้ดำเนินไปสู่จุดหมาย พุดง่าย ๆ ว่า ทำเหตุปัจจัย หรือปฏิบัติธรรม
นั้น ๆ เอง ไม่ใช่คอยโชคหรือรอให้ใครบันดาลให้ เพราะฉะนั้น จึงมี
คำสอนที่ให้เราว่า พึ่งตน ก็คือพึ่งธรรม

เอกสารของวัดพระธรรมกาย ก็นำเอาพุทธพจน์เกี่ยวกับการ
พึ่งตนมาอ้างด้วย เพื่อยืนยันว่ามีอัตตา ดังบาลีว่า

อตฺตทีปา วิหโร อตฺตสรณฺวา อนนฺยสรณฺวา, ธมฺมทีปา ธมฺมสรณฺวา
อนนฺยสรณฺวา. (ที.ม.๑๐/๓๓/๑๑๓)

แปลว่า: “เธอทั้งหลายจงมีตนเป็นเกาะ จงมีตนเป็นที่พึ่ง
มิใช่มีสิ่งอื่นเป็นที่พึ่ง, จงมีธรรมเป็นเกาะ จงมีธรรมเป็นที่พึ่ง
มิใช่มีสิ่งอื่นเป็นที่พึ่ง”

ที่จริง พุทธพจน์นี้เป็นคำสอนภาคปฏิบัติ ไม่เกี่ยวกับการที่จะ
แสดงว่ามี “อัตตา” แต่อย่างไรเลย ขอให้พิจารณาเหตุผลง่าย ๆ ว่า

๑. เป็นคำสอนให้พึ่งตนเอง คือให้ทำหรือให้ปฏิบัติด้วยตนเอง
ตามภาษาอย่างที่เรเข้าใจกันในชีวิตประจำวัน (เหมือนอย่างพุทธ-
ภาษิตว่า อตฺตา หิ อตฺตโน นาโถ = ตนเป็นที่พึ่งของตน ซึ่งชาวบ้านไทย
เข้าใจกันดี แต่ฝรั่งบางคนเอาไปคิดเลยเถิดเป็นว่า พระพุทธเจ้า
สอนหลักอาตมมัน)

๒. ในพุทธพจน์นี้ พระพุทธเจ้าก็ตรัสไขความไว้ชัดเจนแล้วว่าที่ว่ามีตนเป็นที่พึ่ง ก็คือมีธรรมเป็นที่พึ่ง หมายความว่าพึ่งตน ก็คือพึ่งธรรม โดยปฏิบัติธรรมนั้นแหละ

๓. ยิ่งกว่านั้น พุทธพจน์นี้ยังไม่จบ ยังมีต่อไปอีก (แต่เอกสารของวัดพระธรรมกายไม่เคยมาแสดงด้วย) ซึ่งทรงอธิบายว่า พึ่งตน = พึ่งธรรมนั้น พึ่งโดยทำอย่างไร ขอให้ดูพุทธพจน์นั้นต่อไปว่า

กถญจ อานนุท ภิกขุ อุตตทโป วิหริติ อุตตสรโณ อนนฺณสรโณ,
 รมฺมทโป รมฺมสรโณ อนนฺณสรโณ, อิทานนุท ภิกขุ กาย กายานุสฺสี วิหริติ
 ... เวทนาสุ ... จิตเต ... รมฺเมสุ ...

(ที.ม.๑๐/๓๗/๑๑๓)

แปลว่า: “ดูก่อนอานนท์ อย่างไรก็ตามแล้ว ภิกษุจึงจะชื่อว่าอยู่อย่างมีตนเป็นที่พึ่ง มีตนเป็นที่พึ่ง ไม่มีสิ่งอื่นเป็นที่พึ่ง, จึงจะมีธรรมเป็นที่พึ่ง มีธรรมเป็นที่พึ่ง ไม่มีอย่างอื่นเป็นที่พึ่ง. ดูก่อนอานนท์ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้ตามเห็นในกายว่าเป็นกาย ... ในเวทนา ... ในจิต ... ในธรรมทั้งหลาย ...”

จะเห็นชัดเจนว่า พระพุทธเจ้าเองทรงอธิบายไว้ชัดเจนแล้วว่า ให้พึ่งตน = พึ่งธรรม = เอาธรรมมาปฏิบัติ = ปฏิบัติตามหลักสติปัฏฐาน ๔ = พึ่งตนได้ = มีธรรมเป็นที่พึ่ง ไม่มีอะไรเกี่ยวข้องกับ การมีอัตตา หรือการที่นิพพานจะเป็นอัตตา แต่อย่างใดเลย

ที่จริง ในระหว่างการปฏิบัติ จะมีคำสอนที่กล่าวถึงตน/อัตตา อย่างนี้มากมาย กระจายทั่วไป

ตน หรืออัตตาในกระบวนการปฏิบัตินี้ ก็คือคำพูดตามภาษาสมมติในชีวิตประจำวันเท่านั้นเอง

เมื่ออธิบาย ท่านก็จะบอกว่า ตน/อัตตา คือ ธรรม หรือที่บางทีเรียกว่า ธรรมกาย (คือประมวลแห่งธรรมหรือคุณสมบัตินั้นหลาย)

นอกจากที่ตรัสว่า พึ่งตนโดยปฏิบัติสติปัฏฐาน ๔ แล้ว ท่านให้ความหมายของตน/ธรรมนั้นอย่างกว้างๆ ว่า ได้แก่ โลกียโลกุตตรธรรม บ้าง ได้แก่ โลกุตตรธรรม บ้าง (เช่นว่า พึ่งตน พึ่งธรรม, ที.ม. ๑๐/๓๗/๑๑๓; ตน/อัตตา = ธรรม = โลกียโลกุตตรธรรม, ที.อ. ๓/๓๐; ตน/อัตตา = ธรรม = โลกุตตรธรรม ๙, ส.อ. ๓/๒๔๗; ตน/อัตตา = ธรรมกาย ซึ่งอย่างสูงคือโลกุตตรธรรม ๙, จริย.๑.๓๒๔) แล้วแต่ขั้นตอนของการปฏิบัติ

ทั้งนี้ เป็นการบอกให้รู้ว่า ตน/อัตตานี้ เป็นคำเรียกขานตามสมมติของภาษา และเป็นคำที่ใช้ในกระบวนการปฏิบัติ หมายถึง ธรรมที่เป็นข้อปฏิบัติต่างๆ ตลอดจนคุณสมบัตินั้นเป็นผลของการปฏิบัติ (คือธรรมต่างๆ ในระดับสังขาร/สังขตธรรม/ขันธ ๕ ที่ข้างต้นได้บอกแล้วว่าโดยปรมาตม์เป็นอนัตตา)

แต่ไม่มีการใช้ “ตน/อัตตา” นี้ในฐานะเป็นจุดหมายที่จะไปเข้าถึง เช่น ไม่มีคำว่าบรรลุอัตตา หรือเข้าถึง/เข้าร่วมกับอัตตา/อาตมัน อย่างลัทธิที่ถืออัตตา พุดง่าย ๆ ว่า นิพพานไม่เป็นอัตตา

เมื่อจำนนด้วยหลักฐาน ก็หาทางทำให้สับสน

ปัญหาทั้งหมดนี้เกิดขึ้นมาจากการพยายามทำให้สับสนโดยวิธีต่างๆ เช่น เอาหลักฐานกับความคิดเห็นของบุคคลมาปะปนกัน เป็นต้น ทุกคนจะต้องทันและแยกแยะให้ถูก การที่จะวินิจฉัยได้แน่ชัดจะต้องไม่ออกนอกประเด็น ขอยกข้อความในหนังสือ “นิพพาน—อนัตตา” (หน้า ๑๐-๑๑) มากล่าวซ้ำอีก

“ประเด็นที่พิจารณาในที่นี้ คือ พระไตรปิฎกและอรรถกถาว่าอย่างไร ไม่ได้พูดถึงความเห็นของบุคคล จึงเป็นเรื่องง่าย ๆ เพียงเอาคำพูดของคัมภีร์มาแสดงให้เห็นแท้ ๆ ล้วน ๆ

เมื่อแสดงหลักฐาน ถ้อยคำของคัมภีร์เสร็จแล้ว ตนเองมีความเห็นอย่างไรก็แสดงออกไป ไม่เอาไปปะปนกับถ้อยคำของคัมภีร์ ผู้อ่านจึงจะไม่สับสนและไม่เข้าใจผิด

ต้องการรู้อย่างเดียวว่า คัมภีร์พูดว่าอย่างไร ก็เอาถ้อยคำของคัมภีร์มาแสดงจำเพาะแท้ ๆ ล้วน ๆ ไม่เอาถ้อยคำและความคิดเห็นของตนเข้าไปปะปน

ต่อจากนั้นตนมีความเห็นอย่างไร ในเรื่องนั้น หรือได้เห็นผลจากการปฏิบัติของตน หรือของสำนักของตนอย่างไร ก็บอกแจ้งหรือแสดงไปตามนั้น (ผู้อื่นไม่จำเป็นต้องยอมรับและเห็นด้วย)

ถ้อยคำหรือมติดของคัมภีร์นั้น ๆ ตนเห็นด้วยหรือไม่เห็นด้วย ก็มีสิทธิวิพากษ์วิจารณ์ไปตามตรง

คัมภีร์นั้น ๆ ตนจะเชื่อหรือไม่ หรือจะว่าเชื่อถือได้หรือไม่ ก็เป็นอีกประเด็นหนึ่ง แต่ไม่ว่าตนจะเชื่อหรือไม่ ข้อความในคัมภีร์ก็เป็นอยู่อย่างนั้น”

นอกจากนี้ **เอกสารของวัดพระธรรมกาย** ยังพูดเฉฉอนออกไปอีกว่า

“นอกจากนี้ยังมีความจำเป็นต้องศึกษาให้เข้าใจสภาพสังคมอินเดียในครั้งพุทธกาล ว่าผู้คนมีความคิดความอ่าน ความเชื่ออย่างไร นักวิชาการทางพระพุทธศาสนาจึงต้องศึกษาให้เข้าใจคำสอนของพระเวท อุปนิษัตย เช่น และลัทธิความเชื่ออื่นๆ ของอินเดียที่มีอิทธิพลในยุคนั้น ๆ

รวมทั้งศึกษาประวัติศาสตร์ และวิวัฒนาการของการเผยแผ่พระพุทธศาสนา การแตกนิกาย ปฏิสัมพันธ์ระหว่างพระพุทธศาสนานิกายต่างๆ และระหว่างพุทธกับลัทธิศาสนาอื่น การศึกษาให้เข้าใจภูมิหลังทางสังคม เศรษฐกิจ การเมือง ความเชื่อในยุคนั้นๆ นี้เอง จะทำให้เราตีความเข้าใจความหมายของคำสอนในพระพุทธศาสนาของเราเองได้ถูกต้องลึกซึ้งชัดเจนขึ้น”

ข้อความนี้เป็นคำกล่าวผิดที่และสรุปผิดเป้า เพราะกรณีนี้เป็นเรื่องของหลักการที่มีหลักฐานแน่นอนอยู่แล้ว ซึ่งระบุไว้ชัดเจน

มาแต่ดั้งเดิมในพระไตรปิฎก ไม่ใช่เป็นเรื่องของการตีความ และไม่ใช่เรื่องความเห็น สิ่งที่ต้องทำคือการกล่าวให้ตรงไปตรงมาตามข้อความที่มีมาในคัมภีร์ ท่านว่าอย่างใดก็ยกมากล่าวอย่างนั้น

ข้อสำคัญอยู่ที่ว่า เมื่อเราได้หลักฐานของพระไตรปิฎกแน่ชัดแล้ว การศึกษาสังคมิอินเดีย พร้อมทั้งประวัติศาสตร์และวิวัฒนาการทางความคิด จึงจะเกิดประโยชน์ที่แท้จริง คือจะช่วยให้เรามองอะไรๆ ชัดเจนขึ้น เช่น เข้าใจขึ้นมาว่าสังคมิอินเดียเป็นอย่างไร ศาสนาพราหมณ์มีอิทธิพลอย่างไร และประชาชนถูกครอบงำทำให้เกิดปัญหาอย่างไร พระพุทธเจ้าจึงได้ตรัสแสดงหลักการนี้ขึ้น

แต่ตรงข้าม ถ้าจับหลักการของพระพุทธศาสนาไม่ชัด แล้วไปศึกษาผิดๆ มา ตนเองก็จะเกิดความลุ่มหลงไขว้เขว แทนที่จะเข้าใจสังคมิอินเดีย และเข้าใจพระพุทธศาสนา ก็กลายเป็นการสร้างควมสับสนยิ่งขึ้น

เมื่อหลักฐานก็ไม่มี ตีความก็ไม่ได้

ก็หันไปอ้างผลจากการปฏิบัติ

เมื่อไม่มีแหล่งที่มาจากคัมภีร์ที่จะอ้าง ซึ่งระบุว่านิพพานเป็นอัตตา ทางสำนักธรรมกาย นอกจากจะใช้วิธีตีความหรือแปลผิดพลาด ตลอดจนอ้างคำสอนของลัทธินิกายอื่น และคำถกเถียงของนักวิชาการแล้ว อีกอย่างหนึ่ง คือการอ้างว่าตนได้เห็นอย่างนั้นจากการปฏิบัติ

การอ้างผลจากการปฏิบัตินั้น เป็นเรื่องที่พูดได้ง่าย แต่เสี่ยงต่อความผิดพลาดมากที่สุด เพราะ

ก) สิ่งที่อ้างว่าเห็นในการปฏิบัตินั้นจำนวนมาก หรือส่วนมาก เป็นเพียงนิมิต คือภาพที่จิตสร้างหรือปรุงแต่งขึ้น หรือแม้แต่เป็น ภาพหลอน

ข) แม้แต่ผู้ที่ปฏิบัติไปถึงขั้นสูง หรือสูงมาก ซึ่งเห็นผล จากการปฏิบัติที่เป็นจริง ก็ยังมีไม่น้อยที่ผิดพลาด คือผลที่เห็นนั้น เป็นของจริงในระดับหนึ่ง แต่ตัวผู้ปฏิบัติเข้าใจผิดว่าเป็นผลของ การปฏิบัติอีกระดับหนึ่ง เช่น ได้ฌาน เห็นภาวะจิตในฌานนั้นแล้ว เข้าใจว่าเป็นนิพพาน ความเข้าใจผิดอย่างนี้เป็นโทษมาก เพราะ ทำให้ท่านผู้นั้นหยุดจบอยู่แค่นั้น ยากจะรู้ตัวขึ้นมา และเมื่อไม่รู้ตัว ก็เท่ากับตัดโอกาสของตนที่จะก้าวต่อขึ้นไป

ที่ว่านี้ รวมถึงการเข้าใจผิด เอาผลการปฏิบัตินอกพระพุทธ ศาสนามาเป็นผลอย่างใดอย่างหนึ่งในพระพุทธศาสนา

นี้เป็นเพียงตัวอย่างของความเสียหายอันตรายในการอ้างหรือ แม้แต่มองตัวเองว่าเห็นผลการปฏิบัติ ดังนั้นในพุทธกาลจึงระวังมาก ผู้ปฏิบัติจะไม่เที่ยวอ้างง่ายๆ และให้การอ้างได้รับการวินิจฉัยจาก องค์พระพุทธเจ้า

เนื่องด้วยการอ้างผลจากการปฏิบัติ เสี่ยงต่อความผิดพลาด มากอย่างนี้ เมื่อมีใครอ้างผลจากการปฏิบัติ โดยเฉพาะอ้างว่า เห็นนิพพาน จึงควรมีข้อพิจารณา และวิธีที่จะตรวจสอบ อย่างน้อย ต่อไปนี้

๑. ผู้ที่ได้ยินคำอ้างเช่นนั้น มีสิทธิตั้งข้อสงสัยไว้ก่อนว่า การเห็นในการปฏิบัติที่ท่านผู้นั้นอ้าง ไม่ว่าจะเห็นนิพพานหรือ เห็นอะไรก็ตาม อาจจะเป็นเพียงการเห็นนิมิต หรือแม้แต่ภาพหลอน

หรือเหมือนการอ้างของคนที่บอกหอย ว่าเห็นเลขลอตเตอรี่จาก การปฏิบัติ

๒. ขั้นต่อไป จะต้องตรวจสอบการปฏิบัติด้วยหลักการซึ่ง เป็นเกณฑ์ตัดสินว่า เป็นการปฏิบัติที่ถูกต้องหรือไม่ ตรงกับขั้นตอน ของธรรมปฏิบัติจริงหรือไม่ เพราะว่า ถ้าเป็นการปฏิบัติที่ผิดหลักการ ผลที่ได้เห็นนั้นก็ไม่ต้อง

ในสมัยพุทธกาล ผลการปฏิบัตินั้นจะต้องได้รับการตรวจสอบ จากพระพุทธเจ้า เมื่อพระพุทธเจ้าปรินิพพานไปแล้ว ก็ต้อง ตรวจสอบด้วยคำสอนของพระองค์ คือหลักการที่บันทึกไว้ในพระ ไตรปิฎก

สำหรับพระพุทธศาสนาเถรวาท ถ้าการปฏิบัตินั้นไม่เป็นไป ตามหลักการ ซึ่งปรากฏในพระไตรปิฎก การปฏิบัตินั้นก็เป็นเรื่องของ การปฏิบัติไปตามทัศนะส่วนตัวของบุคคลนั้น หรือไม่ก็เป็นเพียง เรื่องของสำนักนั้น หรือมีค่าเท่ากับการปฏิบัติของฤาษีโยคี เป็นต้น นอกพระพุทธศาสนา เป็นแต่เพียงอาศัยรูปแบบในพระพุทธศาสนา เท่านั้น

เนื่องจากผลการปฏิบัตินั้นกล่าวอ้างกันง่ายๆ และเมื่อไม่มีการ ตรวจสอบ ก็เสี่ยงอันตราย ดังนั้น ในหลายกรณี ผู้ที่ได้ฟังคำอ้าง ทั้งหลาย จึงไม่ได้คิดอะไรอื่น นอกจากดีใจที่เราไม่ได้ไปร่วมปฏิบัติ อย่างนั้นด้วย

ทั้งๆ ที่ตนอาศัยรูปแบบที่กำหนดไว้ในพระไตรปิฎก แต่เวลา ปฏิบัติกลับปฏิบัติไปตามความคิดเห็นของตนเอง ถ้าไม่ปฏิบัติ ตามคำสอนของพระพุทธเจ้า แล้วจะเป็นการปฏิบัติที่เรียกว่า

พุทธศาสนาได้อย่างไร

๓. เป็นการเสี่ยงต่อการรอดอุตริมนุสสรธรรม อย่างที่กล่าวแล้วว่า ในสมัยพุทธกาลนั้น เมื่อจะตรวจสอบว่าตนเองได้บรรลุธรรม ได้เห็นนิพพานหรือไม่ เป็นต้น ก็ต้องไปให้พระพุทธเจ้าตรัสรับรอง ดังที่เรียกว่าพยากรณ์ ถ้าภิกษุรูปใดกล่าวขึ้นกับภิกษุรูปอื่น แทนที่จะนำไปกล่าวขอรับพยากรณ์จากพระพุทธเจ้า อาจจะถูกตั้งข้อสงสัยไว้ก่อนว่ารอดอุตริมนุสสรธรรม

ในเรื่องนี้จะเห็นได้ว่า แม้แต่พระสารีบุตรอัครสาวกเคยพูดอะไรบางอย่าง ภิกษุบางรูปก็ยังตั้งข้อกล่าวหาว่าท่านรอดอุตริมนุสสรธรรม ซึ่งต้องรับคำวินิจฉัยจากพระพุทธเจ้า (ดูเรื่องใน ส.น.๑๖/๑๐๔/๕๓)

เมื่อพระพุทธเจ้าปรินิพพานแล้ว การที่จะตัดสินก็คือ ตัดสินด้วยหลักการที่พระองค์ทรงวางไว้ ซึ่งมีอยู่แล้วในพระไตรปิฎก ถ้าจะตรวจสอบว่าเห็นนิพพานหรือไม่ ก็ต้องพิสูจน์ตัวเอง อย่างที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า

“ภิกษุเห็นรูปด้วยตา . . . ได้ยินเสียงด้วยหู . . . ฯลฯ
ย่อมรู้ชัดในตัวของตัวเองว่า ภายในใจของเรามีโลภะ มีโทสะ
มีโมหะหรือไม่”
(ส.สพ. ๑๘/๒๔๐/๑๗๓)

การตรวจสอบตนเองอย่างนี้ จึงจะทำให้รู้ได้ว่าบรรลุธรรมถึงขั้นเห็นนิพพานหรือไม่ และพระพุทธเจ้าทรงมุ่งให้แต่ละคนสำรวจตรวจสอบในตนเอง ไม่ใช่ให้ไปรอดอ้างแก่ผู้อื่น

ถ้าเห็นโน่นเห็นนี่ แล้วมารอดอ้างแก่ผู้อื่น บอกว่าได้มรรค ได้ผล เห็นนิพพาน ก็ควรจะต้องถูกขอให้มองดูในตัวของผู้อวดอ้างนั่นเอง ว่าใจยังมี โลภะ โทสะ โมหะ หรือไม่ พร้อมกับการที่จะต้องถูกตรวจ

สอบว่าอาจจะเป็นการรอดอุตริมนุสสรธรรม

ถ้าบอกว่าเห็นนิพพานเป็นรูปเป็นร่างอย่างนั้นอย่างนี้ อยู่ที่นั่นที่นี้ ก็บอกได้ทันทีว่านั่นไม่ใช่การเห็นนิพพาน แต่เป็นการหลงเอานิมิตอะไรสักอย่างเป็นนิพพาน ซึ่งตรงข้ามกับนิพพาน ที่เป็นภาวะแห่งความหลุดพ้นเป็นอิสระ

เวลานี้ไปกันไกลถึงกับมีการพูดว่า ท่านผู้นั้นผู้นี้ พระภิกษุรูปนั้นรูปนี้ เป็นนักปฏิบัติหรือไม่ โดยจะดูว่าไปนั่งสมาธิหรือเปล่า ไปเข้าป่า ไปนั่งวิปัสสนาหรือเปล่า อะไรทำนองนี้ คือไปติดอยู่ที่รูปแบบ

จริงอยู่ รูปแบบเหล่านี้ก็ช่วยเป็นเครื่องประกอบในการพิจารณาขั้นต้น แต่ถ้าเป็นวิธีของพระพุทธเจ้าแท้ๆ ไม่ใช่อยู่ที่ตรงนี้ การดูว่าท่านผู้ใดเป็นผู้ปฏิบัติหรือไม่ ก็ดูที่พฤติกรรมของท่านว่าเป็นไปตามศีลหรือไม่ แล้วก็ดูความเป็นอยู่ การดำเนินชีวิต การแสดงออกและอาการความเป็นไปทั้งหลายที่แสดงว่า มีโลภะ โทสะ โมหะน้อยหรือมากเพียงใด อันนี้คือการดูการปฏิบัติที่แท้จริง ซึ่งเป็นเนื้อแท้ตามหลักการของพระพุทธเจ้า

เพราะไม่เห็นแก่พระธรรมวินัย

จึงต้องหาทางดิ้นรนเพื่อหนีให้พ้นสังขะ

ระยะหลังนี้ ทางวัดพระธรรมกายได้เผยแพร่ข้อเขียนคำกล่าวชื่อ “เถรบัญญัติ” ที่ว่าเป็นของสมเด็จพระสังฆราชพระองค์หนึ่ง “เถรบัญญัติ” นั้น แสดงความไม่เห็นด้วยกับเรื่องนิพพานเป็นอนัตตา และเห็นว่านิพพานเป็นอัตตา และได้ทราบว่าหลังจากนั้น

ก็ยังได้เผยแพร่ทัศนะของพระเถระ และพระมหาเถระรูปอื่นๆ อีก ที่กล่าวในเชิงว่านิพพานเป็นอนัตตา

ข้อเขียนคำกล่าวทั้งหมดนั้น ทำให้ได้ข้อพิจารณาสำหรับทำความเข้าใจให้ชัดเจนว่าจะนำเกณฑ์วินิจฉัยธรรมวินัยที่ท่านแสดงไว้ข้างต้นมาใช้ปฏิบัติได้อย่างไร

เบื้องต้นที่สุด ข้อเขียนคำกล่าวของพระเถระและพระมหาเถระเหล่านี้เป็นตัวอย่างของสิ่งที่เรียกว่าทัศนะหรือความคิดเห็นต่างๆ

การนำเกณฑ์วินิจฉัยวินัยมาตรวจสอบทัศนะหรือความคิดเห็นต่างๆ เหล่านี้ ในที่นี้จะพูดไว้ ๒ ขั้นตอน คือ

ขั้นที่ ๑ ดูว่าทัศนะเหล่านี้ อยู่ในฐานะอย่างไร และจะยอมรับได้หรือไม่

ขั้นที่ ๒ ถ้าทัศนะนั้นๆ ไม่ถูกต้อง จะก่อผลเสียหายต่อพระธรรมวินัย และเป็นความผิดหรือไม่เพียงใด

สำหรับขั้นที่ ๑ จะเห็นว่า ทัศนะหรือความคิดเห็น ตลอดจนคำอธิบายบรรยายเกี่ยวกับเรื่องนิพพานเป็นอนัตตาหรือไม่นี้ แม้แต่ของท่านผู้ที่เรียกว่าเป็นผู้รู้หรือเป็นปราชญ์ยังมีอีกมากมาย เมื่อทางวัดพระธรรมกายยกทัศนะที่เห็นว่านิพพานเป็นอนัตตามาอ้าง ผู้อื่นอาจจะยกทัศนะของผู้ท่านอื่นที่เห็นว่านิพพานเป็นอนัตตาขึ้นมาอ้าง เช่น ยกข้อเขียนคำกล่าวของสมเด็จพระสังฆราชพระองค์อื่นขึ้นมาคัดค้านมติขององค์ก่อน แล้วก็จะอ้างกันไปอ้างกันมา ไม่มีที่สิ้นสุด

ในการวินิจฉัยว่า อะไรเป็นธรรม อะไรเป็นวินัยอย่างนี้ ท่านมีหลักเกณฑ์วินิจฉัย ซึ่งเป็นเครื่องรักษาพระศาสนาตลอดมา

เป็นเครื่องตัดสิน ดังได้ยกมาแสดงข้างต้นแล้ว (หน้า ๓๖-๓๗) คือ มหาปเทศ ๔ ทั้ง ๓ ชุด

สำหรับกรณีอย่างนี้ ก็ใช้ชุดที่ ๓ อันได้แก่

๑. *สุตตะ* คือ พระไตรปิฎก

๒. *สุตตานุโลม* คือ มหาปเทศ (ยอมรับอรรถกถาด้วย)

๓. *อจารียวาท* คือ อรรถกถา (พวงฎีกา อนุฎีกา)

๔. *อัตตโนมตี* คือ มติ ทัศนะ ความเห็นของท่านผู้รู้ เป็นต้น

ข้อ ๑. ตัดสิน ข้อ ๒ - ๓ - ๔

ข้อ ๒. ตัดสิน ข้อ ๓ - ๔

ข้อ ๓. ตัดสิน ข้อ ๔

ทัศนะ ความเห็น คำอธิบายของพระเถระ และพระมหาเถระ ทั้งหลายเป็นต้น จัดเป็นอัตตโนมตี (ท่านไม่ยอมรับเป็นอจารียวาท เพราะอจารียวาทนั้นจับเอาชั้นเป็นอจารียวงส์)

ในการวินิจฉัยเรื่องนิพพานเป็นอนัตตาหรืออนัตตา เมื่อมีสุตตะจนถึงอจารียวาทอยู่แล้ว ก็นำมาตัดสินทีเดียว ไม่ว่าจะมิตีทัศนะของพระเถระ พระมหาเถระ เป็นต้น ก็ร้อยก็พันอย่าง ก็จบทีเดียว และไม่มีประโยชน์ที่จะยกมาอ้างต่อไป

มติ ทัศนะ ความเห็น คำอธิบายของพระเถระ พระมหาเถระ ครูอาจารย์นั้น มีไว้สำหรับเป็นเครื่องช่วย หรือเป็นเครื่องร่วมในการศึกษาพระธรรมวินัยแก่เรา แต่จะนำมาใช้เป็นเกณฑ์วินิจฉัยพระธรรมวินัยไม่ได้ มีแต่ต้องเอาธรรมวินัยมาวินิจฉัยครูอาจารย์

พระพุทธศาสนา คือศาสนาของพระพุทธเจ้า จึงต้องหาคำสอนของพระองค์มาเป็นมาตรฐานให้ได้

พระพุทธศาสนา เป็นศาสนาของพระพุทธเจ้า และพุทธศาสนิกชนทุกคนก็นับถือพระพุทธเจ้า ซึ่งทรงเป็นแหล่งต้นเดิมของคำสอน และเป็นศูนย์รวมของพุทธบริษัท

จะเป็นครูอาจารย์ หรือพระเถระ พระมหาเถระองค์ใดก็ตาม ถ้าใครมาอ้างว่ารู้อย่างนั้น เห็นอย่างนั้น ตามทศนะ หรือจากผลการปฏิบัติ เราก็งงไว้ ถ้าเห็นว่าเข้าหลักดี ก็เอามาใช้ช่วยการศึกษาของเรา แต่จะเอามาตัดสินพระพุทธศาสนาไม่ได้ เพราะจะต้องอัญเชิญหลักของพระพุทธเจ้ามาวินิจฉัย

ขอให้สังเกตธรรมเนียมแต่เดิมครั้งพุทธกาล เมื่อใครพบนักบวชที่น่าเลื่อมใส แล้วอยากรู้ธรรม และเข้าไปหา เขาไม่ถามว่าท่านสอนว่าอย่างไร แต่เขาถามว่า “ท่านบวชอุทิศใคร ใครเป็นศาสดาของท่าน ศาสดาของท่านมีหลักการหรือสอนว่าอย่างไร”

(เช่น วินย.๔/๖๔/๗๓)

ขอให้ดูเรื่องพระสารีบุตรกับพระอัสสชิเป็นตัวอย่าง พระสารีบุตรเมื่อครั้งยังเป็นปริพาชก เห็นพระอัสสชิแล้วเลื่อมใส เข้าไปหา และได้ถามอย่างข้างต้น พระอัสสชิทั้งที่เป็นพระอรหันต์แล้ว ท่านก็ไม่อ้างหรือเอาตัวท่านเองเป็นหลัก แต่ท่านตอบแก่พระสารีบุตรซึ่งยังเป็นปริพาชกอยู่ว่า พระพุทธเจ้าตรัสสอนว่าดังนี้ ๆ

แม้แต่พระภิกษุผู้มีความรู้หน่อย เมื่อถูกถามในหลักธรรมสำคัญๆ อย่างเรื่องนิพพาน แม้ตนเองจะยังไม่รู้ ยังไม่เข้าใจ ยังไม่บรรลุ ก็ตอบได้ตามวิธีปฏิบัติเดียวกันนี้ คือตอบว่า ข้าพเจ้าเองก็ยังไม่รู้เข้าใจเพียงพอ แต่

ไม่รู้เข้าใจเพียงพอ แต่

๑. มีหลักการที่พระพุทธเจ้าตรัสสอนไว้ดังนี้ ๆ หรือพระไตรปิฎกและคัมภีร์นั้น ๆ แสดงไว้ดังนี้ ๆ และ

๒. ตามที่ข้าพเจ้ารู้เข้าใจ ข้าพเจ้ามีทัศนะหรือความคิดเห็นว่าดังนี้

แม้บรรลุลหรรณสูงสุด เป็นพระอรหันต์แล้ว หมดกิจที่ต้องทำ (ในการที่จะฝึกฝนพัฒนาตน)แล้ว พระสาวกยุคเดิมก็ยังหันมาใช้เวลาเล่าเรียนปริยัติ^๖ คือคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า เพื่อช่วยดำรงพระศาสนาและทำประโยชน์แก่ผู้อื่นต่อไป ดังที่ท่านเรียกว่า *ภณทวาริกปริยัติ*

แม้เพียงในการปฏิบัติขั้นต้นๆ เมื่อปฏิบัติไปได้พบประสบการณ์บางอย่างทางจิต แล้วเอาถ้อยคำศัพท์ธรรมที่ตนไม่ได้ศึกษาความหมายตามบัญญัติให้ชัด หยิบผิดศัพท์ผิดคำมาเรียกประสบการณ์ของตน ก็อาจทำให้เกิดความสับสน เป็นโทษแก่ผู้อื่นที่กำลังศึกษา ฉะนั้นท่านจึงให้ไม่ประมาทในการศึกษา เริ่มตั้งแต่ความมั่นคงถ่องแท้ในปริยัติ

เพราะฉะนั้น จึงควรสังคายนาแม้แต่แนวปฏิบัติทั่วไปในด้านหลักธรรมว่า เมื่อพุทธศาสนิกชนสนทนากับพระภิกษุ ฟังถามเกี่ยวกับสิ่งที่ตนสงสัยว่า พระพุทธเจ้าสอนว่าอย่างไร และพระภิกษุเมื่อจะตอบคำถาม ก็ควรยกคำตรัสของพระพุทธเจ้าขึ้นมาแสดงก่อน แล้วจึงกล่าวคำอธิบาย และแสดงทัศนะของตน โดยแยกให้ชัดว่า

^๖ ปริยัติ นั้น ตามความหมายที่แท้จริง ไม่ใช่เป็นเพียงการเล่าเรียนทั่วๆ ไป แต่หมายถึงพุทธพจน์ที่จะฟังเล่าเรียน

ส่วนใดเป็นหลักคำสอน ส่วนใดเป็นความคิดเห็นหรือทัศนคติหรือประสบการณ์ของตน

ชาวพุทธจะต้องย้ำกับตัวเองว่า พระพุทธศาสนาคือศาสนาของพระพุทธเจ้า ไม่ใช่ศาสนาของพระเถระ มหาเถระ หรือบุคคลผู้ใด เราจะฟังคำสอนของพระพุทธเจ้า เราจะแสดงหลักที่พระพุทธเจ้าสอน และเราจะเอาหลักที่ทรงสั่งสอนนั้นเป็นมาตรฐาน หรือเป็นเกณฑ์วินิจฉัย ถ้าหากคำสอนของพระพุทธเจ้ามาเป็นมาตรฐานไม่ได้ ก็ต้องยอมรับความจริงว่าพระพุทธศาสนาได้หมดไปแล้ว

ถ้าพุทธบริษัทยังปฏิบัติตามหลักที่ว่ามานี้ ก็จะต้องดำรงพระพุทธศาสนาไว้ได้ พร้อมทั้งพุทธบริษัททั้งหมดก็จะมีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

จะรักษาพระพุทธศาสนาได้

พุทธบริษัทต้องมีคุณสมบัติที่น่าไว้วางใจ

ธรรมเนียมในการแสดงธรรมที่มีมาแต่โบราณ ก็แสดงว่าคนสมัยก่อนได้เอาใจใส่ให้ความสำคัญแก่หลักคำสอนในพระไตรปิฎกตลอดมา เช่น เวลาเทศน์ ก็จะต้องตั้งบาลีนิทเชบพทขึ้นก่อน คือ ยกคาถาพุทธภาษิต หรือพุทธพจน์ขึ้นมาตั้งเป็นกระพุ่มแล้ว วิสัญญานไป กับทั้งในระหว่างอธิบาย ก็มีการยกพุทธพจน์อื่นขึ้นมาอ้างตามโอกาส

แนวปฏิบัตินี้ ได้สืบทอดมาในหลักสูตรนิกธรรมและธรรมศึกษาของคณะสงฆ์ไทย คือ ในวิชาเรียงความแก่กระพุ่มธรรม

ที่ว่านี้ มิใช่หมายความว่า จะต้องถือตามรูปแบบเก่าอย่างนั้น

แต่เป็นการเตือนกันว่า รูปแบบวิธี อาจเปลี่ยนแปลงไปให้ได้ผลสมกาลสมัย แต่ในแง่สาระก็คือ ให้เป็นการอธิบายธรรม ตลอดจนแสดงทัศนคติอย่างอิงหลัก หรืออย่างมีหลักฐาน

ที่ว่านี้ มิใช่เป็นการติดคัมภีร์ แต่เป็นการเชื่อถือตรงต่อพระพุทธเจ้า หรือเคารพองค์พระศาสดา เมื่อเราจะแสดงคำสอนที่เรียกว่า พระพุทธศาสนา ก็ต้องพยายามสื่อพุทธธรรมออกไปให้ได้ ไม่ใช่อ้างชื่อพระพุทธศาสนา แต่คำที่พูดไปกลายเป็นเพียงความรู้ ความเข้าใจความคิดเห็นหรือประสบการณ์ส่วนตัว

การติดคัมภีร์นั้นเป็นสุดโต่งอีกทางหนึ่ง ตรงข้ามกับการสอนอย่างเลื่อนลอย เราไม่ควรไปหาสุดโต่ง ๒ อย่างนั้น แต่ควรดำเนินตามทางสายกลาง ซึ่งเป็นการปฏิบัติที่ถูกต้อง คือการสอนอย่างมีหลักมีที่ไปที่มา ที่อ้างอิงได้

การปฏิบัติอย่างนี้ นอกจากเป็นการช่วยกันดำรงรักษาพระพุทธศาสนาแล้ว ก็เป็นการทำให้มีเอกภาพในวงพุทธบริษัทด้วย นอกจากนั้นก็จะเป็นเครื่องช่วยเร่งเร้ากระตุ้นเตือน หรือเป็นเงื่อนไขให้พระสงฆ์ต้องเอาใจใส่ศึกษาพุทธพจน์ในพระไตรปิฎก

ประโยชน์พิเศษอีกอย่างหนึ่งที่จะพลอยได้ไปด้วย ก็คือพุทธบริษัทจะมีความสามารถปกป้องพระธรรมวินัย ปิดช่องทางแห่งปรปวาท (คำจ้วงจาบพระธรรมวินัย) และรักษาพระพุทธศาสนาที่แท้ไว้ได้

มิฉะนั้น เวลาที่มีคำสอนแปลกปลอมเกิดขึ้น พุทธบริษัทเองก็สับสน ถูกคำกล่าวอ้างพุทธพจน์ หรืออ้างพระไตรปิฎกแบบบิดเบือนหรือปลอมปน ก็เสียกระบวนการ ถ้าไม่พลอยเชวไป ก็ตั้งรับไม่ทัน

ตัวอย่างขณะนี้ ก็คือ กรณีสำนักธรรมกาย ซึ่งต้องขอภัยอีกที่จะพูดว่า ได้เผยแพร่คำสอนแปลกปลอมด้วยวิธีการทุกรูปแบบ เช่น

- ยกเอาคำบาลีในพระไตรปิฎก และในอรรถกถาเป็นต้นขึ้นมาใช้ แต่ใส่ความหมายใหม่ตามลัทธิของตนเองเข้าไปแทน
- อ้างพระไตรปิฎก และอรรถกถาเป็นต้น อย่างสับสนปนเปกับลัทธิของตนบ้าง แปรยกเยื้องให้เข้ากับหรือสนับสนุนลัทธิของตนบ้าง
- เมื่อติดต้นด้านหลักฐานในพระไตรปิฎก ก็เจอลูกไป
 - ว่าพระไตรปิฎกบาลีบันทึกไว้ตกรๆ หล่นๆ เชื่อถือหรือใช้เป็นมาตรฐานไม่ได้
 - ว่าจะต้องนำเอาพระไตรปิฎกจีน เป็นต้น มาร่วมวินิจฉัย
 - ว่าพระไตรปิฎกเป็นเพียงความคิดเห็น จะต้องฟังคำวินิจฉัยของนักวิชาการ
- เอาหลักฐาน การตีความ และความคิดเห็นของบุคคล มาทำให้สับสนกัน
- อ้างว่าเป็นเรื่องที่ปุถุชนไม่อาจรู้เข้าใจได้ แต่ตนได้รู้ได้มองเห็นผลจากการปฏิบัติ
- ยกเอาทัศนคติหรือมติของพระเถระ มหาเถระ หรือพระอาจารย์ที่เรียกว่าเป็นนักปฏิบัติที่พอจะเข้าใจแนวของตนได้ มาสนับสนุนลัทธิของตน

ถ้าพุทธบริษัทรู้จักพระไตรปิฎกบาลี และมั่นในหลักการของพระธรรมวินัย ที่จารึกไว้ในพระไตรปิฎกบาลีนั้น แม้มีใครมาอ้างหรือชักจูงอย่างไร ก็ไม่หวั่นไหว ไม่ไขว่ไขว และสามารถช่วยกันระงับ

ปัญหาได้

ถ้าจะเป็นพุทธบริษัทที่ดี ตามมาตรฐานของพระพุทธเจ้า ถึงขั้นเป็นที่น่าไว้วางใจที่จะเป็นศาสนทายาท รับมอบพระพุทธศาสนาจากพระบรมศาสดามาสืบทอดรักษาไว้ได้ จะต้องมีความสมบูรณ์ดี ตามที่พระพุทธเจ้าตรัสแสดงไว้ว่า พระองค์จะปรินิพพานต่อเมื่อพุทธบริษัททั้ง ๔ ไม่ว่าจะเป็นภิกษุก็ตาม ภิกษุณีก็ตาม อุบาสกก็ตาม อุบาสิกาก็ตาม มีความสมบูรณ์ดี ๓ ประการต่อไปนี้ (ที่.ม.๑๐/๑๐๒/๑๓๒)

๑. ด้านตนเอง

- ก) รู้เข้าใจหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า
- ข) ปฏิบัติได้ถูกต้องตามหลักธรรมคำสอนนั้น

๒. ด้านความสัมพันธ์กับผู้อื่น ทั้งมีความรู้ความสามารถ และมีน้ำใจเมตตา ที่จะเผื่อแผ่ให้ความรู้ธรรมแก่ผู้อื่นได้

๓. ด้านหลักการ สามารถชี้แจงแก้ไขปรัปวาท คือ คำกล่าวร้าย หรือความเข้าใจคลาดเคลื่อนจากพระพุทธศาสนา

ความเชื่อตรงต่อหลักพระศาสนา และมีเมตตาต่อประชาชน คือหัวใจของการรักษาระบบไตรสิกขาไว้ให้แก่ประชาสังคม

หลักเกณฑ์แห่งมหาปเทศที่กล่าวข้างต้น มีความจำเป็นและยุติธรรม เพราะพระพุทธศาสนาไม่มีการบังคับศรัทธา แต่ให้เสรีภาพแก่ทุกคนอย่างเปิดกว้างที่สุด จึงต้องมีหลักเกณฑ์เป็นมาตรฐานเหมือนอย่างในสังคมประชาธิปไตย ซึ่งต้องอยู่ด้วยกฎหมายหรือกติกาดังกล่าวด้วยวิธีนี้ พระพุทธศาสนาตัวจริงที่เป็นหลักการจึงอยู่มาได้

ท่ามกลางประชาชนที่มีความรู้ความเข้าใจในพระศาสนาต่างๆ กัน มากบ้างน้อยบ้าง และมีความคิดเห็นหลากหลาย โดยที่สถาบัน พระพุทธศาสนาอยู่กับเขาด้วยเมตตา ไม่ไปบังคับเขาให้ต้องเชื่อ และทำตาม

เมื่อมองสังคัมพุทธเถรวาทในวงกว้าง ก็เป็นคล้ายอย่างที่ ฝรั่งเศสเป็นต้นบางพวกมามองว่า เมืองไทยเหมือนมีพระพุทธศาสนา ๒ แบบ คือ พุทธศาสนาตัวแท้ตัวจริง กับพุทธศาสนาแบบชาวบ้าน

แต่นอกเหนือจากที่ว่านี้ ยังมีอีกอย่างหนึ่งที่เขาอาจจะ มองไม่ถึง คือสะพานเชื่อมระหว่างพระพุทธศาสนา ๒ แบบนั้น

ที่ว่านี้หมายความว่า ในขณะที่พระพุทธศาสนาแบบตัวแท้ ดำรงรักษาหลักการแห่งนิพพานที่เป็นสภาวะธรรมอสังขตะไว้ ประชาชนอาจจะเชื่อถือเพี้ยนออกไปไกล จนแม้แต่มองพระ นิพพานเป็นอมตมทานคร ดังคำประพันธ์เชิงกวีในภาษาบาลี และวรรณคดีเก่าๆ ของไทย ทั้งสองอย่างก็อยู่คู่กันมาได้ โดยไม่ยึดอัด ขัดแย้ง เพียงแต่คอยระวังโดยไม่ประมาท ไม่ให้ถลันไปไกล

แต่ข้อสำคัญ ระหว่าง ๒ แบบนั้น ที่ว่ามีสะพานเชื่อม ก็คือ พระพุทธศาสนาแบบตัวแท้ก็จะคอยหาโอกาสแนะนำสั่งสอน หลักการที่แท้จริงอยู่เสมอ แล้วในหมู่ประชาชนมากมายที่แตกต่าง หลากหลายเหล่านั้น บางคนบางส่วนก็จะทยอยก้าวขึ้นมาสู่ พระพุทธศาสนาแบบตัวแท้ตัวจริงนั้น โดยนัยนี้การพัฒนาคน และ พัฒนาสังคมก็เกิดขึ้น

ปัจจัยสำคัญที่รักษาระบบนี้ไว้ ก็คือ การดำรงรักษาหลักการ ที่แท้จริงไว้อย่างมั่นคงด้านหนึ่ง และเสรีภาพทางปัญญาของ

ประชาชนในบรรยากาศแห่งเมตตาอีกด้านหนึ่ง พร้อมกับตัว ประสานก็คือการที่พระสงฆ์ปฏิบัติศาสนกิจนำธรรมวินัยที่ได้ เล่าเรียนศึกษาปฏิบัติมาเผยแผ่สั่งสอนประชาชนโดยไม่ประมาท

ปัญหาสำคัญที่เกิดขึ้น ซึ่งจะมาทำลายระบบที่วามานี้เสีย ก็คือ การฉวยโอกาสหาผลประโยชน์จากศรัทธาของประชาชนชาวบ้าน พร้อมกับทำลายตัวหลักการที่แท้ของพระพุทธศาสนา ซึ่งจะทำให้ สะพานเชื่อมระหว่างพระพุทธศาสนา ๒ แบบนั้น พังทลาย ขาดไปด้วย เหลือไว้แต่ความสับสน พร้อมกับความสูญสิ้นของ พระพุทธศาสนา และความเสื่อมสลายแห่งประโยชน์สุขของ ประชาชน

มีทักษะส่วนตัวได้ไม่เสียหาย

แต่อย่าเลยไปถึงขั้นฉาบฉวยธรรมวินัย

ย้อนกลับมาสู่เรื่องการตรวจสอบทักษะของพระเถระมหาเถระ ครูอาจารย์ทั้งหลาย ด้วยเกณฑ์วินัยจรรยาธรรมวินัยอีกครั้งหนึ่ง

สำหรับขั้นตอนแรกที่พิจารณาว่าทักษะเหล่านั้นจะเป็น ที่ยอมรับได้หรือไม่นั้น ได้พูดไปแล้ว คราวนี้ก็มาถึงขั้นตอนที่ ๒ ที่ดูว่า ถ้าทักษะนั้นไม่ถูกต้อง จะเสียหายหรือเป็นความผิดหรือไม่ เพียงใด

ในขั้นตอนนี้ ความชัดเจนในการพิจารณาปัญหาอย่างหนึ่ง ก็คือ การแยกแยะขั้นตอนหนักเบาของการกระทำ ว่าแค่ไหน จะกระทบกระเทือน หรือถึงกับทำลายพระธรรมวินัย อย่างน้อย จะเห็นได้ว่า สามารถแยกเป็น ๓ ชั้น

- ๑) **ขั้นทัศนะส่วนตัว** ท่านผู้นั้นยังไม่รู้ไม่เข้าใจ หรือไม่เชื่อ และอาจจะแสดงทัศนะออกมา ถึงท่านจะบ่นว่า พรรณนาต่างๆ มากมายว่าไม่ยอมรับ ไม่พอใจ หรือน้อยใจต่อคำสั่งสอนในพระธรรมวินัย ก็เป็นความเห็นส่วนตัวของท่าน ยังไม่เอาความเห็นส่วนตัวนั้น ไปสอนว่าเป็นหลักการของพระพุทธศาสนา หรือเอาไปสับสนกับหลักฐาน จึงยังเป็นเรื่องของการที่จะชี้แจงถกเถียง ทำความเข้าใจ แก้ไขปรับทัศนะ หรือดำเนินการอย่างใดอย่างหนึ่ง ในกระบวนการของการศึกษา ส่วนหลักการกลางและหลักฐานต่างๆ ก็ยังคงอยู่ให้ผู้อื่นมีโอกาสรู้และศึกษากันต่อไป
- ๒) **ขั้นปฏิเสธพระศาสนา หรือปฏิเสธพระธรรมวินัย** เช่น กล่าวว่พระไตรปิฎกเป็นหลักฐานที่เชื่อถือไม่ได้ หรือพยายามทำให้ผู้คนเข้าใจสับสนว่า พระไตรปิฎก บันทึกไว้ตกๆ หล่นๆ เอาเป็นมาตรฐานไม่ได้ เพราะฉะนั้นหลักการที่มีอยู่ในคัมภีร์จึงเชื่อถือไม่ได้ (ขั้นนี้คือที่กล่าวว่ ถ้าผู้ปฏิเสธเป็นพระภิกษุ ก็คือปฏิเสธความเป็นพระภิกษุของตน เพราะเป็นการปฏิเสธพุทธบัญญัติที่กำหนดการบวชและศีล ๒๒๗ ที่ตนรักษา)
- ๓) **ขั้นปลอมปนพระธรรมวินัย** คือกล่าวให้ผิดพลาดคลาดเคลื่อนไป เช่น เมื่อพระไตรปิฎกสอนว่าอย่างนี้ กลับบอกว่าพระไตรปิฎกไม่ได้สอนอย่างนี้ แต่สอน

อย่างนั้น หรือนำเอาคำสอนและบัญญัติภายนอก แม้แต่ของพุทธศาสนานิกายอื่นๆ เข้ามาแทรกแซง ปะปนในพระธรรมวินัยหรือในพระไตรปิฎก ทำหลักการและหลักฐานให้สับสน

ขั้นที่ ๒ และ ๓ นี้ เรียกว่า เป็นการจwabจ้วงพระธรรมวินัย

สำหรับขั้นที่ ๒) นั้น เมื่อปฏิเสธพระไตรปิฎกแล้ว ก็อาจจะพยายามนำเอาทัศนะของตน หรือของครูอาจารย์ของตน ขึ้นมาวางเป็นหลักการให้ยึดถือแทน ซึ่งนอกจากปฏิเสธพระศาสนาแล้ว ก็เป็นการยกตัวหรือยกอาจารย์ของตนขึ้นเหมือนเป็นศาสดาแทน

จะเห็นว่า พระเถระ และพระมหาเถระทั้งหลาย ที่แสดงมติ ทัศนะ ความเห็นต่างๆ กันไปนั้น ก็อยู่เพียงในขั้นที่ ๑ ท่านไม่ได้ก้าวล่วงมาถึงขั้นที่ ๒ และ ๓ เมื่อพุทธศาสนิกชนรู้หลักเกณฑ์วินิจฉัยในพระศาสนา ก็รับฟังด้วยความเท่าทันและช่วยกันศึกษาต่อไป

แต่ปัญหาที่เกิดขึ้นตามเอกสารของวัดพระธรรมกาย เป็นเหตุให้ต้องแก้ไข ก็เพราะเป็นการกระทำที่ถึงขั้นจwabจ้วงพระธรรมวินัย ทั้งขั้นที่ ๒ และ ขั้นที่ ๓

อนึ่ง น่าสังเกตด้วยว่ พระเถระและมหาเถระที่สำนักพระธรรมกายยกเอาทัศนะนิพพานเป็นอัตตาของท่านขึ้นมาอ้าง นั้น แท้ที่จริง ทางสำนักพระธรรมกายก็ไม่ได้ยอมรับนับถือหรือเห็นด้วยกับคำสอนของท่านเหล่านั้น แต่คงยกมาอ้างเพียงด้วยหาแง่ที่จะใช้ประกอบสิ่งที่ตนยึดถืออยู่เท่านั้น แม้การยกหลักฐานในพระไตรปิฎกเป็นต้นขึ้นมาอ้าง ก็จะเป็นทำนองเดียวกัน จึงมี

การทำหลักฐานให้สืบสนบอยครั้ง

ในทางที่ถูกต้อง ควรจะศึกษาและอ้างอิงหลักฐานเหล่านั้น ด้วยเจตนาที่มุ่งหาความจริง ไม่ควรที่จะเอาท่านมาใช้ประโยชน์ เพื่อสนองความมุ่งหมายอะไรบางอย่างของตนเอง

พูดกันไป พูดกันมา

ระวังอย่าหลงคำว่า “อนัตตา”

เรื่องนิพพานเป็นอนัตตา หรืออนัตตานี้ ได้พูดมามากแล้ว ขอแถมท้ายเป็นการทบทวนไว้อีกหน่อย

ได้พูดไว้ตั้งแต่ต้นให้กำหนดไว้ให้ชัดว่า คำว่า “อนัตตา” นี้ เราพูดทับศัพท์ภาษาบาลีเพื่อความสะดวกเท่านั้น

จะต้องระลึกไว้ว่า อนัตตาเป็นคำปฏิเสธความเป็นอนัตตา ไม่ให้เกิดการยึดถือเป็นอนัตตา ไม่ใช่ว่ามีอะไรอย่างหนึ่งหรือสภาวะอย่างหนึ่งที่เรียกว่า อนัตตา ที่ตรงข้ามกับอนัตตา

คำทับศัพท์บาลีว่า “อนัตตา” แปลเป็นไทยว่า ไม่เป็นอนัตตา

“ไม่เป็นอนัตตา” เป็นภาษาไทย คนที่รู้ภาษาบาลีอย่างเดียว ฟังไม่รู้เรื่อง แต่ถ้าบอกเขาว่า “อนัตตา” เขาก็เข้าใจตรงกับที่เราพูดว่า “ไม่เป็นอนัตตา” นั่นเอง

นิพพานเป็นอนัตตา = นิพพานไม่เป็นอนัตตา

แต่หลายคนก็อดไม่ได้ ถ้าไม่คอยเตือนให้ระวังไว้ ก็ชักจะเพลินไปหรือโน้มเอียงไปโดยไม่รู้ตัว ที่จะรู้สึกเหมือนว่า อนัตตา เป็นอะไรอย่างหนึ่งที่ตรงข้ามกับอนัตตา

เพราะฉะนั้น สำหรับคนไทยทั่วไป แทนที่จะพูดว่านิพพาน

เป็นอนัตตา หรือเป็นอนัตตา ซึ่งชวนให้หลง ก็สามารถพูดเป็นคำภาษาไทยง่ายๆ ว่า

“พระพุทธเจ้าสอนว่า นิพพานเป็นอนัตตาหรือไม่?”

แล้วก็ตอบง่ายๆ ว่า “พระพุทธเจ้าไม่ได้สอนว่านิพพานเป็นอนัตตา”

หรืออาจจะพูดให้กว้างไปเลยก็ได้ว่า “พระพุทธเจ้าไม่ได้สอนให้ยึดเอาอะไรเป็นอนัตตาทั้งสิ้น”

พระพุทธเจ้ามีแต่ทรงสอนให้รู้ทันคำว่า อนัตตา/ตัวตน ในภาษาทั่วไป หรือคำพูดในชีวิตประจำวัน และให้ใช้มันอย่างรู้เท่าทันตามสมมติ

พูดกันไป พูดกันมา

ระวังอย่าหลงประเด็น

อีกอย่างหนึ่ง ซึ่งก็สำคัญไม่น้อย คือ เมื่อพูดกันสั้นๆ ว่า นิพพานเป็นอนัตตาหรืออนัตตา พูดกันไปพูดกันมา บางทีก็จะเพลินหลงไปว่าเป็นการมาเถียงกันว่า นิพพานเป็นอนัตตาหรืออนัตตา

ถ้าใครจะมาเถียงกันว่า นิพพานเป็นอนัตตา หรือเป็นอนัตตา หรือใครจะมาแสดงความคิดเห็นว่า เขาเห็นว่านิพพานเป็นอนัตตา ก็เป็นเรื่องความคิดเห็นส่วนตัวของเขา ใครสนใจจะร่วมวงถกเถียงกับเขาก็ได้ แต่เราทั้งหลายส่วนมากคงไม่สนใจจะเถียงเรื่องนี้ ก็ให้เป็นความเห็นส่วนตัวของคนนั้นๆ ไป

แต่ปัญหาเกิดขึ้นเมื่อมีผู้เอาความเห็นส่วนตัว (หรือแม้แต่ประสบการณ์หรือผลการปฏิบัติของเขา) มาอ้างให้กลายเป็นว่า พระพุทธเจ้าสอนว่านิพพานเป็นอนัตตา หรือว่าพระไตรปิฎกสอนว่า

นิพพานเป็นอัตตา หรือทำให้เกิดความสับสนปะปนต่างๆ ซึ่งเป็นความไม่ชัดเจนต่อความเป็นจริง และบิดเบือนพระธรรมวินัย ซึ่งเป็นตัวพระพุทธศาสนา

ถึงตอนนี้ก็จึงกลายเป็นหน้าที่ของพุทธบริษัท ที่จะชี้แจง สร้างความรู้ความเข้าใจที่ตรงความเป็นจริงว่าพระพุทธเจ้าสอนว่าอย่างไร หลักการของพระพุทธศาสนาเถรวาทว่าอย่างไร อะไรเป็นมาตรฐานที่จะถือร่วมกันว่าเป็นคำสอนของพระพุทธเจ้า หรือเป็นหลักการของพระพุทธศาสนาเถรวาท และมาตรฐานนั้นว่าอย่างไร

เป็นอันว่า ประเด็นปัญหาไม่ใช่การเถียงกันว่า นิพพานเป็นอัตตาหรืออนัตตา

ซึ่งได้บอกแล้วว่า ชาวพุทธส่วนมากคงจะไม่สนใจไปถกเถียงด้วย และเราก็อาจจะบอกว่าเราไม่มีความรู้พอที่จะไปถกเถียง

แต่ประเด็นที่พูดกันมา คือ

พระพุทธเจ้าทรงสอนว่า นิพพานเป็นอัตตาหรือไม่

หรือว่า หลักการของพระพุทธศาสนาเถรวาทถือว่า นิพพานเป็นอัตตา หรืออนัตตา/ไม่เป็นอัตตา

หรือว่า พระไตรปิฎก (ตลอดจนคัมภีร์ต่างๆ) ว่า นิพพานเป็นอัตตา หรืออนัตตา/ไม่เป็นอัตตา

สำหรับคำถามอย่างนี้ เรามีมาตรฐานไว้แล้ว ชาวพุทธแม้จะไม่มีความรู้อะไรมาก ก็ตอบตรงไปตรงมาอย่างพอดีกับความจริงได้อย่างมั่นใจว่า

(เท่าที่มีหลักฐานบอกไว้) พระพุทธเจ้าสอนว่านิพพานเป็นอนัตตา/ไม่เป็นอัตตา (หรือจะบอกว่า พระพุทธเจ้าไม่ได้สอนว่า

นิพพานเป็นอัตตา ก็ได้)

หรือว่า หลักการของพระพุทธศาสนาเถรวาทถือว่า นิพพานเป็นอนัตตา/ไม่เป็นอัตตา

หรือว่า พระไตรปิฎก (และคัมภีร์อรรถกถาเป็นต้น) สอนว่า นิพพานเป็นอนัตตา/ไม่เป็นอัตตา

เมื่อจับหลักได้แบบนี้แล้ว แม้แต่ถ้าถูกถามกว้างๆ ว่า "นิพพานเป็นอัตตาหรือเป็นอนัตตา" ชาวพุทธก็ตอบได้ ทั้งอย่างถูกต้องและอย่างใจกว้าง

บางท่านตอบว่า "นิพพานเป็นเรื่องสูงมาก ฉันยังไม่รู้ ฉันยังไม่บรรลุ ฉันตอบไม่ได้" อย่างนี้ก็ไปสุดโต่งข้างหนึ่ง

บางท่านว่า "ฉันปฏิบัติมาแล้ว รู้ว่านิพพานเป็น (หรือไม่เป็น) อัตตา" ก็ไปสุดโต่งอีกข้างหนึ่ง

บางท่านว่า "พระไตรปิฎกบอกว่า นิพพานเป็นอัตตา" ก็กลายเป็นกล่าวดู บิดเบือน หรือปลอมปนพระธรรมวินัยไปเลย

การที่ชาวพุทธจะตอบคำถาม โดยเฉพาะในเรื่องลึกซึ้ง ซึ่งไม่อาจพิสูจน์ให้เห็นกับตาเหมือนยกวัตถุมาตั้งให้ดู และถึงจะอวดว่าบรรลุ เขาก็ไม่อาจรู้ว่าเราบรรลุจริงหรือไม่ อย่างเรื่องนิพพานนี้ ฟังตอบโดยวิธีจำแนกแยกแยะอย่างน้อยเป็น ๒ ชั้น คือ

ชั้นที่ ๑ แสดงหลักการหรือหลักฐานที่เป็นมาตรฐานกลางอย่างที่กล่าวข้างต้น เช่นบอกว่า พระพุทธศาสนาเถรวาท ถือว่านิพพานเป็นอนัตตา/ไม่เป็นอัตตา ฯลฯ

ชั้นที่ ๒ แสดงความคิดเห็นส่วนตัวว่า สำหรับข้าพเจ้า คิดเห็นว่าเป็นอย่างไร หรือว่าข้าพเจ้ายังไม่รู้ยังไม่บรรลุ จึงไม่ขอ

แสดงความคิดเห็น ฯลฯ

วิธีตอบแบบนี้ มีประโยชน์และเหตุผลหลายอย่าง เช่น

- เราได้รักษาหลักการไว้ แต่ก็ไม่ได้ผูกขาดปิดกั้นความคิดเห็นของใคร เมื่อเราตอบอย่างนี้แล้ว ใครจะแสดงความคิดเห็นถกเถียงกันอย่างไร ก็แสดงไป

ถึงตอนนี้ก็อาจจะกลายเป็นการถกเถียงทางปรัชญา ซึ่งเราจะร่วมวงถกเถียงด้วยก็ได้ หรืออาจบอกเขาว่า เราไม่ถนัดในการถกเถียง หรือจิตของเราไม่โน้มไปในทางปรัชญา จึงขอลาไป แต่เราก็ได้ทำหน้าที่อย่างถูกต้องแล้ว

- เมื่อได้รักษาหลักการและหลักฐานไว้ชัดแล้ว ถึงใครจะถกเถียงกันไปอย่างไร หลักการนั้นก็จะไม่หายไป แต่ยังคงอยู่ให้คนอื่น ๆ ได้ศึกษาพิจารณากันอีก โดยเฉพาะคนรุ่นหลังๆ ภายหน้า ในบางยุคสมัยเขาอาจมีสติปัญญาดีกว่าคนรุ่นเรา เขาอาจจะเข้าถึงและอธิบายได้ชัดเจนกว่า

แต่ถ้าเอาเพียงความคิดเห็นของเรา ไม่รักษาหลักฐานไว้ ก็จะกลายเป็นว่า คนรุ่นเรามาใช้เสรีภาพของตนไปผูกขาดจำกัดเสรีภาพและปิดกั้นโอกาสของคนรุ่นหลังที่จะได้ศึกษาความจริง

- เป็นการเคารพพระศาสดา ไม่ลบหลู่พระไตรปิฎกและคัมภีร์ทั้งหลายที่ท่านถือกันมาเป็นมาตรฐาน แต่ก็ไม่ใช่ติดคัมภีร์และไม่ได้เอาพระไตรปิฎกเป็นต้นมาผูกขาดปิดกั้นความคิดเห็นของใคร แม้ว่าใครจะไม่เห็นด้วย ก็ว่าไป แต่แยกกันให้ชัดว่า หลักฐานว่าอย่างไร และใครเห็นอย่างไร อันไหนเป็นหลักการที่วางไว้ อันไหนเป็นความคิดเห็นส่วนตัว

ว่าที่จริง คัมภีร์ทั้งหลายนั้น ก็เหมือนครูอาจารย์ที่ล่วงลับไปแล้ว ท่านไม่มีโอกาสลุกขึ้นมาพูดแสดงความคิดเห็น การที่เราสำรวจมติของท่านที่บันทึกไว้ ก็เหมือนกับไปเชิญท่านมาพูดให้เราฟังด้วย เป็นทั้งการรู้จักใช้ประโยชน์จากความรู้ของท่าน และเป็นการให้โอกาสแก่ท่านที่จะมาร่วมพูดหรือถกเถียงกับเรา

- แม้ว่าผู้ตอบจะยังไม่รู้หรือยังไม่บรรลุธรรมนั้น ก็ตอบได้ถูกต้อง และสามารถทำประโยชน์แก่ผู้อื่น เท่ากับทำหน้าที่สื่อธรรมให้แก่เขา ให้เขานำไปศึกษาพิจารณา เหมือนอย่างพระภิกษุสามเณรทั่วไป ถึงจะยังไม่บรรลุนิพพาน ก็ตอบอย่างนี้ได้ ช่วยประชาชนได้แม้แต่ในเรื่องที่ตนเองยังไม่รู้แจ้ง (แต่ต้องบอกไปตรงๆ ตามหลักฐาน) ทั้งไม่เป็นการอวดอ้างตนเองว่าบรรลุ และไม่เป็นการตั้งตัวเป็นผู้วินิจฉัยนิพพาน

ฝ่ายผู้ฟังเขาก็ไม่ได้ฟังเราในฐานะเป็นศาสดา แต่ฟังในฐานะที่เราช่วยนำคำสอนของพระศาสดามาสื่อหรือถ่ายทอดให้เขา ช่วยเขาในการศึกษาปฏิบัติ หรือแม้แต่ร่วมก้าวไปด้วยกันกับเขาในการศึกษาปฏิบัตินั้น

- เป็นการแสดงข้อมูลความรู้ที่ชัดเจน เป็นลำดับ ไม่สับสนอย่างที่เรียกว่า “ไม่ปนกันมั่ว” อีกทั้งชื่อสัตย์ ตรงไปตรงมา พอดีๆ ไม่ผูกขาดหรือปิดกั้นจำกัดใคร เช่น แยกได้ว่า อันไหนตรงไหนเป็นหลักหรือหลักฐาน อันไหนเป็นการตีความ อันไหนเป็นของพระพุทธรศาสนาเถรวาท อันไหนเป็นของนิกายอื่นนิกายใด หรือเป็นของลัทธิภายนอกที่ไหน ฯลฯ

เรื่องหลักการของพระพุทธศาสนาถือว่านิพพานเป็นอนัตตา /ไม่เป็นอัตตา หรือว่าพระพุทธเจ้าไม่ได้สอนว่านิพพานเป็นอัตตา เห็นควรยุติเพียงนี้ก่อน

มูลนิธิพุทธธรรม

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ ออกใบอนุญาตให้ ณ ๑๔ ก.ค. ๒๕๒๙
เลขที่อนุญาตที่ ค. ๔๓๙/๒๕๒๙
กรุงเทพมหานคร ออกใบอนุญาตให้ ณ ๓ มิ.ย. ๒๕๓๐ เลขทะเบียนลำดับที่ ๓๖๐๒

คณะกรรมการ

๑. นายยงยุทธ์ ณะประ	ประธาน		
๒. อ.กาญจนา บุณนาค	กรรมการ	๓. นางบุบผา คณิศกุล	กรรมการ
๔. นายปัญญา วิจินธนสาร	กรรมการ	๕. นางชุติมา ณะประ	กรรมการ
๖. Mr. Bruce Evans	กรรมการ		

วัตถุประสงค์

๑. ศึกษา ทำนุบำรุง ส่งเสริม และเผยแพร่พระพุทธศาสนา อันเป็นศาสนาประจำชาติไทย ให้เป็นไปอย่างถูกต้องตามหลักการเดิมแท้ของพระพุทธเจ้า โดยเฉพาะอย่างยิ่งเพื่อนำพระพุทธศาสนาเป็นหลักในการพัฒนาทั้งส่วนบุคคลและสังคม
๒. ให้การสงเคราะห์ทั้งทางจิตใจ และวัตถุ แก่ประชาชนทั่วไป ผู้มีความจำเป็น หรือเดือดร้อน
๓. ศึกษา ทำนุบำรุง ส่งเสริม และเผยแพร่ขนบธรรมเนียมประเพณี ศิลธรรมและวัฒนธรรมอันดีงามของไทย ซึ่งมีรากฐานมาจากพระพุทธศาสนา
๔. ร่วมมือกับองค์การการกุศลอื่นๆ เพื่อสาธารณประโยชน์ หรือดำเนินการเพื่อสาธารณประโยชน์
๕. ไม่ดำเนินการเกี่ยวข้องกับการเมืองแต่ประการใด

ถ้อยแถลง

มูลนิธิพุทธธรรม ก่อตั้งขึ้นในปี พ.ศ. ๒๕๓๐ โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อเผยแพร่พระสัทธรรมของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าให้แพร่หลายออกไปในวงกว้างด้วยรูปแบบต่างๆ

๑. การเผยแพร่หนังสือธรรมะ มูลนิธิพุทธธรรมได้จัดพิมพ์หนังสือที่มีสาระประโยชน์ และทรงคุณค่าออกมาอย่างต่อเนื่อง ทั้งภาษาไทย และภาษาอังกฤษ โดยแบ่งสรรให้มีทั้งส่วนสำหรับจำหน่าย และส่วนที่แจกเป็นธรรมทาน

๒. โครงการหนังสือธรรมะภาษาอังกฤษ ได้แปลจากหนังสือภาษาไทยที่สรรแล้ว เช่น พุทธธรรม พุทธศาสนาในฐานะเป็นรากฐานของวิทยาศาสตร์ และเศรษฐศาสตร์แนวพุทธธรรมบุญชีวิต ของพระธรรมปิฎก (P. A. Payutto) และจัดส่งไปเผยแพร่ในประเทศต่างๆ

ในสถานการณ์ปัจจุบัน งานอาสาสมัครรายบุคคล แม้จะทำด้วยความเสียสละอย่างยิ่ง ก็ไม่เพียงพอและไม่ทันการ งานบุกเบิกที่สำคัญและงานที่ต้องทำในปริมาณมาก ดังเช่นโครงการหนังสือธรรมะภาษาอังกฤษ และการแจกหนังสือธรรมทานให้เป็นไปได้และคงอยู่ยืนนาน จำเป็นจะต้องจัดตั้งเป็นองค์กรที่เข้มแข็ง โดยมีฐานทั้งด้านการบริหาร กำลังคน กำลังทุน และอุปกรณ์รองรับอย่างมั่นคง มูลนิธิพุทธธรรมเห็นตระหนักในเหตุผลดังกล่าวนี้ จึงได้ดำเนินการในรูปแบบที่กล่าวข้างต้น และจะขยายกิจการในแนวทางที่กล่าวนี้ยิ่งขึ้นต่อไป เพื่อให้พุทธธรรมนำชีวิตและสังคมมนุษย์สู่สันติสุขได้อย่างแท้จริง

ผลงานหนังสือธรรม มุลินธิพุทธธรรม

ปี พ.ศ. ลำดับ	รายชื่อหนังสือ	ผู้แต่ง
๒๕๓๗	๑. จะพัฒนาคนกันได้อย่างไร	พระธรรมปิฎก
	๒. พุทธวิธีแก้ปัญหาเพื่อศตวรรษที่ ๒๑	-
	๓. เมืองไทยจะวิกฤตด้านไหนที่มีศรัทธาวิปริต	-
	๔. True Freedom	Ajahn Jagaro
	๕. Dependent Origination, the Buddhist Law of Conditionality	พระธรรมปิฎก
	๖. Buddhist Economics,	-
	๗. Venerable Father, A life with Ajahn Chah	Paul Breiter
	๘. Getting to Know Buddhism	Sunthorn Plamintr Ph.D.
	๙. ชีวิตที่สมบูรณ์	พระธรรมปิฎก
	๑๐. พหุกรรมใครว่าไม่สำคัญ	-
	๑๑. คนไทยกับป้า	-
	๑๒. รักษาใจยามป่วยไข้	-
	๑๓. ข้อคิดชีวิตทวนกระแส	-
	๑๔. ความสำคัญของพระพุทธศาสนาในฐานะศาสนาประจำชาติ	-
	๑๕. วัฏกับพระพุทธศาสนา ถึงเวลาชำระล้างหรือยัง	-
	๑๖. ลักษณะแห่งพระพุทธศาสนา	-
	๑๗. คุณธรรมนำจิตสำนึกของสังคมไทย	-
	๑๘. สืบสานวัฒนธรรมไทย บนฐานแห่งการศึกษาที่แท้	-
	๑๙. ทำอย่างไรจะหายโกรธ	-
	๒๐. นิพพาน-อนัตตา	-
๒๕๓๘	๑. ธรรมบุญชีวิต	พระธรรมปิฎก
	๒. ความรักจากวาเลนไทน์ สู่ความเป็นไทย	-
	๓. นานาทัศนะเกี่ยวกับพระธรรมปิฎก	โดย : ดร.สุนทร พลานินทร
	๔. สังฆารณ วรรณกรรมและเรียบเรียง การศึกษาเพื่อสันติภาพ	และ สุติมา ธนะปุระ
	๕. Buddhist Solutions for the twenty-first century	พระธรรมปิฎก
	๖. The Dawn of the Dhamma	P.A. PAYUTTO
	๗. การสร้างสรรค์ประชาธิปไตย	Venerable Suctito
	๘. คนไทย หลงทางหรือไร	พระธรรมปิฎก
	๙. การพัฒนาจริยธรรม	-
	๑๐. เมืองไทยจะวิกฤต ด้านไหนที่มีศรัทธาวิปริต	-
	๑๑. สิ่งศักดิ์สิทธิ์เทวทูตที่ปาฎิหาริย์	-
	๑๒. ปฏิบัติธรรมให้ถูกทาง	-
	๑๓. ภาษา วรรณกรรม และวัฒนธรรมไทยท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงของโลก	-
	๑๔. ท้าแห่ง ดัดสินอย่างไร	-
	๑๕. พุทธวิธีแก้ปัญหาเพื่อศตวรรษที่ ๒๑	-
	๑๖. ธรรมะสำหรับผู้สูงอายุ	-
	๑๗. วินัย เรื่องที่ใหญ่กว่าที่คิด	-
	๑๘. นรก-สวรรค์ สำหรับคนรุ่นใหม่	-
	๑๙. จรรยาบรรณของข้าราชการ	พระเมธีธรรมภรณ์
	๒๐. ธรรมะกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม	-
๒๑. สร้างฝันให้เป็นจริง	-	
๒๕๓๙	๑. ไตรลักษณ์ในชีวิตประจำวัน	พระเมธีธรรมภรณ์
	๒. การควบคุมสติคุณงามความดี	-
	๓. คุณธรรมสำหรับนักบริหาร	-
	๔. ครูที่ดีต้องมีธรรมะ	-
	๕. สติในชีวิตประจำวัน	-
	๖. กรรมและการเกิดใหม่	-
	๗. พระพุทธศาสนาในยุคโลกาภิวัตน์	-
	๘. การปกครองคณะสงฆ์ไทย	-
	๙. สถานการณ์พุทธศาสนา : หลีกหายะเป็นพัฒนา	พระธรรมปิฎก
	๑๐. ธรรมกับการศึกษาของไทย	-
	๑๑. กรรมกับโรคพิษสุรา	-
	๑๒. การพัฒนาที่ยั่งยืน	-
	๑๓. ความเป็นกัลยาณมิตรของหลวงปู่ชา	-
	๑๔. รักษาใจ เมื่อป่วยป่วยไข้	-
	๑๕. สถานการณ์พระพุทธศาสนา กระแสโลกาภิวัตน์	-
	๑๖. จากจิตวิทยาสังเกตการณ์	-
	๑๗. เศรษฐศาสตร์แนวพุทธ	-
	๑๘. เรื่องที่คนไทยควรเข้าใจให้ถูก	-
	๑๙. ไร่รวย ยิ่งใหญ่ เลี้ยงเลี้ยงหรือเพื่ออะไร	-
	๒๐. อมฤตพจนาน	-

ปี พ.ศ. ลำดับ	รายชื่อหนังสือ	ผู้แต่ง
๒๕๓๙	๑๑. ศาสนาและเยาวชน	พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต)
	๑๒. ความสำคัญของพระพุทธศาสนาในฐานะศาสนาประจำชาติ	-
	๑๓. การศึกษาเพื่ออารยธรรมที่ยั่งยืน	-
	๑๔. ข้อคิดชีวิตทวนกระแส	-
	๑๕. วัฏกับพระพุทธศาสนา ถึงเวลาชำระล้างหรือยัง	-
	๑๖. ลักษณะแห่งพระพุทธศาสนา	-
	๑๗. นิพพาน-อนัตตา	-
	๑๘. ท้าความดีมีความสุข	พระเมธีธรรมภรณ์
	๑๙. ธรรมมงคลแห่งชีวิต	(ประยูร ธมฺมจิตฺโต)
	๒๐. พระพุทธประวัติ	-
	๒๑. จริยปฏิบัติ-จาริกธรรม	พระธรรมปิฎก
	๒๒. งานก็ได้ผล คนก็เป็นสุข	(ป. อ. ปยุตฺโต)
	๒๓. ธรรมกับการพัฒนาชีวิต	-
	๒๔. มาตราฐานชีวิตของชาวพุทธ	-
	๒๕. พรตลอดปี ชีวิตตลอดไป	-
	๒๖. อยู่กับธรรมะ ธรรมะสำหรับ ๓๕๖ วัน	พระราชาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต)
	๒๗. The Great Discourse on Not Self	Venerable Mahasi Sayadaw
	๒๘. The Great Discourse on the Turning of the Wheel of Dhamma	-
	๒๕๔๐	๑. โฉที่ ภายใต้วัฒนธรรมแห่งปัญญา
๒. การสร้างสรรค์ปัญญาเพื่ออนาคตของมนุษยชาติ		-
๓. ชีวิตหนึ่งเท่านั้น สร้างความดีได้อันใด		-
๔. เล่าเรื่องให้โยมฟัง ชุดที่ ๑ "เครื่องวัดความเจริญของชาวพุทธ"		-
๕. เล่าเรื่องให้โยมฟัง ชุดที่ ๒ "พัฒนาปัญญา"		-
๖. ธรรมะฉบับเริ่มต้น		-
๗. วิทยาสาลตรีในพระคัมภีร์ของพระพุทธศาสนา		พระราชาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต)
๘. อมฤตพจนาน (พุทธสุภาษิต พิมพ์ครั้งที่ ๒)		พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต)
๙. เศรษฐศาสตร์แนวพุทธ (พิมพ์ครั้งที่ ๔)		-
๑๐. จะพัฒนาคนกันได้อย่างไร		พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต)
๑๑. ชีวิตในสังคมเทคโนโลยี		-
๑๒. คนไทยกับเทคโนโลยี		-
๑๓. การเกิดเป็นทุกข์ เกิดดีเป็นสุข		-
๑๔. ความจริงแห่งชีวิต		-
๑๕. คุณภาพ : สวรรค์แห่งสุขภาพและความสมบูรณ์		-
๑๖. เล่าเรื่องให้โยมฟัง ชุดที่ ๓ "โทษแห่ง พุทธวิธีเสริมสุขภาพ"		-
๑๗. ความสุขที่สมบูรณ์		-
๑๘. ธรรมะกับการทำงาน		-
๑๙. ทำอย่างไรจะหายโกรธ		-
๒๐. รักษาใจยามป่วยไข้		-
๒๑. การศึกษาพัฒนาการหรือบูรณาการ	-	
๒๒. มอเอเมริกันมาแก้ปัญหาไทย	-	
๒๓. ชีวิตที่สมบูรณ์	-	
๒๔. การพัฒนาจริยธรรม	-	
๒๕. ข้อคิดชีวิตทวนกระแส	-	
๒๖. พรตลอดปี ชีวิตตลอดไป	-	
๒๗. งานก็ได้ผล คนก็เป็นสุข	-	
๒๘. ความสุขที่สมบูรณ์	-	
๒๙. ความจริงแห่งชีวิต	-	
๓๐. ความสำคัญของพระพุทธศาสนา ในฐานะศาสนาประจำชาติ	-	
๓๑. ขอบฟ้าแห่งความรู้	พระราชาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต)	
๓๒. ก้าวสู่ศตวรรษใหม่ด้วยพุทธธรรมและเทคโนโลยี	-	
๓๓. ท้าความดี มีความสุข (พิมพ์ซ้ำ)	-	
๒๕๔๑	๑. การศึกษาเครื่องมือนำพัฒนาที่ยั่งยืน	พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต)
	๒. ทางสายอิสรภาพของการศึกษาไทย	-
	๓. ธรรมบุญชีวิต (ฉบับ ๒ ภาษา)	-
	๔. Basic Buddhism	Sunthorn Plamintr
	๕. Salkha Sutta (A Discourse on the Refinement of Character)	Venerable Mahasi Sayadaw
	๖. พุทธศาสนา ในฐานะเป็นรากฐานของวิทยาศาสตร์	พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต)
	๗. ปุณฺณปิฎกฉบับใหม่	พระราชาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต)
	๘. True Freedom (พิมพ์ซ้ำ)	Ajahn Jagaro
	๙. Buddhist economics (พิมพ์ซ้ำ)	P.A. Payutto
	๑๐. Sartre's Existentialism and Early Buddhism (พิมพ์ซ้ำ)	Phra Medhithammaporn
	๑๑. The Great Discourse on the Turning of the wheel of Dhamma	Mahasi Sayadaw
	๑๒. นิตยสารแนวพุทธ	พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต)

ปี พ.ศ. ลำดับ รายชื่อหนังสือ

ผู้แต่ง

๒๕๔๑	๑๓. พุทธวิธีในการสอน	พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต)
	๑๔. สติในชีวิตประจำวัน (พิมพ์ซ้ำ)	พระราชวรมุนี (ประยูร ธมฺมจิตฺโต)
	๑๕. ครูที่ดีต้องมีธรรมะ (พิมพ์ซ้ำ)	*
	๑๖. คุณธรรมสำหรับนักบริหาร (พิมพ์ซ้ำ)	*
	๑๗. Buddhist Solutions for the twenty-first century (พิมพ์ซ้ำ)	P.A. Payutto
	๑๘. Getting to know Buddhism (พิมพ์ซ้ำ)	Sunthorn Plaminr
	๑๙. การแพทย์แนวพุทธ	พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต)
	๒๐. ธรรมบุญชีวิต (ฉบับปรับปรุง-เพิ่มเติม)	*
	๒๑. พุทธธรรม	*
	๒๒. A Constitution for Living	P.A. Payutto
	๒๓. Buddhist Solutions for the Twenty-first Century	*
	๒๔. ก้าวสู่ศตวรรษใหม่ด้วยพุทธธรรมและเทคโนโลยี (พิมพ์ซ้ำ)	พระราชวรมุนี (ประยูร ธมฺมจิตฺโต)
๒๕๔๒	๑. การเจริญกรรมกาย	พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต)
	๒. ก้าวไปในบุญ	*
	๓. จากสุขในบ้าน สู่ความเกษมศานต์ทั่วสังคม	*
	๔. เราจะอยู่แผ่นดินกันได้อย่างไร	*
	๕. ธรรมกับไทย ในสถานการณ์ปัจจุบัน	*
	๖. การศึกษาทางเลือก : สู่วิวัฒนาการวิถีชีวิต ในยุคโลกไร้พรมแดน	*
	๗. เริ่มวิวัฒนาการกลางวิกฤติ	*
	๘. การเจริญกรรมกาย (ฉบับขยายความ)	*
	๙. การศึกษากับการวิจัยเพื่ออนาคตของประเทศไทย	*
	๑๐. การศึกษากับการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์	*
	๑๑. การศึกษาเพื่อสร้างบัณฑิตหรือการศึกษาเพื่อเพิ่มผลผลิต	*
	๑๒. นิพพาน-อนัตตา	*
	๑๓. บุญ-บารมี ที่จะกู้แผ่นดินไทย	*

...คณรรสมดาขีดถืออัสดา ทราหมณ์ย็อง
ทัตนาอัสดาที่ขี้ดัวให้วิเศษ พระพุทธเจ้า
ให้เลิกขีดถืออัสดา แล้วบองเห็นธรรม...

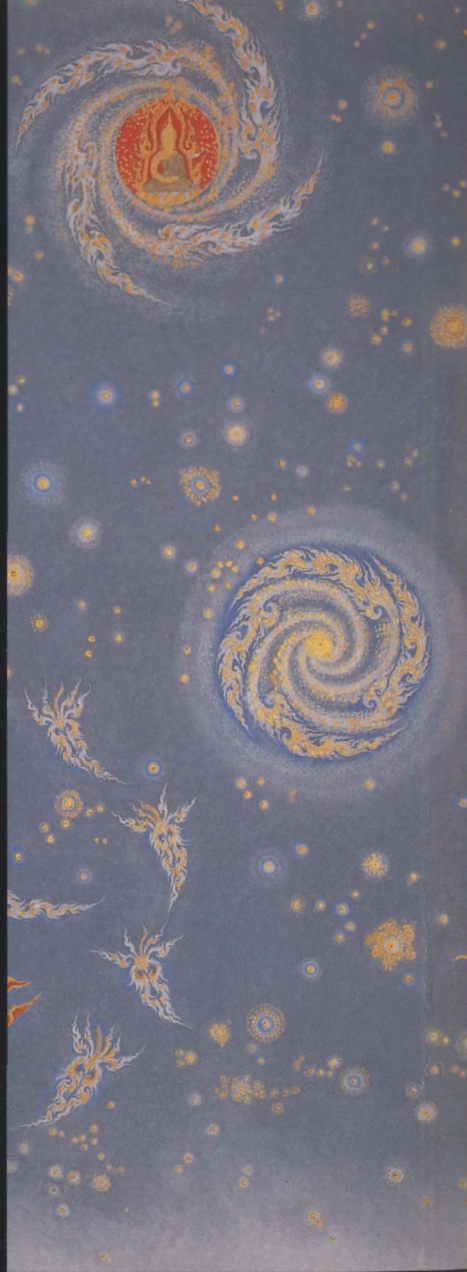
เมื่อการขีดถือและภาพอัสตานี้
หมดหายไป ก็สว่างโล่ง มองเห็นความจริง
ทั่วตลอด ปลอดภัยโล่งเบา เป็นอิสระ
จิตเป็นวิมริยาที่กัต คือกว้างขวางไร้เขตแดน
มีสุข เกษมศานต์ เป็นคุณสมบัติประจำอยู่
ภายในโดยไม่ต้องดิ้นรนไผหา

หลักอนัตตาของพระพุทธศาสนา
ที่ไม่มีตัวตน มีแต่ธรรมนี้ พระพุทธเจ้าทรง
สอนขึ้นมา ท่ามกลางความยึดถือในศาสนา
เก่าของชมพูทวีป คือศาสนาพราหมณ์ ที่
สอนหลักอัสตา/อาตมัน อันสืบมาจาก
พรหม หรือพรหมัน

เมื่อมีพรหม ก็มีอาตมัน (อัสตา)
เมื่อมีแต่ธรรม ก็เป็นอนัตตา (ไม่มีอัสตา
หรืออาตมัน)

มูลนิธิพุทธธรรม

ภาพปก : อังคาร กัลยาณพงศ์